

EESTI KIRJANDUS

1930

N° 8

SISU:

TH. KALJO: Jakob Kõrvi „Luigemäe Olli“ algupärast.

P. ARISTE: Korjamismaikal poluvertsikute maal.

AUGUST ANNI: Kreutzwaldi noorpõlv ja saksa-
keelne Iüürika.

P. VOOLAINE: Setu lauluema Anne Vabarna „Peko
laulu“ II osa.

A. PALM: Teuvo Pakkala — Elsa.

A. VAIGLA: Mait-Metsanurk — Talupoja põeg.

P. HAMBURG: K. A. Hindrey — Minu elükroonika I,
II ja III, Murrang.

M. SILLAOTS: Jaan Kärner — Naine vaesest maailmast.

R. SIRGE: August Mälk — Läbi õõ.

B. LINDE: Richard Janno — Neitsi Maarja.

H. MASING: Endel Loide — Susanna.

P. HAMBURG: K. Laagus — Leitnant Vasmer.

H. TAMPERE: Martti Haavio — Kettenmärchenstudien I.

Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates,
13. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VALJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1930 ASUTATUD 1906. XXIV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: H. KRUIUS (ajalugu), O. LOORITS (folkloor),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

J. Raudsepp, Küüni 1, tel. 3-01.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

„SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr., nahkkoites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks! Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 krooni ühekordselt. Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu seltsi usaldusmehed (nõudke aadresse!) ja seltsi büroo.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Ar 930P
Eesti

AR
EESTI
RAAMATUKOGU

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1930

XXIV AASTAKÄIK

№ 8

Jakob Kõrv'i „Luigemäe Olli“ algupärast.

„Luigemäe Olli“ algupära-küsimus ilmus päevakorra le juba järgmisel aastal peale nimetatud teose ilmumist 1893. Tolleaegses kriitikas oli „Luigemäe Olli“ algupära suhtes ka nimetatud, et ta olevat plagiaat Chateaubriand'i „Atala'st“.

Käesoleva kirjutise ülesanne on esmalt peatuda „Luigemäe Olli“ käekäigu, selle ümber tekkinud arvustiste ja eelmistega ühenduses olevate küsimuste juures ning hiljemini siirduda nimetatud teose algupära lähemasse arutellusse, nimelt — kuivõrt on „Luigemäe Olli“ plagiaat.

„Luigemäe Olli“ ilmus Jakob Kõrv'i kirjandusliku tegevuse viimse tootena, arvestamata ta hilisema-aegseid „Valguse“ jutunurgas ilmunud kunstiliselt väheväärtuslike tööde tõlkeid. — Kõrv'i töödest oli sinnamaani algupäras- teks peetud kaks, nimelt „Kindel eesmärk“ (ilmus „Valguses“ 1885/6) ja „Kiired kosjad“ (ilmus „Valguses“ 1887). Viimasest on M. Kampmann hiljuti leidnud, et see on plagiaat prantsuse kirjaniku André Theuriet' ühe teose saksakeelsest tõlkest.¹⁾

Jakob Kõrv'i „Luigemäe Olli“ ilmus esmakordselt „Valguse“ jutunurgas 1887/8. Vastnimetatud jutustis kandis pealkirja: „Luigemäe Olli. Kujutused Eesti minevikust. Kirjutanud: Jakob Kõrv.“ Nii ilmuski ta, ilma et autor oleks juurde lisanud algupära kohta mingit seletavat märkust.

Ilmunud „Valguses“ 1887/8, ei kutsunud „Luigemäe Olli“ toleaeegseis ajalehis arvustust esile. Teose kirjutaja andis selle algupärase tööna Eesti Kirjameeste Seltsi auhinnavõistlusele ja selle seltsi IV võidupeol 22./23. juulil 1890 sai see töö I auhinna — sõbrameeste hindamist mööda, nagu „Virmalises“ on juurde lisatud²⁾.

¹⁾ M. Kampmann'i suulise teate järele.

²⁾ Vt. „Eesti Postimees“ nr. 10 (7. märtsil) 1894.

Peale muude ajalehtede pani „Valgus“ eriti rõhku Eesti Kirjameeste Seltsi IV võidupeo kirjeldamisele, mis oli paigutatud juhtkirja asemele ja ulatus koguni läbi kolme ajalehenumbri („Valgus“ 1890 nr. 36, 37, 38). Seal rõhutatakse heakskiiduga E. Kirjam. Seltsilt lähtunud mõtet, et kirjanikele tasutakse nende kirjatööde vaeva rahva ees piduliku aukrooniga („Valgus“ nr. 36). Ja nimetatakse peo kõige tähtsamaks ning kõrgemaks silmapilguks auhindade avaldamist. 41 kirjatööst olid auhinnatud 17 („Valgus“ nr. 38). 1890. a. „Valguse“ 38. nr. is (read 161—164) öeldakse: „Kirjatööde eest: Valguse toimetaja — J. Kõrv I auhind Eesti minevikulise jutu „Luigemäe Olli“ eest, enne Valguses ilmunud, tuleb nüüd uueste trükki...“

Nagu „Luigemäe Olli“ ilmunisele „Valguses“ 1887/8, samuti ka sama teose auhindamisele järgnevail aastail vaikis arvustus.

Raamatuna ilmus „Luigemäe Olli“ a. 1893. 100 lk., hind 40 kop. Nimelehe sõnastus on järgmine: „Luigemäe Olli. Kujutused Eesti minevikust, 1217—1224. a. Kirjutatud Jakob Kõrv. Eesti Kirjameeste Seltsi võidupidul 1890. a. esimese auhinnaga kroonitud. Teistkorda trükitud. Tallinnas. 1893.“

Raamatuna on „Luigemäe Olli“ suuremate erinevusteta uuesti trükitud esimese trüki järele, mis ilmus „Valguses“ 1887/8. Erinevus on peamiselt mõnede kirjavahemärkide asendamises teissugustega; peale selle on parandatud trükivigu.

Peale „Luigemäe Olli“ ilmunist raamatuna 1893. a. ilmus selle kohta peagi arvustisi muis ajalehis. Esimestes arvustistes poldud üldse teadlikud mõne välismaa kirjanikuteose kasustamisest „Luigemäe Olli“ kirjutamisel. Kõige esimese arvustise „Luigemäe Olli“ kohta tõi „Ревельскія Извѣстія“ ühes jaanuarinumbris 1894. Seda asjaolu mainib ka „Valgus“ oma 12. nr. is (22. märts.) 1894. „Ревельскія Извѣстія“ (1894. a. aastakäiku polnud saadaval) arvustise kokkuvõtte ilmus ka „Olevikus“ nr. 5 (31. jaan.) 1894 ja „Eesti Postimehes“ nr. 6 (7. veebr.) 1894. Lähemalt on peatunud selle juures „Eesti Postimees“. Ses on öeldud, et „Ревельскія Извѣстія“ avaldab J. Kõrvi „Luigemäe Olli“ kohta vähese kiituse kõrval ka kibedat kriitikat. Töö ei rahuldavat esteetilisi nõudeid, olevat üldse nõrk ja arvatavasti rutuga kirjutatud. Teda ei saavat arvata eesti tärkava kirjanduse eeskujuks ega võrrelda muude eesti kirjanikkude töödega. Kuid juba nädal enne nimetatud „Eesti Postimehe“ numbri ilmu-

mist ilmus „Postimehe“ 25. nr. (1. veebr.) 1894¹⁾ nalja-
tooniline joonealune pealkirjaga „Tallinna vaheleib. — Kõp-
setanud Cri-Cri“. Ses on naljatatud „Ревельскія Извѣстія“
üle, kes on äbariku üle pahandunud ja pimesi nuuskinud, püü-
des tappa pisuhända. Ses artiklis on nimetatud, et „Posti-
mehele“ on tulnud märguanne, et „Luigemäe Olli“ olevat
väga vaba tõlge Chateaubriand'i ühest jutustisest, maha arva-
tud kõik puudused ja nõrkused, mida tuleb arvata tõlkija
kulule. Nii ilmus esimene teade J. Kõrvi „Luigemäe Olli“
mitte-algupärasusest (on nimetatud väga vabaks tõlkeks
Chateaubriand'i järele) „Postimehes“ nr. 25 (1. veebr.) 1894.
„Luigemäe Olli“ ilmumisest „Valguses“ oli möödunud tolle
ajani 6 aastat, E. Kirjam. Seltsi auhindamisest 4 aastat ja
raamatuna ilmumisest ei aastatki.

„Postimehe“ viimaksnimetatud arvustisest kolm nädalat
möödunud, ilmus teisena „Luigemäe Olli“ algupära arutlev
ja ühtlasi ka kõige põhjalikum arvustis „Eesti Postimehes“
nr. 8 (21. veebr.) 1894.²⁾ Artikli alul on nimetatud, et see
on kokkuvõtte toimetusele saadetud paarist kirjast. Selles
arvustises on öeldud, et „Luigemäe Olli“ läheb kohati kõige
enam ühte Leipzigi „Reclam'i“ väljaandes nr. 976/7 ilmu-
nud Chateaubriand'i „Atala“ saksakeelse tõlkega. Artiklis
süüdistatakse Kõrvi vaimutöö-varguses, kuid tähendatakse,
et ta pole suutnud varastada ka Chateaubriand'i kõrget luu-
let ja rahvastetundmist. Sissejuhatuse olevat Kõrv ise kirju-
tanud. Üldine jutukäik ja tegevus olevat võetud „Atala'st“
ning sinna paigutatud loomuvastaseid kodumaaseletusi.³⁾

„Eesti Postimehe“ artiklist näib tõuke saanud olevat ka
„Olevik“. Ses ilmus nädal hiljem, nimelt „Oleviku“ 9. nr. (28.
veebr.) 1894 artikkel A. Grenzstein'ile omases ja eris-
kummalises stiilis pealkirjaga „Olli onkel mokas“. Mõned
näited:

Algus:

„Appi, appi, Abja rahwas, Patküla palawa rahwas! Appi, algu-
päraline politsei, kriminal-gorodowoi, appi! Wõtke paha paabulind
kinni...“

Keskelt:

„Lugu ei ole mitte(kuulge, kuulge!) hr. Kõrwi töö, ei ole ka mitte
Eesti minewiku kohta kirjutatud, waid lugu on Prantsuskeelest Sak-
sakeelde tõlgitud ja sealt Eestikeelde „solgitud“. Jutu Prantsuskeelne
nimi on „Atala“ ja ta käib Jumal paraku Indianlaste kohta.“

1) Vast. toim. ja välj. K. A. Hermann.

2) Vast. toim. ja välj. J. Tülk.

3) Lühike kokkuvõtte vastnimetatud „Eesti Postimehe“ artiklist
ilmus ka „Virmalises“ nr. 9 (2. märts.) ja „Sakalas“ nr. 10 (9.
märts.) 1894.

„Valguse“ nr. 9 (1. märts.) 1894 toob oma esimese vastuse neile eesti ajalehtedele, kelle sulemehed on heaks arvanud J. Kõrvile kallale kippuda. Viimane üldse enda nimel vastust ega selgitust ei avalda. „Valgus“ peab J. Kõrvi teguviisi lubatuks ja põhjendab seda muu seas järgmiselt:

„Kõrw on oma „Luigemäe Olli“ Eesti rahvale kirjutanud, ja teda mitte, nagu nüüd moodis on, „algupäraseks“ nimetanud, vaid teda „kujutused Eesti minewikust“ ristinud. Sellega on siis Kõrwi pea kohus see olnud, juhtumisi Eesti minewikust koguda ja neid Eestlaste eluviisi ja olu kohta sündsaks teha, mis juures sugugi keeldud pole, seda ühe kuulsa kirjaniku töö eeskujule järele teha. Jah, Kõrw ei salga sugugi, et ta selle töö juures endale mitte üksi Chateaubriandi vaid ka Walter Scotti töödest mõttesi ja eeskujusi on võtnud...“

„Valgus“ väidab ka, et nii on talitanud mitmed muudki eesti kirjanikud ja seniajani pole neid keegi veel „vargaks“ nimetanud; ainult Kõrvile on osaks saanud seesugune au balti laagri poolt. Selle artikliga ütleb „Valgus“ enese au kaitsnud olevat alatamate ja asjatute pealetikkumiste eest. — Varemini aga oli „Valguse“ toimetus „Luigemäe Olli“ ometi algupäraseks tööks nimetanud, nimelt „Valguses“ nr. 1 ja 2 (1. ja 6. jaan.) 1888 avaldatud teadaandes jutuarmastajaile, milles on öeldud, et „Valguse“ toimetaja enda sulest läheb „Luigemäe Olli“ edasi, missugune lugu ilmub pikema eesti „algustööna“. ¹⁾ „Valguse“ õiendusest hoolimata on „Luigemäe Olli“ ekspositsioonis koht, mis selle jutu täiesti oma rahva jutuks nimetab. Nimelt: jutukirjutaja on eespool-avaldatud kujutised „rahva juttude nõlvil kokku seadnud“. ²⁾ Seega on niihästi autor kui ka „Valgus“ juba varemini tõendanud, et nimetatud teos ilmub algupärase tööna.

„Oleviku“ nr. 10 (7. märts.) 1894 toob mõne väljavõtte „Valguse“ vastusest ja nimetab, et „Valgus“ on lubanud arutada asja kuski ametlikus kohas. Ka „Valguse“ 10. nr. (8. märts.) 1894 on teist korda tähendatud ametlikule lahendusele. Seal on mainitud, et igal ajal peab olema oma piir ning igal teol oma palk ja et kriminaalseaduse § 1039 pole seaduseraamatus mitte asjata. Ometi pole selle kohta midagi leida, et see tüliasi oleks olnud kohtus lahendada.

„Olevikul“ oli see viimne artikkel „Luigemäe Ollist“. Vaidlusse jäid veel „Eesti Postimees“ ja „Valgus“, sest „Postimees“ võttis sõna ühekordselt ja õige tagasihoidlikult, kuna muud eesti ajalehed töid peamiselt kokkuvõtteid „Eesti

¹⁾ Nagu kirjutise tagapoolt ilmneb, oli Kõrvil kavatsus kirjutada „Luigemäe Ollile“ ka teine osa.

²⁾ „Luigemäe Olli“, lk. 4.

Postimehes“ ilmunud „Luigemäe Olli“ algupära arutlevast artiklist.

„Eesti Postimehe“ nr. 11 (14. märts.) 1894 toob omakorda vastuse „Valguse“ nr. 9. õiendusele. Selles on tähendatud, et Kõrv peaks E. Kirjam. Seltsi aupärja saatma Chateaubriand'i pärijaile, sest ta on seda ise tunnistanud, et ta oma töö on võtnud Chateaubriand'ilt, kuna E. Kirjam. Selts on pakkunud tasu algupäraste kirjatööde eest. Ja et „Luigemäe Ollis“ pole Walter Scott'ist õhkugi. „Valguse“ isesugusele seletusele sõnadest „algupärane“ ja „kujutused Eesti minevikust“ on „Eesti Postimees“ vastanud järgmiselt:

„Sellega olla siis Kõrwi pääkohus see olnud, juhtumisi Eesti minevikust koguda ja neid Eesti elu ja olu kohta sündsaks teha. Kas on kellegi sureliku kõrv sarnast ülitarka seletust siin päikese all enne kuulnud? Eesti mineviku juhtumised olla Eesti elule ja olule niivõrt võõrad, et neid vaja olla enne Indianlaste elujuhtumistega kokku mäterdada, kui nad Eestlastele lugeda kõlbavad!“

Nii pajatab „Eesti Postimees“ „Luigemäe Ollit“ käsitlevas viimses artiklis. Selle järele võtab viimsena sõna „Valgus“ oma 12. nr. (22. märts.) 1894. See artikkel on kirjutatud võrdlemisi vaikselt toonis ja ses ei suudeta öelda midagi kaaluvat oma seisukoha õigustamiseks. „Valguse“ vastuses on tähelepanev, et eitatakse tõlkimist. Näit.:

„Weel kord ütleme meie siin, et meie töö sugugi tõlge pole, vaid täitsa Chateaubriand'i eeskuju järele kujutus Eesti minevikust. . .“

J. Kõrv on teda Eesti mineviku kujudega kujutanud. Et kirjutaja seda mitte omast peast luuletanud pole, vaid eesolevate eeskujude järele selle töö kirjutanud, see on tegija enese asi. . .“

Nii lõppes 1894. a. „Luigemäe Olli“ algupära käsitlev arvustus, mis oli kestnud üks kuu ja kolm nädalat (31. jaan. — 22. märts.) ja milles „Valgus“ siiski, vaatamata oma nõrkadele ja puuduliku kompetentsusega tehtud vastuväitele, jäi erisugusele seisukohale — missugune oli taunitav ka tolleaegse kirjandusenõude seisukohalt.

Prantsuse kirjanik François René vicomte de Chateaubriand, kelle tööd „Atala'd“ on „Luigemäe Olli“ kirjutamisel tarvitatud, põgenes Prantsuse revolutsiooni hirmuaegadel Põhja-Ameerikasse. Seal elas ta vabalt, keset ürgmetsi ja otsatuid rohtlaasi, lihtsate looduserahvaste seas. Neid omi elamusi ongi Chateaubriand kasustanud „Atalas“, mis ilmus 1801. a. Sellele järgnes 1802 „René“, mis on eelmise järg.

Eesti keeles ilmus „Atala“ esmakordselt „Sakala“ lisas (nr. 18—31) 1896, tõlkinud Jak. Rand.¹⁾ Teist korda il-

¹⁾ Tolleaegselt „Sakala“ toimetajalt M. Kampmann'ilt saadud andmete järele oli Jak. Rand renteiametnik Paides.

mus „Atala“ eesti keeles K. Martinson'i tõlkes, mis ilmus raamatuna 1923.

Nagu Kõrvi eluloolisist andmeist ilmneb, oskas Kõrv võõrkeelist saksa keelt (peale vene keele puuduliku oskuse). Juba sellest võib järeldada, et Kõrv tarvitas „Luigemäe Olli“ kirjutamisel „Atala'd“ saksakeelses tõlkes. Lõpliku lahenduse saame „Luigemäe Olli“ jaoks kasustada olnud „Atala“ kohta, kui võrdleme eri keelte väljaaandeid.

1. Chateaubriand. Atala. René. Les Aventures des dernier Abencerage. Eau-forte par. F. Massé. Paris MDCCCLXXV.

Lk. 75: „... ensuite elle ajoutait: — Hier encore, mon bien-aimé, ton seul toucher me faisait tressaillir, ...“

Lk. 88: „... il s'écria: — O sang de Jésus-Christ, sang de mon divin Maître, je reconnais là tes mérites!“

2. Chateaubriand. Atala. Tõlkinud K. Martinson. Tartu, 1923.

Lk. 62: „... viimaks lisas ta juure: — Eile veel, mu kallim, pani su ainus puudutamine mind värisema, ...“

Lk. 71: „... ta hüüdis: Oh Jeesuse Kristuse veri, mu jumaliku Issanda veri, ma tunnen selles ära sinu teened!“

3. Atala. Vabalt Chateaubriand'i järelle Jak. Rand. 1896. „Sakala lisa's“.

Lk. 99/100: „Viimaks hakkas neiu jälle ise pääle:

— Eilagi veel, minu südamesõber, pani sinu käe puudutamine mu vere lainendama...“

Lk. 114: „... ja hüüdis: — Jeesuse Kristuse veri, minu õpetaja püha veri, selle läbi tunnen ma sinu võrdlemata väärtust!“

4. Chateaubriand. Atala. René. Die Abenteuer des letzten Abencerragen. Reclams Universal-Bibliothek Nr. 976, 977. Frei übersetzt von Fr. Rückert. Leipzig [ilumumisaasta puudub].

Lk. 64: „ „Gestern noch, mein lieber Freund,“ begann sie wieder, „machte mich die leiseste Berührung von dir zittern...“

Lk. 75: „ „O Blut Jesu Christi,“ rief er aus, „Blut meines göttlichen Herrn, hieran erkenne ich dein Verdienst.“

5. Jakob Kõrv. „Luigemäe Olli“. Kujutused Eesti minevikust 1217—1224. Tallinnas, 1893.

Lk. 72: „ „Üle eile õhtu, mu kallis Olli,“ rääkis ta edasi, „pani Sinu tasane puudutamine mind armsal õnnetundel värisema...“

Lk. 82: „ „Oh Kristuse püha veri!“ — hüüdis ta — „oh meie Jumaliku õpetaja veri — siin tunnen ma Sinu vägel!“

Eelnenud tsitaadest selgub, et niihästi K. Martinson'i kui ka Jak. Ranna „Atala“ tõlge on tehtud prantsuse keelest, kuna Jak. Kõrvi „Luigemäe Olli“ jaoks on tarvitatud saksakeelset tõlget.

Chateaubriand'i „Atala“ on vastavalt teose ülesehituse kolmele punktile liigitatud pealkirjadega kolme ossa: 1) pro-

loog, 2) jutustis ja 3) epiloog. „Luigemäe Ollis“ on see-
sugusest märkimisest möödunud, kuid ülesehitus on jäetud
samaks kui „Atala's“. ¹⁾

„Luigemäe Olli“ kõige erinenum osa „Atalast“ on pro-
loog. Proloogis on Põhja-Ameerika kirjeldus asendatud eesti
ajalooga 13. sajandist, mis on peamiselt sõjaretkede kirjel-
damine Läti Hendriku ajaraamatu põhjal. Proloogi pikkus
„Atalas“ on 4½ lk. (lk. 8—14). ²⁾ „Luigemäe Olli“ pro-
loogis on ajaloo-käsitlemises mindud liiale, on käsitletud
peaaegu üksikasjaliselt eesti ajalugu 1217—1226. Selle
tõttu on proloog kujunenud liiga pikaks, nimelt 23 lk.
(lk. 3—25). Peamiselt „Luigemäe Olli“ proloogi pikkusest
ongi tingitud nimetatud teose suurem lehekülgede arv.
„Atala“ on 84 lk., „Luigemäe Olli“ 100 lk. „Atala“ proloog
löpeb sellega, et indiaanlane Chactas jutustas Atala' elamused
René'le, mis hiljemini on edasi antud põlvest põlve ja kirja
pandud vanamehe jutustisena rändurist võõrsil. Chactas'
jutustus moodustabki „Atala“ dispositiooni. „Luigemäe
Ollis“ on sellest möödunud ja selle jutustaja on autor ise,
nagu kord mainitakse proloogis, rahvalt saadud juttude põh-
jal. „Luigemäe Olli“ dispositioonis on seepärast niisugu-
sed kohad enamasti välja jäetud, kui Chactas, katkestanud
jutu, pöördub pihtimisega oma kasupojaks võetud prants-
lase René' poole. Mõnes kohas on Chactas' pöördumine
René'le muudetud autori pöördumiseks lugejale.

„Atala“ ja „Luigemäe Olli“ võrdlust, alates dispositioo-
nist, on toimetatud lehekülg-haaval. „Luigemäe Ollist“
on võetud terve lehekülge ja sellele vastav osa „Atalast“.

¹⁾ „Luigemäe Olli“ ja „Atala“ võrdlusele on tarvitatud „Atala'd“
K. Martinsoni tõlkes, sest et see on lähem „Luigemäe Ollile“ kui ka-
sustada-olnud Fr. Rückert'i saksakeelne tõlge, mis viimane on tõlgi-
tud vabamalt. Alljärgnevaist tsitaadest selgub, et J. Kõrv pole „Lui-
gemäe Olli“ kirjutamisel tarvitanud Fr. Rückert'i tõlget, vaid mõnda
täpsamat.

1. Chateaubriand. Atala. René (jne.). Frei übersetzt von Fr.
Rückert. Leipzig. Lk. 13: „O, hätte ich damals den Tod gefun-
den, alle Schicksalsschläge und Unglücksfälle, die meiner harrten,
wären mir erspart geblieben.“

2. J a k. K õ r w. Luigemäe Olli. Kujutused Eesti minevikust
1217—1224. Tallinnas, 1893. Lk. 25: „Oh — miks ei astunud ka
tema waimude riiki alla ilma! Siis oleks tema kõigest wiletsusest
peasenud, mis teda weel maa peal ootasid!“

3. Chateaubriand. Atala. Tõlkinud K. Martinson. Tartus,
1923. Lk. 16: „Oh! miks ei läinud minagi siis hingede maale! Ma
oleksin katsumata jäänud saatuse löökidest, mis mind ootasid maa
peal.“

²⁾ Pildid välja arvatud.

Võrdluse kestel on ära märgitud „Luigemäe Olli's“ leiduvate „Atala'st“ tõlgitud ja „Atalas“ mitteleiduvate motiivide ridade arv, samuti ka „Atalast“ kasustamata jäänud ridade arv. Ülejäänud read leheküljel jälgivad „Atala“ tegevuskäiku vabamalt, nii et seda tõlkeks ei saa nimetada; õieti on see sama tegevuskäigu jäljendamine teisendatud lausetega. Statistilisest jälgimisest on tehtud kokkuvõtte kirjutise lõpus, millest selgub, mitu lehekülge on tõlget, mitu lehekülge on juurdelisatud ainet jne. Nagu töö lõpu poole selgub, on „Luigemäe Ollil“ kahe teose lõpp, üks „Atala“ ja teine „René“ oma. Alljärgnevas on loendatud tähtsamad teisendid, samuti ka „Atalast“ kasustamata ja „Luigemäe Ollis“ juurdelisatud tähtsamad motiivid.

Peategelased Atala ja Chactas on nimetatud Palle'ks ja Olli'ks. Ollil esineb ka vend, kes langes pea lahingus ning seega ei tekita suuremat olukorra muutust. „Atalast“ on jäänud kasustamata Chactas' pöördumine René poole, kes mainis, et nad on oma endisest elujärjest loobunud teineteisele vastupidises suunas. Kastiillane Lopez, Atala' tõelik isa ja hiljem Chactas' kasuisa, on nimetatud liivlaseks Ellav'aks. Viimane ei esine „Luigemäe Ollis“ enam Palle isana, sest et Palle sündis oma seaduslikust isast. Ka kasuisa au pole Ellaval, sest et viimane läks pea sõtta ja Olli kasvas ta õe juures. Peamees Simaghan, kelle kätte oli Chactas vangi langenud, on Atala' isa perekonna seisukohalt ja on nimetatud liivi pealikuks Tammiulv'aks, kes viimane on Palle vend. Palle isana on toodud uus isik — liivlane Taprel, kes langes võitluses sakslaste vastu ja Palle sündis ema viibides pantvangina Riias. Peamotiiv on jäänud mõlemais teoseis samaks: mõlemad emad seovad oma tütreid viimaseile saatuslikuks osutuva neitsilikkusepühendusega. Uute asjaoludena on „Luigemäe Ollisse“ toodud, et Ellava õde, kes elas oma venna pealikulossis, jutustas Ollile oma sinnenasumis-loo, ja hiljemini imetles Olli sõjavangi-põlves liivlaste uut sõjakunsti. Muskogulgid ja siminoolid, kes vangistasid Chactas', on nimetatud sakslasteks ja liivlasteks. „Atalast“ on kasustamata jäänud vangisoleva Chactas' küsitlemine naiste poolt ta noorusea armastusest, küsitlemine, millele vastas Chactas oma ema sõnadega, et neitsid on salapärased lilled, missuguse küsitajaile meeldiva vastuse eest sai ta neilt annetisi. Viimase Armastuse neitsi on tehtud eesti kombeks, kelle arvas Olli olevat Tapiu' saadetud. Hetk, mil Atala ning Chactas on kahekesi ja mil Chactas eelistas olla söödaks krokodillidele, eelistas Olli olla roaks hunti-

dele. Olli soov on minna sinna, kus pole raudmehi, pole orjust. Palle soov on, et Olli peale kristlaseks-saamist saaks sõduriks saksa salkades. Krokodillide vastikut häälitsemist asendab huntide ulumine. Välja on jäetud „Atalas“ esinevaid indiaanlaste kommete kirjeldusi. Esiteks ei kõnelda armastajast, kes saatuse üle läheb teadet saama oma kallima hurtsiku juurest; teiseks ei esitata lapsehaua, millest möödudes noored emad võisid oma rinnale tõmmata süüta lapse hinge. Samuti puudub templi, nõukogust osavõtjate ja usutalituste kirjeldus. „Luigemäe Ollis“ ei kutsu žonglööri välja vetevaimu, ei kõnele maailma algpäevist ega sõlmi suguharude vanemad lepinguid esivanemate luul. Polnud omaks võetud lootsiku ehitamist, liiati siis Atala' rõivaste tegemist Chactas'le puukoortest ja nahast. Atala armastab Chactas'd nagu tühismaad kogu lillede ja tuultega. Palle armastab Ollit nagu metsajahedust päevapalavuses. Chactas' laulud on asendatud eesti rahvalauludega. Näit. „Luigemäe Olli“ lk. 46 (algus):

„Õnn kes isamajadella
Ema armsa hoidedella
Kodu koha kallastella
Elupäevi võib pidada...“

Isa Aubry, kelle juurde Atala ja Chactas jõudsid, on nimetatud preester Leoks. Preester Leol pole piina-armilisi käsi ega teeneid hulkuvate perekondade paigalasumises, ega ole joonistatud tammedele Homeros'e värsse ja Salomon'i mõtteid. Vastandina „Atalale“ on „Luigemäe Ollis“ Palle vanemate elukäiku edasi arendatud. — Oma sõbra suremisel sattus Palle isa Taprel viha ja surmas vaimuliku. Taprel põgenes Kokenoisi, kuid langes pea lahingus. Ta ema pääses viimaksnimetatud lossi elama. Palle vennast kasvas sakslastele tubli sõjamees. — Québec'i piiskopp, kellele misjonär pidi kirjutama töötuse äravõttest, on nimetatud Riia piiskopiks. Nagu Chactas kutsus kolm korda välja Atala hinge ja kolm korda vastas talle tühismaa vaim, samuti hüüab ka Olli ning talle vastab esivanemate metshaldjas.

„Atala“ dispositsioon oli edasi antud Chactas' poolt jutustatud kujul. Epiloogi juhtumuste kaasategija oli „Atala“ autor ise, olles rändur võõrsil. „Luigemäe Ollis“ esineb selena endiselt Olli.

Tähtsamad kohad „Atala“ epiloogis, mis on vahele jäetud, on kõige pealt autori arvamus Crassus'ite ja Caesar'ite toredaist mälestussambaist, mille kõrval autor siiski eelistas metsrahva õhulisi haua. Indiaanlaste õhulise haa komme

on ümber tehtud ja nimetatud eesti muistseks laste tuleriidal põletamise kombeks. Teiseks on kasustamata jäänud Niagara joa kirjeldus. Kuna „Atala“ järele kaardus hüplevate vahukeeriste kohal tuhat vikerkaart, lendles kotkaid ja tolknes mäari okstel, et kinni haarata põtrade ja karude puruksektud laipu, on „Luigemäe Olli“ epiloogis rändavate indiaanlaste asemel Vaigala, Selgise ja Hiidla rahva rändamise põhjuseks sakslaste pealetung ning kavatsetakse rännata Venemaale. Indiaani naine, kelt autor epiloogis kirjeldatud sündmuste kohta andmeid oli saanud, oli René tütre-tütar; „Luigemäe Ollis“ on see nimetatud Vaigala vanema Illo tütreks. „Luigemäe Ollis“ on lisandatud Olli seltsimine Postova ja ümberkaudsete elanikkudega ja nende ruttamine Tartu kaitseks.

„Atala“ lõpplahendus lõppenud, on „Luigemäe Olli“ lõpp-lahendust veel edasi arendatud. Seks on kasustatud Chateaubriand'i „René'st“ kolm viimast lehekülge. — Kõrvil oli esialgu kavatsus „Luigemäe Ollit“ välja anda kahes jaos, nagu oli ilmunud Chateaubriand'il: esimene raamat „Atala“ ja selle järg „René“. Säärane kavatsus selgub sellest, et „Valguses“, kus „Luigemäe Olli“ kõige esiti ilmus [„Valgus“ nr. 28 (9. juul. 1887) — nr. 35 (25. aug. 1888)], seisab nr. 9 (25. veebr. 1888) „Luigemäe Olli“ epiloogis, missugune koht on „Atalas“ kaks lehekülge enne lõppu, hariliku „Järg tuleb“ asemel „Esimese-jau lõpp tuleb“. Teist osa aga „Luigemäe Ollile“ ei ilmunud. See oli tingitud sellest, et Chateaubriand'i „René“ kujutab René juhtumusterikast elukäiku Euroopas, mille jutustas omakord René Chactas'le ja milles oli palju niisuguseid motiive, missugused polnud vastuvõetavad tolleaegse Eesti elule. „Luigemäe Olli“ epiloogi lõpp-osa ilmus „Valguses“ alles 25. aug., nõnda siis kuuekuulise viivitamise järele, ilma et teine osa oleks ilmunudki; ainult „Luigemäe Olli“ epiloog oli veel edasi arendatud, nimelt „René“ epiloogi kolme viimase lehekülje arvel.

„René's“ esinev paater Souël on nimetatud Postova pere-meheks. „Luigemäe Ollis“ on juurde lisatud, et Olli nais Postova peretütre, langes aga hiljemini ise Tartu kantsis. Olli, kes esines „Atala“ dispositioonis Chactas', epiloogis autori enda asemel, esineb „René“ epiloogi puhul René asemel.

Kaks tõlkenäidet „Atala'st“ „Luigemäe Ollis“:

„Atala“, lk. 17 (tõlk. K. Martinson):

„...läksin ühel hommikul Lopez'i jutule, mu metsinimese

„Luigemäe Olli“, lk. 27:

„(ühel hommikul) ... astus ta omas endises Eesti sõariides, millel veel Imeri lahingist

riietes, hoides ühes käes mu vibu ja nooli ja teises mu eurooplase riideid. Ma tõin nad tagasi oma heategijale, kelle jalgade ette laskusin, pisarate ojasid valades. Ma andsin endale põlastavaid nimesid; ma süüdistasin end tänamatuses.“

Lk. 19:

„Äkki kuulsin ma riiete kohinat rohul ja pooleldi kaetud näoga naisterahvas tuli istuma mu kõrvale. Pisarad keerlesid ta laugude all; tule valgusel hiilgas üks väike kuldrist ta rinnal. Ta oli korrapäraselt ilus.“

Tõlkenäide Chateaubriand'i „René'st“ „Luigemäe Ollis“.

„René“ (Fr. Rückert'i tõlge), lk. 129:

„Was thust du allein hier in den Wäldern, wo du deine Tage mit Nichtsthun verbringst und alle deine Pflichten vernachlässigst?“

Thörichter Geck, der du glauben kannst, jeder Mensch genüge sich selbst! Die Einsamkeit ist Demjenigen verderblich, der nicht in Gott lebt; sie erhöht die physische Kraft, indem sie ihr zugleich jede Möglichkeit nimmt, sich auszubilden. Wer Kräfte empfangen hat, musz sie dem Dienste seiner Mitmenschen weihen.“

Kui „Atalast“ kasustamata ainetiku read kokku arvata, siis selgub, et „Luigemäe Olli“ kirjutamisel on „Atalast“ kasustamata jäänud 15 lehekülge. Üldse on tõlget „Luigemäe Ollis“ „Atalast“ 43 lehekülge ja „René'st“ 1 lehekülg (kokku 44 lk.). Tegevuskäigu vabamat jäljendamist, mida ei saa nimetada tõlkeks, on „Atalast“ 17,5 lehekülge ja „René'st

vere märgid küljes, lahke Liivi naise ette, ühes käes vibu ja nooled, teises käes mõek, mis talle tema elu peastja oli jätanud. Need sõariistad andis ta oma armsa kaitsjalle ja hoidjalle ära, siis langes ta pisarates tema põlvede ette, kaebas iseenese peale tänamatu meelt, andis endale kõige inetumad sõimunimesid.“

Lk. 31:

„Häkitselt kuulis ta riiete kohinat rohu peal, ja üks pool poolite kaetud näuga naisterahva kogu istus tema ja sõamehe seltsis tule äärde maha. Naisterahva silmades läikisivad pisarad. Tule valgusel hiilgas üks kullane rist tema rinna peal. See naisterahvas oli tugev, sirge, ilus;“

„Luigemäe Olli“, lk. 98:

„Mis teed Sina siis metsas, kus Sa oma kohut maha jätad ja omad noored päevad surnuks lööd? Sa eksid, kui Sa usud, et igal mehel iseenesest küllalt saab. Üksius on hukatus — ta kosutabgi küll ihujõudu — aga ta riisub seda võimust Sinu käest, oma jõudu tarvitada. Kes taeva all jõudu ja võimu on saanud, piab neid omakste ja oma kodukoha eest tarvitama!“

0,6 lehekülge (kokku 18,1 lk.). Uut ainet on „Luigemäe Ollis“ „Atala“ piirides 34,5 lehekülge ja „René“ piirides 0,7 lehekülge (kokku 35,2 lk.). Saadud statistilised andmed määravad küllalt kujukalt, kuivõrt on „Luigemäe Olli“ iseseisev.

Valitsev osa „Luigemäe Olli“ lehekülgedest on tõlge. Tähelepanndav on võrdlemisi suur uue aine lehekülgede arv. Kuid lähemal vaatlusel selgub, et sel pole kuigi suurt tähtsust, sest suurem osa sellest (22,5 lehekülge) moodustab proloogi, missuguse osana esineb Chateaubriand'il ainult 4,5 lehekülge. Nõnda siis on proloog üksikasjaliste ajaloo-sündmuste esitamisest kujunenud liiga pikaks, missugused üksikasjad seisavad kaugel teoses käsitledavast sündmustikust. Järelejäänud 12,5 leheküljest on suur osa paigutatud üksteise järele. Nimelt lehekülge 60 (28 rida uut), lk. 61 (27 rida uut), lk. 62 (terve lehekülge uut), lk. 63 (18 rida uut) ja lk. 65 (20 rida uut) ning lk. 90 (27 rida uut). Neis on peamiselt ajaloolisi teateid ühes sündmustiku teiselaadilise edasiarenguga kui originaalis. Ülejäänud 6,5 lehekülge esinevad siin-seal ridadena. — Äsjamainitu puhul tuleb arvestada seda, et peasündmustik asub tõlke- ja jäljendamislehekülgedel, kuna uut ainet sisaldavad leheküljed pakuvad kõrvalisi motive, peamiselt staatilisi. Juurdelisatud ainekust on õige vähene osa Kõrvi enda kirjutatud ainet, suurem osa sellest on hangitud Läti Hendriku kroonikast.

Kirjeldatud jälgimisest on selgunud, et „Luigemäe Olli“ on peaaegu täielik plagiaat Chateaubriand'i „Atalast“, maha arvatud mõned juurdelisatud või väljajäetud kõrvalisemad motiivid, ja peale selle osaline plagiaat sama autori „René'st“.

Th. Kaljo.

Korjamismatkal poluvertsikute maal.

Tavaline üldmulje Eesti pinnal asuvaist muist rahvusist on niisugune, et need ei paku asjaomaseile uurijaile palju huvitavat, välja arvatud vahest rannarootslased ja ingerlased. Näib, nagu ei oleks meil sugugi sellist rahvaste kirjavust, kui oli endisel laial Venemaal või on praegugi mõnes uues riigis, kas või Rumeenias, Poolas, Tšehhoslovakkias ja Lätiski. Tõepoolest pole aga asi sugugi nii; Eestiski on miniatuurselt küllalt huvitavaid muulaste hõime. Mainitagu siinkohal vaid Eesti juute, karaiime, mustlasi ja nii edasi — ning venelasi.

Suurim muulaste rühm — venelased — pole sugugi ühtlane tervik, nagu võiks arvata. Setumaa valgevene joontega segatud псковские, Peipsi ranniku kalastajasvenelased, Narva jõe maade õigeusulised ning Iisaku ja Illuka valla luteriusulised „poluvertsikud“ on neli erinevat tervikut, milles on veelgi mitmesuguseid erinevusi. Kõige mitmekesisemad on Tartumaa kalastajasvenelased, kus peale õigeusuliste — православные — on vanausulisi — старообрядцы — mitmest lahust, nagu поморские, федосеевцы ehk рабские, ja unieerituid — единоверцы. Et usulahud on enam-vähem külade järgi või külad usulahkude järgi ning iga lahk püüab võimalikult hoiduda teistest eraldi, siis on aja jooksul tekkinud eri usu pooldajate seas eri kombeid ja keeles eri murdejoonigi. Kõigest kõige huvitavamad on aga luteriusulised venelased juba sellegi pärast, et venelasi ollakse harjunud nägema ikka kreeka-katoliku kiriku pooldajatena.

Eesti Rahvaluule Arhiiv, kes oma tänavusuvisesse töökavva oli võtnud muu seas ka Alutaguse, saatis muusikamehe K. Leichter'i ja allakirjutanu tööala lõunapoolsemasse otsa, s. o. Peipsi järve põhjarannikule, nii siis just poluvertsikute raiooni. Kogu Eesti venekeelselt alalt on kirja pandud õige vähe sõnalist vanavara, välja arvatud vahest Setumaa, kus omal ajal on liikunud ka vene korjajaid. Eriti vähe rahvaluulelisi andmeid oli luteriusulisilt venelasilt. Ainult kolmes lähtes oli nappe siiakuuluvaid teateid: 1. Dr. Bertram'i raamatus „Wagien. Baltische Studien und Erinnerungen“. Dorpat, 1868; 2. J. Truusmann'i kirjutises „Исакские полуверцы въ Эстляндской губернии“ (Временникъ Эстляндской губернии II). Ревель, 1895, ja 3. Hurda vanavarakogus leiduvas Iisaku mehe D. Timotheus'e käsikirjas. Tähtsaim mainituist on J. Truusmanni oma, kus peale muu on trükitud 38 punkti usku-kombeid, 4 loitsu, 18 mõistatist, 12 rahvalaulu, 1 surnuik ja 3 muinasjuttu. Et aga kogu Alutaguse eesti repertuaar kannab tunduvalt vene ilmet, siis oli poluvertsikuilt lisaainestiku hankimine tingimata tarvilik. Otsest rahvaluulet jälgides torkas silma muudki, millest järgnegu siin väike ülevaade. Poluvertsikute asumislugu jääb aga täiesti kõrvale, sest sellest on äsja kirjutanud põhjaliku uurimuse Otu Liiv: „Vene asustusest Alutagusel“. Tartu, 1929.

Praegugi kuuleb vene keelt järgmistes paariskümnes külas: Lemmaku (Симорок), Kauksi (Каукс, Кавказна), Kuru (Кургуй, Кургов), Sälliku (Сялик), Podgriiva (Под-

gríva), Rootsiku (По́цик), Porskuva (По́рсково), Poludenka (Палудёнки), Luuga (Луг, Лужки, Ужкí), Varesmetsa (Зáмошье), Iisaku (Íзак), Tärevere (То́рбель, Тя́ревере), Tammetaguse (Задубичье), Koldamäe (Колдамата), Jõuga (Ёвгаль), Surumägi (Sõrumägi — Терп-гарá), Tubliku (Дублик, Дубник), Imatu (Ймота), Kõnnu (Кандище), Kaidma (Кейбатово). Ei ole võimatu, et vene keelt on peidetuna veel mujalgi põhja pool eeltähendatud küli. Paar aastakümnet tagasi seda igatahes seal oli, mida peale trüki-teadete aitavad tõestada ka paiganimed.

Igal pool mainitud külades ei ole vene keele oskus kaugeltki ühesugune. Porskuvas eneses ja naaberkülades on see kõige eluvõimsam. Nimetatud alal kuulab seda tänaval, maanteel, põllul, „subrikul“ ja kõikjal mujal, kus liigub poluvertsik. Vene keelt õpetatakse lastelegi mõnes peres, kuigi üldiselt oskab praegune koolipõlv ainult eesti keelt kõnelda. Porskuva vanemad inimesed tunnistasid üksmeelselt vene keele olevat eestist hulga ladusama, ja ega ole paljud kolme-, neljakümneaastasedki täiesti kodus eesti keeles. Podgriivas seletasid 60.—70-aastased, et kooli minnes pole nad põrmugi taibanud, mida õpetaja kõneles, ja alles talve lõpul hakanud nad veidi jagu saama eesti-keelseist raamatuist. Veel põlv tahapoole pole täisealisedki mõistnud pastori jutlust, kuigi käidi virgalt kirikus ja lauldi lauluraamatust. Olgu siinkohal öeldud, et ka meie päevil kõneleb eriti Porskuva kant kirikus ja kiriku juures vene keelt „suure madinaga“ ega olevat haruldased umbes järgmised kahekõned kirikupingi vahelt: „Мадис, скажи, какой номер! Сам ня вижу.“ — Madis ütleb siis numbri. — „Ах да, Jeesukest ei jäta ma...!“ Porskuvast kaugemal on eesti keel suures ülekaalus. Niisuguses arenenud külas, nagu Varesmetsas, ei tahetavat kuuldagi vene keelt ning endist vene algupära. Imatus kõneleb esiisade keelt vaid haudavarisev vanakeste põlv. Sama võib öelda muudegi põhjapoolsemate külade kohta. Porskuva kandis on aidanud vene keelt säilitada õigeusuliste rannakülade otsene lähedus.

Keeleküsimusest kõneldes peatutagu vähe poluvertsikute vene murde juures. Rannakülades ja Porskuva kandis on see enam-vähem sama suurvene akanje-murre, mida kõneldakse õigeusulistes naaberküladeski, ainult selle vahega, et eesti laensõnade arv on tunduvalt suurem. Kirdepoolsemates külades sellevastu esineb eriline poluvertsiku murre, mille peatunnuseks on л muutumine u-ks silbi lõpus ja

kadu labiaalvokaalide lähedusest, näit.: *каудун* 'nõid', *плясу* 'tantsis', *у'ица* 'tänav', *ук* 'sibul'; palatalisatsiooni kadu sõnalõpust: *кон* 'hobune', *баят* 'kõnelema' ja kohati *i* muutumine *i*-ks: *миза* 'mõisa', *ми* 'meie'. Kogu murdealal on eesti laensõnad tunginud niivõrt keele üdise, et neid käänatakse ja pööratakse eesti lõppudegagi keset venekeelset kõnet. Poluvertsikute vene keelest pakub iseloomustava näite üks lisaku kirikukülas paberile märgitud lause: *в жару в воду пайдош, вот тебе крәмпид, вот тебе там и альяс и вэймуд и каудаство. Это толька аканд ют такбй!* — Omapärane on poluvertsikute eestigi keel. Selles on enne kõike tunda suurt vene artikulatsiooni mõju: konsonandid *b, d, g* hääldatakse heliliselt, esivokaalide eel palataliseeritakse kõik konsonandid jne., objekti tarvitamine on täpsalt samasugune nagu vene keeles ja muid vene jooni.

Keelega ühenduses olev rahvuseküsimus on õige keeruline. Mehed tõendavad täie veendumusega: „A meie ikke eestlasest oleme, eesti kerikus käime, eesti piibililugu ja katekismus õpime.“ Usund on siin saanudki rahvuse määrajaks. Tundes end usu poolest lähemal *чухонци*-dele (ei esine sõimusõnana; *эстонец* on uuel ajal koolide kaudu kirja-keelest laenatud) kui *русак*-dele, arvatakse ennastki olevat puhastverd *чухонец*. Vene keele kõnelemist püütakse seletada hilisema venestumisega. Porskuvas leidis ometi peresid, kes ei tahtnud olla eestlased; oldi lihtsalt *мы* (ми) ja kõneldi *на нашему*, kuna nimetus „poluvertsik — полуверчик“ kõlab pilkesõnana. Ka kohalikud haritlased teadsid öelda, et õige poluvertsik suhtub umbusklikult mõlematesse naabritesse. Ja tõepoolest, poluvertsik ei ole kumbagi. Ta on n.-õ. venelasest välja saanud, aga eestlaseks pole veel jõudnud.

Aja jooksul on Luther'i õpetus ja eesti kool saanud poluvertsikuile täiesti omaseks. Venestuseajal oldud just kõige kindlmaid luteri usust kinni pidama. Rahvas teab jutustada, et kui 1900. aastate alul tahetud Eestimaa kubeneri käsul poluvertsikute koolides hakata piibililugu õpetama vene keeles ja selleks saadetud pakk venekeelseid luteri usu piibllilo-õpiraamatuid Porskuva koolimajja, siis kogunenud ühel õhtul kooli ette jõuk ärritatud mehi, kes vene keeles ähvardanud kooli juhatajat lätlast: „Lõika meil või kõri maha, aga vene keeles usuõpetust õppida ei lase!“ Mehed saanudki võidu endi poole. Siiski ei tohi arvata, et lisaku kihelkonnas venelased oleksid täiuslikke luterlasi. Nad on praegugi pooleusulised sõna tõsisel mõttes. Peale

J. Truusmann'i ja O. Liiv'a uurimuis käsitletud külis olnud õigeuskabelite on muidki näiteid, mis viitavad endisele kreeka-katoliku põhjale. Siinkohal olgu lisaks osutatud veel ikoonide pidamisele mõnes talus. Illuka vallas Imatu külas Juri Kase talus seisab kambri nurgas kolmnurksel riulil Püha Imet-tegeva Nikolai kuju niisugust vana kirja, kui on Peipsi ranniku vanausuliste omad ja mis läheb silmatorkavalt lahku Pühtitsa kloostri hästituntud Püha Nikolai ikoonist. Kui sai pärida vanalt perenaiselt Marilt, miks nad luterlastena peavad ikoone, vastati: „Это ня Бож. Это кармилец наш! Это Святой Никола.“ Püüdisime kuju saada Eesti Rahva Muuseumile, kuid pererahvas ei võtnud seda küsimussegi. Icoon (образ) pidi olema vana perekonnapärand, mis toodab majale õnne. Ikoone mujal ei silmanud, aga peaaegu igas talus oli alles „suurnurk“ (большой угол-угол) kolmnurkse riulikesega, kuhu pannakse lamp, karbikesi, vaase ja muid iluasju. „Suurnurk“ on praegugi aunurk; sinna istutatakse võõras ja sinna ei julgeta magama heita, kartes õnnetust. Vanana õigeusu traditsioonina seletub ka elav osavõtt Pühtitsa kloostri 15. augusti Jumalaema austusetseremooniaist ja usk kloostri püha allika vee tervekstegevasse jõusse. On ju kogu Kuremägi õigupoolest poluvertsikute pühamu.

Parimaks poluvertsikute vene algupära tunnistajaks tulevikuski jääb muretu vene iseloom. Katsutakse kergelt päevast päeva läbi saada. Seepärast siis on poluvertsiku ala jäänud taamale eesti omast. Võrreldes Tudulinna torkab see eriti silma.

Lõpuks peatagem poluvertsikute rahva vanavara juures. Hoolimata sellest, et kõvasti kinni peetakse vanadest traditsioonidest ja uskumustest, ei või seda maanurka pidada väga ainerikkaks. See seletub vahest rahvastiku „kahepaiksusest“. Vene ainek ühes vene keelega on vaibus ja uut, eesti oma ei ole suudetud täiesti omaks võtta. Kõige eluvõimsam vene rahvaluule ala on rahvalaul. Isegi nooremad oskavad esitada üht-teist huvitavat. Ealdasa väga vanu laule ei ole siiski palju, sest et viimastel aastakümnetel õigeusulisest külist ja võib-olla ka Narvast sisse tunginud частушки ja romansid on surunud eelmised tagaplaanile. Osati laulda isegi niivõrt uuemat „lööklaulu“, nagu „Маруся“. Vanast poluvertsikute laulust toodagu siin üks Imatu külast 1851. aastal sündinud Mari Kase suust märgitud näide:

Приженили маладца
в чужу дальну старану;

чужа дальна старонушка
ня сахаром пасеяна;
чужа дальна старана
пячалью гарожена.

Praegu täiesti surnud, aga veel aasta 30—40 eest pruugis olnud surnute-itkemine on eriline poluvertsikute rahvaluule ala, mida ei leia lisaku kihelkonna eesti rahvastiku juurest. Harilikult vanad naised itkenud — галóсили nii hardasti, et kõik juuresolijadki pidanud nutma. Et itku sisu improviseeriti tarviduse järgi iga surnu juures uuesti, siis on meie päevil neid haruldane kuulda. Suured kuulsad itkejad on surnud ja pealtkuulanud mäletavad ainult üksikuid episoode. Porskuvas suutis Maali Šelkin (Šelk) siiski itkeda fonograafi pikema itku alguse:

Уу, уу, уу, уу;
радила радная матушка
на горька горюшку,
уууу
и прилетела радная матушка
к мне, бедной сиротушку.
Радила меня родна матушка
на горька горюшку,
не вздумала я бедна сиротушка,
налилася мне горькая горюшку,
уууу
— — — — —

Keegi eit, kelle mees ja poeg surnud päraakuti, itkenud niimoodi:

Ах ти мат, сира земля,
как ви меня разабидели,
атабрали ат меня састойную састоюшку,
а патом убрали наливную ягодку.

(Porskuva.)

Harilik lause itkus olnud:

Апустились белы ручинки,
и ня ходят скоры ножинки,
ууу

(Imatu.)

Mõnes itkus lauldud igasuguseid kadunu maapealseid toiminguid ja järelejäanud esemeid, nagu mäletas Imatus Juri Kask:

Ах я бédная, . . .
ня вставáе, ня бáя,
ня кúри трúбку тáбаку.

Pulmalaule, mis on kalastajasvenelaste juures rikkalikult ilusad, ei teatud ühtegi, sest juba ammust aega lauldud pulmades ikka eesti keeli.

Rahva usundis paistab silma iseäralikkusena terminoloogiline külge, mis on peaaegu täielikult eestist laenatud. Venekeelseist nimetustest registreerusid ainult *калдун* - *каудун* 'nõid', *стрелá* 'rabandus, lendva', *дваравик* 'luupainaja', *змея* 'kratt', *воук* 'soend', *русалка* 'näkk' ja *леший* 'metshaldjas'. Siia lisatagu mõningaid tähtpäevade ja haiguste nimetusi. Eestist laenatuist olid väga tuntud mütoloogilised mõisted *вайм*, pl. *ваймуд*, *ваймут*; *альяс*, *алдьяс*, *алдияс*, *мец-алдьяс*, *вэ-алдьяс*; *пайньяс*, *паньяс*; *лендав*, *лендвá*; *рабадус* ja *мардус*. Ühes nimetustega on motiivistikki tunduva eesti mõju alune.

Veel paar inimpõlve edasi — ja Iisaku kihelkonna venelasist ei ole jälgegi peale mälestuse. Ent eeskätt on just rahvaluule see ala, kus püsib vene element veel kaueminigi. Oli nüüdki võimalus näha, kuidas täiesti keelelt eestistunud poluvertsikute algkoolide lapsed panid klassis paberile suust suhu siirdunud vene laste lorusid, ilma et nad oleksid teadnud laulude vene algupära.

Paul Ariste.

Kreutzwald'i noorpõlv ja saksakeelne lüürika.

2

9. Harfenklänge, dem Andenken der verewigten Frau Seraphine Simon, geb. Rieck [?] gewidmet.¹⁾

1) Der Abschied.

„Es ist nicht irdische Musik,
Was mich so freudig macht;
Mich rufen Engel mit Gesang,
O Mutter, gute Nacht.“

L. U h l a n d.

Ich hör wie Kinderstimmen Klang
Voll sanfter Harmonie:
„Es ist nicht irdische Musik,“
Nein! Himmels-Melodie.

Ihr Lieben, ich bin müde nun,
Wie lang hab ich gewacht!
Es ist die Aussicht bald'ger Ruh',
„Was mich so freudig macht.“

1) Abgedruckt im Refractor No. 24.

Sagt, warum steht ihr so betrübt,
Mit thränenschwerem Blick?
„Mich rufen Engel mit Gesang,“
Was halt't Ihr mich zurück?

Ach, gönnt mir, dass ich schlummern kann,
Nur bis der Tag erwacht ;
Hebt etwas meinen Kopf empor: —
„O Mutter, gute Nacht!“

2) T r o s t u n d A u s s i c h t .

Seht ihr ein blüh'ndes Weizenfeld
Im Staube eingehüllt,
Und ward von diesem Bilde nicht
Eur Herz mit Wonn' erfüllt?

Der Staub verbirgt des Lebens Keim,
In Schlummer sanft gewiegt,
Bis neuer Blüthe goldne Frucht
Vor unserm Auge liegt.

Drum muss das Irdische als Staub
Versinken in die Gruft,
Und harren, bis im Paradies
Der H e r r zum Leben ruft. —

3) N a c h r u f .

(Den 27. September 1836.)

Der Herbsttag hat ein Frühlingskleid
Sich festlich angethan;
So wird Dein heisser Wunsch erfüllt
Am Ende Deiner Bahn.

Der Himmel, wie Dein Herz so mild
Will zeitigen die Saat
Zum Keime für das bess're Seyn
Nach treuerfüllter That.

Der Schmerzenslaut verhallt — wird stumm,
Die bittre Thrän' entfleucht!
Das bange Trauerlied verklingt: —
Sey Dir die Erde leicht!

10. Als Marie geboren ward.

(Den 28. September 1836.)

Im späten Herbst, dem erntereichen
Begrüsste Dich des Tages Licht !
Das Wohlthun sey einst Deine Pflicht,
Dann wirst Du treu dem Herbste gleichen.

11. An Adelheid.

(Den 28. September 1836.)

Eine Gespielin, mein Kind! und treue Freundin zugleich
Hat Dir der Himmlische Vater heut liebend beigesellt.

12. Auf den frühen Tod des Sängers
Alexander Ridenius.

1824.

1.

Vergesst ihn nicht am kühlen Heimathstrande,
Den sinnenden von Estlands muntern Söhnen!
Dess' treue Brust — geschwellt von Liedertönen
Ein Bundeslied gehaucht dem Vaterlande.

Umgürtet mit violett-grün-weißem Bande
Erklimmte er den Pfad des Guten, Schönen,
Verschmähend stolz des Weichlings Lasterfröhnen:
Bewahrend rein sein Herz zum Liebespfande.

Doch als die Knospen kaum am Frühlingstage
Den jungfräulichen Schooss mit Lust entfalten,
Im Kelch die Blüten alle noch verborgen:

Sieht man des Sängers Wange rasch erkalten,
Sein Liederklang verhallt am frühen Morgen!
Doch was er sinnend schuf: Leb' heut als Sage.

2.

Wenn wieder naht auf leichten Zephyrschwingen
Des Jahres Braut mit buntgeschmückten Kränzen,
Und ruft das All zum Spiel, zu muntern Tänzen;
Des Hain's Bewohner Liebeslieder singen:

Dann sollen Esthlands Töchter Blumen bringen,
Des Sängers Gruft mit neuem Schmuck ergänzen!
Aus Blüten soll die heil'ge Asche glänzen;
Bis sie als Aether wird zum Himmel dringen.

Nach oben ging des Musen-Jüngers Streben
Gleich kühnen Adlers Flug zum Sonnenstrahle,
Wo die ergrauten, alten Götter thronen.

Dort wird er jetzt in ewiger Wonne leben,
Beglückter Gast am goldnen Göttermahle;
Zeus sprach zu ihm: „Komm, Du musst bei mir wohnen!“

13. A n d e n S c h l a f .

1825.

Friedensbote, Freund der Müden!
Geusst' ob All'n den Balsam aus:
Wie den Glücklichen hienieden,
So auch jedem Trauerhaus.
Flieh' nicht, wenn die Seele krank, —
Wenn das Herz erliegt dem Kummer;
Biet' den süssen Labetränk
Jedem Armen mit dem Schlummer. —
Ach, die Nacht, die schlummerleer,
Macht die Leiden doppelt schwer.

Fiel dir, Mensch, ein heitres Loos,
Wiegte dich des Glückes Schooss,
Dann vergiss doch nie am Abend,
Wenn der Schlummer dich erlabend
Führt ins goldne Thal der Ruh:
Deinem Schöpfer Lob zu bringen!
Heb' den Geist auf Andacht-Schwingen
Und dann schliess die Augen zu.

14. A n d e n T o d .

Wie schnell entflieht des Lebens Traum,
Die Zeit der Pilgerreise!
Der Sturm entblättert schnell den Baum,
Ein leiser Hauch die Greise.

Du Schlafes Bruder, wackrer Tod!
Verschon' des Kindes Wiege,
Wo kaum das junge Morgenroth
Geschminkt die zarten Züge.

Verschon' des Jünglings volle Kraft, —
Den Mann in Wirkungskreisen,
Der treu für Andre lebt und schafft:
Hör, Tod, schaff keine Waisen!

Die Müden, Freund, führ' sanft zur Ruh,
Die über die Gebühr gewacht!
Drück der Verlass'nen Auge zu,
Der keine Freud' auf Erden lacht!

Erfass die Seel' voll Trennungsschmerz
Und führ sie, wenn sie lebenssatt,
Getrost u[nd] muthig himmelwärts,
Nach jener ew'gen Ruhestatt!

1836.

15. Der Gottesdienst.

Einen Gott, den Unsichtbaren!
Bet' ich an in der Natur,
Wo ich seine Macht erfahren
Dort verfolg' ich seine Spur.

Prachtgeschmückte Tempelhallen
Künden Menschen Eitelkeit!
Wollt ihr dadurch Gott gefallen,
Dass ihr ihm Geschenke weihet?

Was bedarf des Staubkorns Gaben
Einer Riesenschöpfung Held?
Welten-Milliarden leben
In dem Blick des Herrn der Welt.

Lernt im grossen Buche lesen,
Das der Herr euch selber bot,
Das als Urquell aller Wesen
Glänzt im ew'gen Morgenroth.

Schaut die reichgeschmückten Fluren,
Schaut das endlos weite Meer!
Diese Unzahl Kreaturen,
Jenes grosse Sternenheer!

Horcht des Donners grauses Füllen, —
Oder dessen Sohn den Sturm!
Die bloss seinen Wink erfüllen,
Wie im Staub der kleinste Wurm.

Das gedankenlose Beten
Und der leere Lobgesang
Kann uns nicht bei Gott vertreten,
Ihm gilt's n i c h t s des Kopfes Hang. —

Der des Herzens dunkle Tiefen
Klar mit seinem Blick durchschaut:
Wird des Menschen Werke prüfen —
Nicht des Mundes leeren Laut.

Ihr seyd Christen — zeigt die Liebe!
Thut, was euer Meister sprach!
Lasst der Sekten Hasses Triebe:
Folgt ihm fromm u[nd] kindlich nach!

Diese Weise Gott zu ehren,
Heisset meine Religion.
Such mich Niemand zu bekehren
Gott — Natur! ich bin dein Sohn. —

25.¹⁾ Herr n Rathsherrn G. Stein zum Wiegen-
feste den 8. Juni 1843.

Gott zum Gruss am Festtagsmorgen,
Und des Bergmanns Ruf: „Glück auf!“
Was in Zukunft Schooss verborgen,
Nehme einen lichten Lauf!

Wiege sanft auf deiner Schwinge
Zeit! des Schiffes Mast und Kiel
Durch des Lebens Wogenwiege
Bis zu jenes Hafens Ziel!

Lass es sanft hinübergleiten
Nach dem schönen Ruheland;
Web' ihm von den angereihten
Liebes Perlen einen Band,

Der ihn einst am Gottesthrone
Zeugniss gebe, was er that
Und die Früchte reif' zum Lohne
Für so manche edle That!

¹⁾ Kreutzwaldi teksti täpsemaks jäljenduseks oleme numerat-
sioonis arvestanud ka vahepealsed silbimõistatused, mis, nagu öeldud,
siin jäetud trükkimata.

Wie Du Flechten - Brod [?] bereiten
Lehrtest für des Hungers [?] Zahn:
Wollt' ich mit der Gabe deuten,
Bittend: nimm sie freundlich an!

Wünschend: Mög' Dir's nimmer fehlen,
Sondern stehn stets zu Gebot,
Auf damit Du armen Seelen
Lindern könntest [?] ihre Noth.

26. Zum 17. October 1843.

Längst hat der Herbst die Blumenwelt zerstoben,
Beraubt des Schmucks die Wies' u. Gärten ganz,
Die letzte Blüth von Flora's Hand gewoben
Ist arm an Duft u. frischem Farbenglanz;
Doch wird sie heut zum Festgeschenk erhoben,
Wo Dank u. Achtung winden ihren Kranz;
Wenn hingewelkt die Blumen längst verfallen,
Soll Dir der Deutung Sinn im Herzen wiederhallen!

Das Leben wiegt auf seinen Rosenschwingen
Die Kinder, die im Frühlings Schoosse blühen,
Und heisst der Freude Lieder hold erklingen,
Der Hoffnung Räume kleiden sich in Grün,
Damit aus Zukunft näch'tgen Wolkenringen
Nicht Schatten um die Morgensonne ziehn,
Und Alles Zauberhauch u. Traum und Liebe
Aus dieser Zeit für die Erinn'ung bliebe!

Von Lenzgestalten zauberischem Weben
Wird Deines Daseyns Morgen noch bewacht,
Und wie die Horen leicht vorüberschweben,
So tändelnd wird des Jahres Lauf vollbracht!
Den Busen schwellt mit wonnigem Erbeben
Der Wünsche Hauch, der Sehnsucht Gluthenmacht!
Ein rasches Wort, ein flüchtiges Vertrauen
Kann leicht das Glück auf einem Sandkorn bauen!

Denn kaum erschliesst den Blüthenkelch die Rose,
Wenn küssend sie berührt der Sonnenstrahl:
So schwärmt der Schmetterling mit Liebgekose
Und Buhlerblicken durch das stille Thal.
Im Nachtgewande liegen uns die Loose:
Wer kennt des Zufalls wunderliche Wahl?
Wir schau'n des Meeres leichtbewegte Welle
Und ahnden nicht des Abgrunds tiefste Stelle.

Der Friede wohn' im engbegrenzten Raume
Des Busens Dir noch lang als stiller Hort!
Die goldne Frucht am Hesperiden-Baume
Entflieht uns ach! mit unsrer Freiheit fort!
Am schönsten klingt im kurzen Jugendtraume
Des Glückes Sprache ohne Bindewort!
Doch ist die Ruh aus unsrer Brust geschieden:
Dann gilt es Kampf, wär' rings die Welt in Frieden!

So weih ich Dir dann Körners Schwert und Lieder,
Dass kampferüstet treffe Dich der Krieg;
Des Truges Haupt fall von dem Schwerte nieder,
Weil heuchlerisch er seinen Sinn verschwieg!
Doch heisst des Segners Wahlspruch: „Treu und bieder!“
Dann überlass ihm nur getrost den Sieg.
Und kommts beim Siege zum Capitulieren,
So lass die vierte Bitte conscribieren.

27. D. 17. October 1844.

Liebumstrahlten Mutterblickes
Weckte heute Dich der Tag,
Ein Symbol des künft'gen Glückes
Aus der Nacht die Sonne brach.
Herbstes Nebel, Wolkenschatten
Kleiden sich in Frühlings Matten.

Wie auf Gletschers Eisgewande
Spielt des Morgens Rosengluth,
So umweht aus fernem Lande
Zauberodem mir den Muth:
Statt entflohner Blütenfülle
Zu entfalten ihre Hülle. 1)

1) Teine, parandatud redaktsioon:
Liebumstrahlten Mutterblickes
Küsste Dich der Morgen wach.
Heitres Vorbild des Geschickes
werde Dir der heutge Tag!
Herbstgebilden, Nebelräumen
Soll ein Frühlingsblick entkeimen!
(Frühlingsblicke sich entkeimen!)
Wie auf Gletschers Eisgewande
Rosig spielt des Morgens Gluth:
Weht (Färbt) ein Hauch (Strahl) aus Dichtungslande
Purpurglanz auch mir das Blut.

Asterblüthen, spätentsprossen,
Wind' ich schmückend Dir zum Kranz,
Sonnenstrahl, der sie erschlossen,
Heisst der Achtung milder Glanz.
Freundschaft nach der Götter Leitung
Sey der Gabe Sinn und Deutung.

28. An I d a S c h r ö d e l am 17. Oct. 1845.

Bei Übersendung Die bezauberte Rose, Gedichte von Betti Paoli u[nd] eines marmornen Schreibzeugs, worauf ein gefesselter Hund.

Wie bei dem kleinen Mahl von Freundlichkeit bescheert,
Lasst unsern Willen heut erhöh'n der Gabe Werth!
Der R o s e Zauber starb im Frühlings Glanzgefilde,
Von Farb u[nd] Duft beraubt erscheint sie hier im Bilde.

Es quillt ein Wunderborn durch Betty's Klagelieder:
Der sturmbewegten Brust kehrt ihre Ruhe wieder.
In Fesseln zeigt die Treu der wahren Liebe Wesen
Wohl Dir, wenn Du sie so zur Sklavin auserlesen.
Mein Wunsch — o, dass er nie dem Schicksal unterliege:
Gleich diesem Feste sey Dein Leben eine — Wiege.

Aug. Anni.

Setu lauluema Anne Vabarna „Peko laulu“ II osa.

„Eesti Kirjanduse“ 1928. a. 1. numbris ilmus Anne Vabarna lugu-
laulu „Peko“ lühike kokkuvõte. 1929. a. jõuluks lõpetas Vabarna
„Peko laulu“ II osa.

Kui lauluema oli 1927. a. jõuluks leelotanud romaani regivärses
„Ale“, soovitas allakirjutanu Annel Pekost edasi laulda: kuidas vä-
gimees Peko valitseb rahvast, mõistab kohut ja võtab üldse osa
rahva elust-olust, kusjuures lauluema põimigu oma lugulaulusse setu
muinasjutte ja mitmesuguseid rahvalaule (näit. „Ilo laul“, „Ilma-
tütar“ j. t.). Sedakorda sündmustiku kava talle ei antud.

Ligi 2 aastat ei saanud Anne laule lasta paberile panna, sest
et poegadel polnud aega tema sekretäriks olla. Alles läinud sügisel
peale põllutöid võttis 15-aastane poeg Mihkel, kes on Värska alg-
koolis 6 klassi lõpetanud, sulle kätte ja pani „Peko laulu“ 4320 rida
kirja.

Laulik mõtleb:

Hummõn naka õks ma Pekot laulmahe,
väega kõvva vägimiist.

Kui Anne magama heidab, näeb und:

Virve olli õks kui viimseh kirstuh,
parebah paradiisih.

Peko õks sis leelot librikulõ,
Nabra parmulo pajadi.

Kui liblikas ja parm õhku tõusid, palus hingle (ingel) „sinipilve
sisest“ neid enda manu ja

sis sääd õks ta särge siilo ala,
kai uma kangla ala.

Ja nad tulid kolmekesi lauliku tarre: liblikas läbi oma tehtud
„olidsõ ussõ“, parm „langasitsõ“ ja ingel siidist silda mööda.

Siis „hingle hel'otõlli“ lauljale:

Kuulõ õks sa, ausa Annekõnõ,
vana Vabarnakõnõ.
Võit õks sa Pekost illo pitä,
suurõst setost seletellä.

Seni „hingle hel'otõlli, pühävaimu vallatõlli“,
taiva- lätsi õks kui -kiko kiriväst,
pilvekud'u kullatsõst.

Siis läksid nad „tandseh taivahe“ ja
mullõ jäti õks nä tarrõ tarkusõ,
Annele aavedsa.

Parm lendas „illo piteh Peko mano“ koopasse ja laulis palju vägi-
mehele, kes üles virgus ja

visas jutto vigurist.

Nimelt, kui temast hakatakse kirjutama, siis tema viskab vihma
ja kingib sooja suvekest.

Peko naine Nabra laskis siis „villu Vinnemaalt“, poeg Jorosk
ajab juttu, mis Anne koju kostis, millest ta ärkas.

Mõne kuu pärast käsib unes Peko endast ja oma kepi ehk
kiiorast laulda:

Mino laula õks sa tarka tammõnujja,
kitä suurt kiiorat.

Kui Peko, „nurmõ kuningas“, läks koopasse magama, kutsus ta
enda manu palju mehi. Kes oli kõige targem, sellele andis ta kepi
ühaks aastaks ja õpetas:

Koh om õks ta Viro vikatkaar,
vihma ülest vidäjäni,
sinnä õks tii peske Peko kepp,
tammõnui taatõlgõ.

Laskma naks õks sis villu vikatkaar,
vihmaluuk luste lüümä.

Aga kepi ohjad lubas Peko oma kätte jätta. Kui keegi ta nime
hüüab, siis liigutab ta ohje — ja vihma tuleb viljadele.

Kord reedel ja kolmapäeval nägi rahvas imestusega, kuidas
vikerkaaresse peksti tammenuia, millest

maa õks sis müras, taivas tõras
kinä kepi kiuhkumist.

Taivas iks jäl vasinõ valase,
maa hörõt hõbõhõnõ.

Kes oli Peko man käinud, see teadis öelda, et neil päevil nähti sellepärast keppi taevas, et

rahvas olõt õks tii pakso' ne patadsõ',
kurja kotiga kannadõ.

Nimetatud päevad on halvad, sest Essu (Jeesus) hukati reedel, aga kolmapäeval viidi kohtusse.

Kes oli Peko sugu, see tundis kevadel „taiva kirja, kulla pilve kummõtit“. Neile

kepp õks sis ütél: Olõ' kipõ!
Nui ütél: Olõ' nopõ!

Need mehed tegid virgasti viljad maha, nii et varsti võisid öelda:

Lehe omma õks jo väläh kui librigo,
noki otsa' kui noorigo.
Lehe õks jo otsah leelotivva,
kaara orasõ kadsadi.
Meid om õks jo kepp kergütänü,
tammõnui noorutanu.

Kui Peko ohje heljuteles, tuli taevast „veerüsät vihma, magusat mamma“.

Sis õks ka naari noorõ' nurmõ',
põllupindre illo peivä.

Heast viljasaagi kokkupanemisest leelotas liblikas Pekole, mille tõttu

Peko läts õks sis liiv lilletsest,
läts kuup kullatsõst.
Sinnä õks kõik joosi vilä juurõ',
maa alt makõ hõng.

Peko andis nuiale jõudu, mis andis seda edasi niitjaile, nii et

teivä õks nä tunnil tuhat sarda,
mito kümmand milijoni.
Kaara- teivä õks kõik -terä kaske-kanke,
hernerä' heiko-leiko!

Kui aga läksid nood külvama, kes polnud „seto suku, Peko jako“, siis magas Peko kõvasti. Neil

vagla' õks takah valla lasi,
mardigõ' manitsõlli.

Laisad vennad, Mate ja Hirsam, istunud maha piibutama.

Sau juusk õks sis pikk pilve mano,
mõro hais mõtsa piti.
Mõtsa naksi õks kõik Mustõ' müügmahe,
kitsõ kiine minemahe.

Kui nad siis magama jäid, hingasid nii hirmsasti,

kui õks ta susi suurõh mõtsah,
pikk hand perä laanõh.
Turba õks all tudisiva,
põllupindre' pille leivä.

Nende magamise ajal murrab hunt hobuse.

Peko kuuleb maavärisemist koopas ja pigistab pahaselt päitseid, mis jooksevad pilve, päikese ja kuu manu ja kõnelevad neile, et Peko ei salli vedelaid viljakülvajaid, „tundi suku, tambo jako“

(lk. 33). Ärgu hakaku päike paistma, kuu kostma. Päike aga vastab nuttes ja kostavad kuupojad:

Kohe panõ õks ma ehte ilosa,
uma vahtsõ valusa?

Kirjeldavad, kuidas linnast kalleid ehteid vedasid:

Kulda ol õks meil hopõn siibaga,
hõhas häste hõpõtakk.

Päitsed avaldavad kaastundmust päikesele ja kuule, lendavad Peko kepi manu ja paluvad, et too vihma annaks. Ja hakkaski vihma valama, nõnda et see laiskade Mato ja Hirsama külje alla tuli, nii et nende

tubak õks ik'k' torbah,
suurõ' juurõ' jorro lasi.

Tont on rõõmus, et tema „leib“ mehed hätta jättis, ja mõtleb nende hingede kallale minna. Pekol aga hakkas hale meel ja

Õndsusõ õks tä saat õhko pite,
tougas rutto tuult piti.

Laisad kahjatsevad nutuga, et tubakat on tarvitanud, ja viskavad selle tondele.

Kui isa neid kodus piitsaga peksab, mõtlevad nad merre sügavasse võrengusse minna. Kuid Peko keelab neid nende naiste pärast ja noomib:

Võtkõ õks tii sälgä virk särk,
tukõv kuub turõ pääle.

Peko käsib eriti ema austada:

Imekene õks teid suust sulatõlli,
maama puust purõtõlli.

Ema nutab seda kuuldes ja kõneleb, kuidas ta neid lapsena hoidis. Kui viis neid üle vee,

vesi õks sis üteli: Viska siiä!
Lainõ üteli: Saasõ laisk.

Aga ema vastas:

Mõistai õks sa, egi, imetellä,
iikallõ, kasvatõlla.

Kui ema poegade pärast kaevu man nõnda nutab, et

kuumast lätsi õks sis kaivo koogukõnõ,
nakas valdas vauglõma,

siis parastab Peko, miks ema ei andnud lastele hirmu. Mees ütleb naisele laste kohta:

Hirmulda õks helligo' saava',
karilda kamõriku'.

Isa tuletab endist rikkust ja praegust nälga meelde. Enne panid salve „saiaterri“, nüüd pistavad „savikoti“. Ütleb naisele:

No näe õks mii kõõ Näguri,
virve suurõ viletsüse (lk. 51).

Peko ei soovita vanematel siiski nii palju kurvastuda, mis enne-aeгу vanaks teeb.

Kui vana peremees läheb oma põllule, irvitavad teda naabrid pealegi. Endale kõneleb ta põldu vaadates:

Saasõ õks siin korgõ vagla kodo,
suvõl vaklo suurõ' saja'.

Kividki pilkavad vanameest, et vili ei jõua neid vetitella, ja kui neil kivel pulmad saavad, siis

mõrsja õks laul mõtusillõ,
kosilanõ kodaskilõ.

Tubakas aga lubab kivide ja turvaste alt tondid vilja ajada.

Vanamees kõneleb kodus naisele kivi juttu, kuidas tubakas lubanud minna pulmavanemaks ja viin vedajaks kividele. Seda juttu kuulevad kõrvalt pojad ja ei läbe enam magadagi. Käivad aina väljas kuulamas.

Mate kuuld õks sis ollõ uikuvat,
kivilatsõ kiuhkuvat.
Tubak iks ütөл torõhõhe,
liikva kiuhk kilõhõhe.
Viin õks jal vaak vanna laulo,
pütüpunn poissa sõnno.

Tuulispeana viivad tondid laisad poisid joomingule. Joodikute jorinast „kivisajas“ hakkas Peko koobas kumisema.

Peko ärkab ja tuletab oma und meelde. Et tal joodikute emast hale meel on, saadab ta linde purjus poiste manu. Aga linnud ei jõua keelda, sest

tundi oll õks kõik helü tugõvab,
patumaamal pareb jutt.

Linnud teatavad Pekole peatselt joodikute surmast. Peko ei taha veel uskuda linde ja saadab tuule vaatama. Seni olid poisid juba surnud ja Vanahalvale hobusteks saanud.

Peko raputab ohje ja tondid põgenevad. Kui ema sai Pekolt surmasõnumi, langes ta minestusse. Külarahvas läks laibule perra, mis raudraskeks olid muutunud, sest

ega olõ-s õks näil man vaka vaimo,
Essu hõngo iho man.
Oll õks jo tukõv tundi joud,
mano pant patu iho.

Kui laketseid hakati matta viima, siis nutsid ahi, ahjupink ja tuhkhauad, kust kadunud võtsid piibutuld.

Teel tuli aga „Vanahalva hall ruun“ vastu ja kiskus kirstu käest. Siis annab Peko teada Koolule, et see emale järgi tuleks.

Vanal oll õks ka Koolul valgõ hopõn,
suurõ' siibo' sinitsel.

Vikaht õks vasinõ valasi,
vars hõõhas hõbõhõnõ.
Koolul olli õks ka jalah kuldsaapa',
hõpõ kondsa' hõõksiva (Ik. 94).

Kooluga saatis Peko ka ingli ühes. Ja ema sureb kurbusse. Hing annab ihule kolm korda suud ja läheb taevasse, kus Essu ja vana jummal ema lapsehoidjaks määravad.

Isa läheb hullumeelseks ja jookseb „mõtsa mõtusõsta, laandõ lambast“. Vanapatud meelitavad teda, et ta tammelatva lamaks ja kabla kaela paneks, aga Peko hoiab teda ohjel ja koputeleb kuldnua ning tossuteleb tulirauda, kurjadele vaskkuulidega kuklasse vajutades.

2.

Noormehena harib Peko põldu. Ta teeb seda harkadra ja puu-
äkkega. Praeguste raudriistade kohta kuulutas ta:

Lehtadõr õks näil leevä kaotas,
raudägil raiskas (lk. 103).

Laulik kiidab seda õigeks, sest praegu lähevad turbad tuimaks,
„maa pliita pitsüs“. Pealegi

Selle õks ka vili puud tahtsõ,
kullõl kuusõssakõise,
Essu lüüde õks et poig puuriste,
sinnä heit uma hinge.

Metsa minnes polnud Pekol saage ega kirvest, katkus puud kõige
juurtega välja ja avitas teistelgi puid vedada, päris ilma palgata.
Raha-ahne ta ei olnud. Saadud tänud

Suurõst pand õks tä kelläst kerikohe,
hellest kupast korgõhe.

Kui Peko karusaagiga metsast koju läks, kummardasid teda kuu-
sed, tänasid maasikad, palusid pedajad ja pohlad. Kündjad kergi-
tavad Pekole kübarat, sest karusid

Peko vidä õks kui vihalehesit,
olõkõrse oiutõllõs.

Karunahad kingib Peko külamehile saanitekeks ja kasukakrae-
deks. Meeste tänud kirjutab ta kiiora peale, mis neid taevasse saa-
dab, kus neist saavad „kuninga küpär“ ja „taivaratta“ (lk. 119).

Peko oli kange mees ka sõjas. Kui ta läks koopasse magama,
kuulutas ta:

Kui naatas õks naid kruntõ andma,
maakantõ kallutamma,
kuningit õks sis naatas korjama,
vanõmbit vaeldama.
Illos saasõ õks sis Eesti säädüs,
vabariigi valitsus.

Kes saab maalapi sõjakäabaste lähedale, need mainigu Peko
nime, siis saab tal koopas kullane süda ja ta ei koole kunagi.

Edasi on lugulaulu sisustikuks võetud „Ilo laul“ (lk. 123—162),
mis võtab oma alla 692 regivärssi. „Setukeste laulude“ III köites
on Jakob Hurdal Miku Ode'it (Jevdokia Kanniste) kirjutatud 229-rea-
line „Ilo laul“, mis oli seni kõige pikem teisend. Peab tähendama,
et Miku Ode laulis seda, mida oli rahva suust kuulnud, kuna jako
naane (nii kutsuti Anne Vabarnat rahva suus) 90% manu luuletas.

Ilo on mõiste kollektiivne, tähendab sama, mis laulupark, laulu-
hulk, kõik lauljad kokku, kelleks on osavõtjad naisterahvad. Ilo
sõna esineb käesoleval juhul pärisnime, vahel ka üldnime, tä-
hendades üldiselt rõõmulist laulmist, mängimist, tantsimist. Teata-
vail juhtudel on raske vahet teha pärisnime ja üldnime tarvitamisel.

Kui Peko oli noormees, siis „käve õks kõõ Ilo ilma piti, marssõ
Laul maad piti“.

Tsõõr oll õks sääl tsõdsõtüttrit,
rind ristisõsarit.
Tähelitse' olli õks kõik tädilatsõ',
lillelitse' lillätütre'.

Kõik oll õks sis Ilo lilleline,
kinä Ilo kiistkinõ.
Olõ-s õks Ilo liinast lõüt,
arvat suurõst alõvust.
Ilo õks olli esi tett,
hüäl maamal hõõveldet.

Peko kuuleb Ilo laulmist järvel ja kutsub ta randa.

Ilo tull õks sis viirde ilosahe,
perve pääle pehmehe.
Peko kitt õks sis näide killõkõist,
sõsaridõ sõnakõist.
Peko kuts' õks sis kodo kos't'mahe,
umma tarrõ tandsmahe.

Ilo aga ei tihka veel minna.

Ilo läts õks viil laulma mõtsa viirde,
kuukma kumu kaalalõ.
Eisi õks nä lauli ne lausi,
kiti mõtsa kimmähe.

Kui Pekol olid õlu ja marjaviinad valmis, läks ta jällegi „Illo
majja manitsõmma“.

Peko näid õks sis hoit pehmehe,
suurt Illo ilosahe

Ilo õks jäl jei, eis ütël
kalle' laulu' kadsatõlli':
Õga juu-i õks mi umma meelekeist,
pääsõ umma pääkeist.

Peko kingib lauljaile laulusärgi, „kulla Ilo kuubakõsõ“, öeldes:

Ilo- õks -kõnõ, Laulukõnõ,
k a m a n d kardavanikit.
Ega õks ta kullui Peko kuub,
lä äi kehväst kingistus.

Küll õks sa näet, Ilokõnõ,
saat kaia, K a r g u s.
Peko lätt õks kui kuub kullatsõst,
kingistus õks jäl nakas kiretämä,
kuub saat õks sis sõna kuningalõ,
mino kingistus ministrillõ.
Herrä' kiirdvä õks sis kodo kirotama,
sõnno pandma paprihe.
Kua om õks tuu naane Peko suku,
Peko suku, seto jako,
tuul õks ka kuub kohendõllõs,
kingistus kihotõllõs.
Tuu õks küll naane kirotõllõs,
loohvkahe luulõtõllõs.

Kolm päeva lauldakse Peko kodus. Kui

vissi õks nä viiso' virusillõ,
keerätevä kirgesillõ,

siis ostab Peko neile „kulda kota', saiadsõ' saapa“.

Peko kuulab nende laulu vainult ja mõtleb muiates:

Kui naka õks ma naist naitmahe,
ubasuud ostmahe,
küll võta õks ma naase laulu jaost,
sõnavõtija võsast.
Sis saava õks ka latsõ' laululise',
kanasõ' kargaja'.

Peko jookseb lauljaile järgi ja õpetab:

Ilo- õks sa -kõnõ, Laulukõnõ,
kullanõ kumukõnõ.
Teele tulõ õks küll vasta poissa hulka,
kamand kaabu kandjit.
Minkui õks tii', Ilo, poissa hulka
kaabupäie kamandohe.

Peko soovitab minna „neio hulka“, kellega hääled ühte sünnivad.

Poisid tulevadki kirvestega vastu ja teretavad Ilot lahkesti:

Tere õks no tere, Ilokõnõ,
kalõvutsõ' kabokõsõ' (lk. 137).

Muu seas vastavad laulust osavõtjad poistele, et nad ei lähe viimaste hulka sellepärast, et poisid suitsetavad.

Kui naistehulka vastu tuleb, võtab sõna Ilo, lauluima, õeldes:

Koh õks na lauli naase' noorõ',
linikpää' leelotasõ,
sinnä õks ta takjas tarrõ tulõ,
hüdsi hõörüs põrmandullõ.
Sääl nakas õks takjas taplõma,
suur hüdsi hürmlämä.

Edasi minnes kuulutavad linnud:

Võidõ õks no, Ilo, rõõmsa olla,
Laul, tandse' tahehehe.
Omma õks jo näio' mõtsa takah,
kulda kabo' kunnu veereh.
Varste lätt õks teil Ilo suurõbast,
l a u l u p a r k p a k s õ b a s t .

Neiud kutsuvad Ilo siididesse, kuhu aga Ilo keeldub minemast:

Rutto õks ta siidi' sinehtüse,
rutto vanik vanast lätt.

Kui neiud lubavad Ilo panna suure sõle alla, lasta „lak'o lehte sisse“,

Ilo õks sis naard ilosahe,
karas Laul kallehe.

Ja Ilo läks „elost igäväst“ kallimaisse kaelahteisse.

Igäväst õks no ehte' laulva',
kaaladse' kargasõ.

Siis hakkasid nad ühes laulma. Sõnad aga panevad sõle all neiudele ette Peko piirile minna. Seal lasti laul lahti.

Kagoh oll sis helle helükene,
oll illos I l o k õ n õ .

Kuu nakas õks sis ilma kosutama,
pardsi päiv paistmahe.

Koh oll õks ta liiv, sai liin,
oll palo, saiva papi'.
Kerigo õks nä lauli kesä pääle,
alõva aia pääle.

Peale selle laulsid nad välja mitut sorti marju. Kõik laulsid neile järele ja kõiksuguseid linde tuli kokku neid kuulama.

„Tsirgu ese“ aga lendab Peko aknale, raputeleb raame ja kirjutab nokaga tollest, mida neiud laulnud.

Peko jätab piiblitugemise pooleli, võtab tammenuia ja läheb paja alla. Kepp luges enne Pekot juba kirja ära, mis tema sisse jäigi. Aga edasi

Kiior õks Pekolõ keerät,
vägimehele veerät.

Peko astub naerdes neiude juurde ja kiidab neid, samuti kui ta tammekeppki.

Ilo annab aru oma käsitäitmise eest Peko vastu ja kingib talle kiriku, mille kelladesse Peko saadab kepi kuld- ja hõbetähti kirjutama.

Peko julgustab Ilot laulmisele. Ega mõistlik inimene naera teda.

Tuu õks ta naane illo naard,
kadsatõllõs kargut,
kiä lätt õks ta muuka üle moro,
lätt tambo tarõ mano.
Tuu õks mõistai ilotõlla,
mõistai naane nal'atõlla.

Siis ütleb Peko:

Seost taha õks ma pargist naist naita,
ilosat ilo neiut.

„Ilo ime, Lauulu maama“ vastab, et ta laseks välja valida tuhande või saja seast, aga

Õga tahai õks ma illo essütellä,
umma laulo laotõlla.

Siis teavad I l o k õ s õ' kõik Pekole kõnelda, et nad näinud linna veeres, kus jookseb meri mitmele poole, pervel õunapuu. Seal kudu- nud ilus Nabra kullast kangast. Laulus nimetanud ta, et koob kuube Pekole. Peale selle

Suur laul õks sääl upin puu ladvah,
kõrraline Nabra kõrval.

Peko vastab naerdes:

Ai- õks -tümme, Laulukõnõ,
lilli teno, Leelokõnõ!

ja lubab teisel päeval sinna minna. Pulma puhul tulgu aga Ilo Peko „kodo kul'atama, laulo lüümä laidihe“.

Ilo and õks sis käe kärmähe,
pill peo pehmehe.

Peko läks kiriku manu. Aga

Ilo läts õks ar käümä ilma piti,
Laul marsma maad piti.
Läts õks tä liina helüst,
suurõst kumust kuningillõ.

*

Kui Peko oli jõudnud alevisse kiriku juurde, mõtles ta sinna ehitada kloostri („mastõra, muugatarõ“). Kus ta aga keppi kergiteles, sinna kasvas vahtraid, lillepuid ja rohuheina.

Pühapäeval koguneb palju rahvast Peko kirikusse.

Vana läts õks sis Essu kõkö önnõ,

pühä Maar'a peräh marsõ.

Peräh õks jäl astõ suur Peko,

väega kõva vägimiis.

Kõik tulli õks sis papi' palo päält,

pääle muuga' muilta maalt.

Kui Peko kirikust koju tuleb, näeb ta läbi küla minnes noor-mehi „kasakuid“ mängimas. Peko ei salli, et nad raha peale mängivad. Ütleb, et kel läheb kasak kõige kaugemale, see saab võidu igavesti.

Osa Peko kasakust, mis oli põdra põveluust, karu sääreluust, jooksis Ungarisse, mõne löi Ameerikasse („Meerkamaalõ“).

Ungaris kasvas Peko kasakust magusaid kaunu kandev puu. Peko ennustusel söövad tost viljast uhked härrad, ministrid ja kuningad, kui neid kuninga lossi viiakse Ungari külastuse puhul.

Kuna lauluema allakirjutanu mõjustusel on liigagi palju leelotanud viina ja tubaka kurjusest, laseb ta Ungari veini kujutusel oma tõelised setu rahva instinktid lahti:

Pääle joova õks no vele' nuu veine,

elotsilkmõ tsilgani.

Pekol, Jeesuse järel kolmandal pühakul, laseb ta öelda:

Tuu õks et vein tervüt and,

kallis liim kargut.

Kui Anne oleks pääsenud Ungarisse, siis oleks kohe otsinud Peko puu alt üles juured, kust veini jookseb.

Ameerikasse visatud „kasakust“ kasvas puu, mille vilja laevade viisi meile tuakse.

Laulupeol 1928. a. Ameerika eestlaste tutvusest mõjustatud, laulab Anne:

Mii om õks ka sugu Meerkamaal,

vägimehe vereline.

Peko saiva õks ka suust suurõ herrä',

kalenjäst kaubamehe'.

*

Edasi leelotab Vabarna 770 regivärssi nimetust neiuist, võttes aluseks laulud „Luudaminek“ (ehk „Tikelaulu“, „Marjamineku“ ja „Metsamineku“ all tuntud) ja „Ilmatütär“.

Kui neiu tahab võõde ja lõngasitega muru pühkida, laidab Peko sellise toimingu.

Siis ehiv neiu end uhkesti ja läheb mäele luuda. Peko tuleb vastu ja ennustab neiule kurvalist teed. Neiu kallale tuleb nimelt must mees. Käsib neiu Peko nime mainida, siis annab ta tarkust tammenuialc, mis talle appi tantsib.

Neiu hakkab kasemetsas õksi lõikama, kui „pokan poiss“ ta kallale tormab. Neiu nimetab Pekot, kellele tuul sõna viib.

Kepp kihutab tuult mööda kurja mehe kohale ja lööb viimase surnuks. Käsib neiu koju minna, ise aga kutsub vareseid, kaarnaid ja karusid musta mehe liha sööma.

Ahastusega läheb neiu kohtusse. Ta jõuab Peko piirile. Vägi-mees kirjutab kivi peal kirja, öeldes neiu, et au käskinud seda neiu pärast teha.

Peko saadab kohtusse palvekirju, annab neiu julgust ja õpetust, paneb kiisku ja räimi kotikusse, öeldes:

Kubijidõ õks sa vii' kurgu võida',
lõigõjõtõ lõõri võida'.
Neiol saasõ õks sis õigus ülemb,
sino kohus korgõmb.

Oma kepi saadab Peko „ahvõkandist“ (advokaadiks), kelle jutt oli „õigõ kui päiv, kulusap kui kuupuul.“

Neio tull õks sis vällä naartõh,
kohend kulda kossakõist.

Peko kohtab neitut teel ja ütleb, et viimasest ei saa kodus elajat.

Õga lääi õks sa kotoh kulusapast,
esetarõh targõpast.

Peko lubas neiu panna kõrgesse kupjaks, taevasse „taarastiks“, istma ilma veere peale.

Neiu kuulas Peko käsku ja kepp kandis tema „au tähest, kulusa kuu poolõst“.

Sinnä tandsõ õks sis mano taivalatsõ',
kaldu' kuu kanakõsõ'.

Neil oli hea meel, et „sõnasõsar, laulu lats“ tuli nende seltsi.

Kõik läts õks sis ilm lillelitsest,
kogone kullatsõst.
Neiol nakas õks koss kul'atama,
vahaladõv laulmahe.
Perrä õks sis tandsõ' taivatähe',
aolatsõ' laulo leivä'.

Nagu kõigis setu lauludes, nii kutsub ka siin ema tütart koju lehma lüpsma. Tütar aga vastab pikemate seletustega, kurvastades ema, et ta kunagi enam alla ei tule. Tütart võib ema näha hommi-kuti „ausa aotähena, kulla kuu poolena“.

Isa aga ei luba tütrele ühtegi tööd anda. Ütleb:

Hõpõ panõ õks su sisse hõõkama,
kulla sisse kumisõma.

Tütar vastab, et ta oma paremalgi tahtmisel ei saaks minna.

Minno õks na pilve' pidävä kinni,
suur taivas taht siia.

Pealegi tal on vaja kuulata Pekot, kes tegi tema „kohto kullatsõst“. Isa viigu kütismaale tema sõel, või kaevaku oma häda tema kasukale, või võtku tema ubin ja mari puust abiks.

Ka vend ei kutsu õde tööd tegema, nagu setu rahvalaules („sõõrdu ragoma“), vaid mäele mängima. Õde soovitab riuililt oma saapaid ja sukki tantsu löõma kutsuda.

Õde läheb vanemat õde kutsuma. Paneb selga karjakotikese vatsadega ja jääb seisma lilledesse. Õde ülevalt vastab:

Kuu omma õks jo leevä' kulusapa',
taivah taheba' vadsa'.

Õde kutsub silmaveel vanemat õde taevast appi kangast seadma. Aga nooremale õele soovitatakse külast abilist kutsuda. Siis juha-

tab vanem õde kirstust otsima pühaserätti, mille kirjad on valmistatud tol ajal,

kuna õks päivä var'ati,
kuupoigõ pututi (lk. 213).

Too rätt pillub sõnu pühakuju mant ja
sis läävä õks sul silmä' hõpõtsõst,
silmäkolmu' kullatsõst.

Kuuneiu käsib end meeles pidada ja tänusid saata; siis teeb ta ilma ning päikese ilusamaks, nii et õde näeb keerulisi kirju kududa.

Sis pelgäi õks sul kangas kadõhuist,
illos rõivas imehtüist.

Rõivas saasõ õks sul illos kui iä,
tasanõ kui talvõti.

Kojumineku puhul tuleb Kuuneiu õele vananaine vastu, kellele annab karjaneiu oma leivakesed kotist. Kott ise läks aga kullaseks ja kunagi ei saanud sealt raha otsa.

Karjaneiu läheb vennaga linna rõivaid ja ehteid ostma. Vend ostab kuue ning hobuse ja nad sõidavad siis, nii et liina õks sis korsna kumardõlli, tarõpaja' painutõlli.

Kui neiu kasvas mõne kuu, sai ta täis mõrsjaealiseks. Kirikust välja astumisel koguneb noormehi salkadena tema ümber. Neiu aga ei kõnele nendega kaua ja läheb vennaga koju. Peko tuleb vastu ja kõneleb:

Hummõn saada õks ma kuu kosjullõ,
päävä veese õks jäl poig poolõ tuupe.

Kui Peko näeb neiu kurvastust, võtab ta oma sõna tagasi, soovib vaid ennast pulmavanemaks võtta, kui neiu au- nakas õks kui -laud astumahe, leeme liud liikuma.

Kodus leiab neiu mitmed kosilased eest: kirjutajad ja „kantora vanõmba“ ja mõldrid.

Isa soovib mõldrit, sest
mõldre saasõ õks et mati maatõh,
külimitu küle pääl.

Mõldri poja peale jäädaksegi kindlaks, sest et ta on karske mees. Ometigi

ese jei õks sis kos'a' kogonest,
neio viina' viimätsõst.
Ese pand õks sis likko linnasõ',
vei ojja ollõterä'.

Punane mõrsjamüts peas, kummardab neiu nurme nurgal kuule ja päikesele, et need ta õe taevast koju laseksid. Vanem sõsar aga vastab, et kui ta maha tuleks „ese musta moro pääle“, kuukõnõ õks sis kogone kuios, päävälatsõ' lak'k'a läävä.

Selle tõttu võiks pulmapäev nurja minna.

Said toredad saajad. Peko ise juhtis pulmi. Kui nad mõldri-koju sõitsid, siis

vasta õks jo kiuhi kivipoolõ',
teräkol'o' tiiro leivä.

Kui kuskil juhtuvad pulmad olema, siis

Peko käüse õks ka vaim valda piti,
librik kõike lindõllõs.

P. Voolaine

Kirjanduslik ülevaade.

Teuvo Pakkala: Elsa. Tõlkinud L. Jaakson. Noor-Eesti kirjastus 1928. 295 lk. 3 kr.

Teuvo Pakkala (1862—1923) kuulub soome eelmise sajandi 80-ndate aastate realistide perre. Ta on vähese viljakusega ja kitsa ainepiirkonnaga, kuid süvenev ja otseku teadusliku meetodiga töötav kirjanik. Ta toodang mahub nelja väheldasse köitesse. Selle parim seisab romaanis „Elsa“ (1894) ja lapsenovellettides „Lapsed“ (1895). Ent värskena püsib ka ta lavatükk „Parvepoisid“ (1899) ja huvitab „Elsale“ eelnenud romaan „Vaaral“ (1891). Mainituist kõige kunstiküpssem ja soome n. n. klassilisse kirjandusse kuuluv on pisijuttude kogu „Lapsed“.

„Elsa“ on sisuliselt seotud eelnenud romaaniga „Vaaral“ (= linnaosa Oulus, kus sünnib ka „Elsa“ tegevustik); kuigi iseseisev, on ta ometi selle järg. Romaan algab nii, nagu peaks lugeja tundma eelmise romaani tegelasi ja käiku. Tegelasi ei tutvustata, kulub ligi pool raamatut sisse-elamiseks seisukordadesse ja miljöösse.

„Elsa“ on psühholoogiline romaan. Ilusa ja tunde-ehtsa, kuid vaese tüdruku kurva saatuse: langemise, kannatuse ja surma jälgimine on selle peamiseks ülesandeks. Noore tütarlapse tragöödia asetatakse ühtlasi tihedasse seosesse ühiskondliku ümbruse ning oludega niivõrt ja nii hästi, et teos omab mõlematpidi eeskujulikku kandvust. Siin pole ainult üks teema. See pole ainult Elsa, vaid kogu selle ühiskonnakihi kurbmäng, kuhu ta kuulub. Siin pole ainult üks, vaid mitu elusaatust, mitu põhiliselt erinevat hingeelulist dispositsiooni-kompleksi, mis asetatakse ühesugusesse suhtesse sama miljöö survega, mis annab aga erineva tulemuse, sest see mõjub igäühesse iseviisi. Siin käsitellakse härras- ja tööliklassi vastuolusid, kusjuures leitakse need seisvat erinevais kõlblais ja usulisis arusaamisis.

Pakkala psühholoogiline eritlus avab otse uusi maailmu ja sügavusi seal, kus neid ei arvaks olevatki. Igapäevased inimesed on hingeliselt hoopis rikkamad ja peenetundelisemad, kui seda harilikult osatakse näha ja kujutella. Vaesusele ja eluraskusile vaatamata on nad väga osavõtlikud ja head; paiguti ei tahaks võimalikuks uskuda seesugust isekuse vähesust ja eneseohverduse kirge. Nende tugi on usk, mis manitseb neid alandlikkusele, vähenõudlikkusele ja ligimesearmastusele. Need Pakkala kujutatud kehvikud elavad suurimas viletsuses. Vanad ja väetid müüakse vähempakkumisel peredesse toita. Osa kerjab. Mõned elavad ainult laste kerjapennidest. Korterid on viletsad ja külmad, rõivad närused. Kuid südamed on neil soojad. Nad teostavad kristlikku moraali ja on läbi ja läbi ausad. Nad mõistavad suurejooneliselt kannatada, nagu Elsa, kelle elulennus on traagilisuse suurust ja ilu.

Vaese rahva elu kujutus on mitmekülgne. Juba sellegi poolest, et antakse rida vanema ja noorema põlve esindajaid, peajaslikult emasid ja tütreid. Emade suurim mure on hoida, et tütreid ei läheks raisku. Nad ise on enamasti tugevad ning karastatud naised, nagu Latu perenaine ja Viio lesk, kes mõistavad ja jaksavad viimse hingetõmbeni kannatada ja teha tööd, kes on läbi käinud kõigi murede veskikivide alt ja on ometi hoidnud alal südamehelluse.

Kuid emad jäävad enam tagaplaanile, keskpunktis seevastu on tütreid. Kui vanemad tõstavad probleemi, siis lapsed sõlmivad, arendavad ja lahendavad selle ja jätavad järeldused ja moraali jällegi

emade hooleks. Tütred esineb peaausjalikult kolm: Liisa, Elsa ja Mari. Nad on küpsemiseas, kus sisemine ning välimine õitsmine ja tungide ning loomusundide elu vahutab üle ääre. Rida psühholoogilisi probleeme. Igaüks on erinev. Kas ja kuidas pääseb keegi elu salakaridest? Üks on tasakaalukas ja terve, tal on tormine temperament, kuid tugev selgroog, ta on summutatud kirgedega loomus. Teine langeb traagiliselt ja hukkub liiga suurest hingehellusest, tal on tung ilusaks ja puhtaks eluks ning õnneks, kuid puruneb pettumises. Kolmas on meeleline ning nõrk ja asub tegema äri oma langemisest. Sama teed käib rida muid samast ringkonnast. Nooruse meelelikkuse ja loomusundide rahuldamine õpetab kasutama enesemüüki vaesuse ja nälja tõrjumiseks. Madal seltskondlik seisukoht tekitab püüde kas või välimuslikult tõusta kõrgemasse kihti, olgugi ihuliku ja eetilise puhtuse arvel.

Vaesed jäävad, nagu ikka, kannatavaks pooleks. Nad usuvad küll jumalat, palvetavad, püüavad olla head ja elada käsusõna järele, kuid kurjast nad ei pääse. Häda tuleb nende ellu mitte ainult viletsaist elutingimusist, mida iseäraliselt ei rõhutata, vaid eeskätt härrasrahva südametusest seksuaalmoraali alal. Noorte tüdrukute võrgutamise härraspoegade poolt on pea ainus etteheide alamalt kihilt ülemale. Härraspojad on kehvikutütarlaste needus. Nad on libedad ja hästi rõivastunud ja oskavad võita tüdrukuid. Omasugused poisid ei suuda olla noorte tüdrukute unistusprintsideks. Aga noorhäradele on see ainult muretu lõbutsemine, tüdrukute südametu narrimine, mis purustab kogu nende elu. Siin tuleb sotsiaalne probleem tänapäevses mõttes esile ainult ühe, praegu ütleksin — ebaolulise servaga. Sotsiaalne küsimus esineb ainult eetilise küsimusena. See on seda ilmsel, et autori kohtujärje ees istuvad noor pastor ja vaestehoolekande ametnik kui kõige kõrgemat eetikat eeldavate elukutsete esindajad. Sellega tahetakse härraskihi moraalimadalust eriti alla kriipsutada. Sest kui juba pastorid...

Vana ja põdur Nikkilä, kes tundub tõlgendavat autori arvamisi, lausub juba teose alul mõtte, mille ümber keerleb kogu teos: härrasmeeste meelest „pole kehviku au, hea nimi ega kõlblus rohkem väärt kui vana kinnas, mille hülgavalt võivad nurka heita, ja südametunustus ei vaeva neid surmavoodilgi“ (13). Sama palju kui sõjas langeb mehi, langevat kehvade tütreid. Liisa on juba kategoorilisem: „Kas olete kunagi näinud vesikivi otse selle kaelas, kes on kurja teinud? Seda pole te näinud ega näe kunagi. Seepärast tundub hea, kui näeb neid vähemalt kõrvaltki saavat mõne müksu“ (294). See tundub terav kriitika, kuid viitab sinna, kuhu kõik muugi: kurja tegemine ei tähenda muud kui kehva tütarlapse eksitamist ja see on nende meelest suurim sotsiaalne ülekohus, mis võib tulla härraskihilt. Sedasama ütleb Liisa teine äge käratus hoolekandeaustises: „Aga häda neile, kelle pärast viletsused tulevad!“ (281), mõeldud ametnik Montinile, kelle orb sohilaps oli parajasti väljapakkumisel.

Ühe sõnaga, Pakkala näeb ja kujutab rikaste ja vaeste pörkeid alles kõlblal ja usulisel alal. Rikkail pole armastust ega kõlblust. Ühiskondlikud klassid on alles nii kujunemata, et neil tekib vastuolusid ainult kõlbla vaatenurga all. Eetiline ja religioosne ideoloogia näib Pakkale üldse omane olevat. Töölisliikumisest tänapäevses mõttes pole tal veel jälgegi. Ei esine sotsialismiaadet. On alles idüll-ajajärk, kus pole mingit järsku üleminekut töölisteklasi ja kodanluse vahel. Ses mõttes ei vasta romaan tänapäeva arenenud oludele. Pakkala on linna agulite argipäeva elu kujutaja ja ta ained on pärit

hoolsasti jälgitud tõsielust ning usaldusväärsed. Nad on kindlas kohas lokaliseeritud. Oulus käies võib lasta näidata ja jutustada tänavaist, linnaosist ja paigust, kust on pärit Pakkala tegelased ja sündmused. Kuid tänapäeva Oulu agulid on kurjemad kommunismi pesad, klassivõitluse teravus on saavutanud kõik mõeldavad piirid ja Pakkala eetilised ning religioossed eluprintsiibid ei ole enam mingid olulised tunnused ühiskonnaklassidele.

Pakkala ei propageeri klassivõitlust. Ta lõpetab teose kristliku eetikaga, mille paneb Viio lese suhu: „Hukkamõistmine ja karistamine tuleb jätta Jumalale. Meie, inimesed, palugem armastusega kõigi eest, nendegi eest, kes saadavad kurja. Ning Jumala asi on kuulda palvet“ (294). Ja Latu perenaine lisab: „palvetada nendegi eest, kes meile kurja teevad... Nii on käsk. Aga kaugel on meist niisugune ligimesearmastus, kui rõhutatud rõhuvad üksteist. Kuidas võime siis oodata armastust neilt, kes meid rõhuvad?“ (294). Seega mitte kättemaksu, vaid alistumist ja jumala käsupärast elamist.

Eriti huvitav on keskse psühholoogilise probleemi teostamine: noore, küpseva Elsa tunde- ja tahteelu jälgimine. Tundub loomulik ta puberteedi-aegne vastuolulisus, tujukus, usuline huvi ja samal ajal erootilise tunde ning seksuaalse tungi arg ning häbelik, kuid võimas esilesööst. Huvi romaanide kohta, iseenese otsimine romaani kangelasis, see kindlasti kujundas ja peenendas ta tundeid. Ta on iseloom, kes „igatseb kogu südamest“, kelles on sõnatut kannatust ja õnneunustust. Ta on puhas ning süütu ka peale langemist; ta muutub hoopis õilsamakski, samal ajal kui hingelt labasem ja igapäevsem Mari vajub põhja. Elsa on keerukas iseloom. Midagi suletut, kuid õrna ja habrast on selles, kuid sealsamas visadust ja trotsi, meeletuid tegusid ja harvas vihatujus võib ta olla karm ja tooreski. Ta on otsekohene, aus ja otsustav: „Arvad sa, et minu tunded on nii tuulte tuisata. Või usud sa, et lähen nüüd, kuhu aga talutatakse. Ei! See oleks ülekohus meie mõlema vastu. . . ja suurem ülekohus Tuira vastu“ (167). Ta „endapiinamine hüljatud armastuse paelus oli haigus, hädaohtlik talle endale ja lapsele“ (242). Ta uskus ja lootis lõpuni, et Jori tuleb, aga kui nägi teda pidavat pulma teisega, siis murdus lõplikult. Ta polnud armastanud kedagi teist ega poleks suutnud armastada. Ta andis enese täielikult, samal ajal kui ta armuohvril teise silmis polnud vähematki hinda. Tal polnud midagi järel noorele merimehele Tuirale, kel olid „sinised, soojad, veidi unistavad silmad, õrna, värske jumega põsed ja ilus suu“, kes oli jõukas, tubli ja kiidetud mees, pisut romantiliselt unistav, kes jumaldas Elsat, kuid eemaldus haavunult peale Elsa langust, aga kui ta lõpuks oli leppinud ja tuli tagasi, leidis ta Elsa kirstust, küünal päitsis.

Romaan on haruldaselt sisurikas ja tihe, vaatamata oma näiliselt vähenõudlikule vormile. Pakkala on rõhutanud oma teoseis just realismi väärtuslikumat poolt — meelte teravamaks muutumist. Seda näitab nõelterav hingeelu analüüs ja elu väliste konkreetsete detailide rohkus. See vanarealistlik peenmaal koos teose naiseliku vinjetistiiliga kipub kohati väsitama. Haruldaselt viljakas, nagu nägime, on olnud murranguealiste noorte tüdrukute hingeelu jälgimine. Üldse on Pakkala just naispoolsete tegelaste hingeelu alal meister, nagu ta teoseis ongi nais-tegelased ikka esiplaanil. Kuna ta stiiliski on naiselikult habrast, siis pidi Pakkala inimesena olema vististi tunduvalt naiselik iseloom. Ta väljenduses puudub mehelik ja jõuline lauserütm. Ta lause on lühike ja katkendlik ning tundevarjundatud, koos

mingit laadi impressionistliku kujutusviisiga. Üldiselt on ta stiilis ometi püüet loomuliku, kohaliku, murdelise ja individuaalse poole.

Ei saa öelda, et siin oleks tendentsi, mis läheks üle kunstis lubatava määra, kuigi härrastepool on kujutatud tahtlikult ebasümpaatlikuks, karmilt arvustatud vaimulikkude seisust ja olgugi autori isiklikud meeldimused hästi selged. Pakkala agulielu, nähtud eetilise idealisti silmaga, on küll hoopis muud kui meie uute alevikuromaanide (Jakobsoni, Sirge) jäme ja jõhker naturalism. Kas on vahe ainult käsitlusviisis, kirjaniku elunägemuses ja elutundes või on olud ning inimesed tänapäev ja meil tooremad ning hingetumad?

Tõlge oli pettumus. L. Jaaksoni paar seni mulle kättepuutunud ümbersõnastust (J. Linnankoski „Laul“ ja „Pagulased“) näisid ilmutavat areneva stiilimaitsega ja hoolsasti töötavat tõlkijat. Kuid käesolev tõlge on kõike muud kui seda. See on lohakas ja stiilitu.

On piinlik ja tüüvat lugeda tõlget, mis kubiseb tõlkimata jäetud sõnust: paaduma, vagav, huviretk [= lõbusõit], tüüne, taivutama, maine [= au, kuulsus], pappila, raivotar, kaaduma, kuulutama [= maha ütleva], sangaritar jpm., loendamata kümneid poolvindunud soome sõnu, mida keeleliste salakaubitsejate poolt juba varemalt on katsutud keelde sokutada. „Uute sõnade sõnastik“ on leidnud vaimustatud jüngri ja ülepakkuja. On ju muidugi üpris kerge vähegi raskemad sõnad tõlkimata jätta. Kuid see on suur stiili viletsus. Miks? — seda pole ruumi siin seletada.

Ka muidu on teos jäänud tõlkija poolt keeleliselt seedimata. Esineb isegi raskeid mõistelisi ebavastavusi, rääkimata ütlusviiside ja lauseehituse abitust soomepärasusest. Võtame lugematuist näiteist ainult mõned juhulised: 'korjataan' tõlgitakse 'koristatakse' (108) pro 'parandatakse', 'kiireid lugemisi' (214) pro 'hädalisi õpinguid', 'lugeda kirikuhärraks' (209) pro 'õppida', 'ei näe klaasideta' (33) pro 'prillideta'; teretuseks lastakse öelda 'Head päeva!' (soome 'Hyvää päivää!') pro 'Tere!'

Lauseid: 'Kas Vimpari see on? Mina vähe ehmun, ütles Viio lesk ja las: — kuna meil ei käi mehi' (211) pro 'On see Vimpari või? Ma päris jahmatasin... meil ju mehi ei käi'; lauseosa 'lahosi lahoamistaan ja kaatui' tõlkida 'lagunes oma lagunemist ja vaibus' (25) on skandaal; 'siis sai tast üsna elaja' pro 'sai tast päris eluloom'; tõlkija töötamisviisi iseloomustab hästi järgmine kõrvutamine: 'Mitä Viion leski merkitsi, niin huomasi hän enin sitä ivalla katsottavan, kun Elsa pukeusi itse muodin mukaisesti...' 'Mida Viio lesk tähele pani, nii märkas ta seda suurema mõnitusega vaatavat, kui Elsa riietus ise moepäraselt...' (219) pro 'Niipalju kui Viio lesk tähele võis panna, märkas ta kõige enam seda pilkega vaadatavat, et Elsa ise moe järele riides käis...'; läbipaistmatuid lauseid: 'Kose koha tekitatud kujutlusest kogu lugu' (206).

-gi -ki tõi: 'jampsib rohkestigi' (272), 'Kuidas võtavadki niisugused elatada' (275), 'Kuidas siin elataksegi' (10) jne.

Niisuguseist varjundeist ei maksa rääkida, et kõik 'istuskledda, kaalutledda, oleskledda, küsledda' jm. ei sobi teose realismiga, andes sellele mingi peenutseva ja võltsi varjundi. Tegelaste kahekõned on liiga kirjakeelsed. Kujuteldagu töölisnaist, kes kõneleb peenelt 'saabuma, hooldama, meelsasti, kujutus, viinastanud' jne. Peaks ometi olema selge, et sellised sõnad ei kuulu harimatu kehvistu sõnavarrale, et tuleb otsida miljöökohaseid vasteid.

Igas tõlkes esineb teatav määr eksumusi, arusaamatusi ja lahkuminevaid tõlgitsusi. Kuid mõndagi antakse andeks (igatahes küll mitte

veeranditki sellest, mis esineb siin), kui tõlkes on stiili. Ei ole tõlkijal usaldatavat stiilimeelt, siis on kadunud kõik, siis ei päästa ka mõisteline täpsus. Nii on aga lugu just tõreldava tõlkijaga, pealegi puuduvad tal mõlemad. Käesoleva romaani tõlkija stiilitunne ei ärata usaldust. Ka käesoleva romaani tõlkija sõnavaralised ja lauseõpilised oskused ilmutavad suuri puudusi.

Loodame vähemalt, et kirjastaja sellest tõlkevõrdjast juba on jõudnud lahti saada.

August Palm.

Mait Metsanurk: Talupoja poeg. Näidend kolmes vaatuses. Noor-Eesti kirjastus Tartus. 102 lk. Hind 2 kr.

Algupärase lavaloomingu innustamiseks on meil aegade jooksul harrastatud võistlusloomingut. Mitmed autorid on saanud sel alal loorberioksakese osaliseks, kuid üldist näitekirjanduse puudust ei ole suudetud sellega kõrvaldada. Meie omapärane lavalooming ei taha jõuliselt võrsuda. Selle tõttu on lastud meie lavadele liiga palju võõrast vaimuvara, mis tihti oma aegunud võõrilmle pärast ei rahulda me südant. Tuleme teatrist tagasi tihtigi tühjalt. Tuleks üha rõhutada: rahvuslikumale, omapärasemale alusele me teatri-repertuaarid! Eluvõõrad rokokoolised armuvariatsioonid tiivaripsumistega ja tolmutevad puumöögalöögid pappkilpidele tuleks asetada kolipaika. Need mineviku naeruväärsed võtted ei anna elutõe illusiooni tänapäeval. Vana elutuli ei soojenda meid, võõras elamus ei haara, mineviku puhastustuli ei puuduta me südant. Aga lavalt läkitatav elamus on ülitähtis tänapäevalgi.

Orvuosaline eesti näitekirjandus rikastub siiski pisihaaval mõne teosega, mis väärib suuremat tähelepanu. Läänud aasta draamatoodangus nõudleb tunnustatavat kohta Mait Metsanurga „Talupoja poeg“, näidend kolmes vaatuses.

„Talupoja poeg“ on tragikoomiline perekonna-draama, sobimatute natuuride abieluõnne probleemiseadega. Taluperest võrsunud praost ja linna väikekodanlane praostiproua võitlevad võimu pärast kirikumõisas. Konflikti toetab praosti majanduslik kitsikus, mis ei võimalda prouale liigset luksuslikku ülejõu-elu.

Vaatleme „Talupoja poja“ faabulat vaatustekaupa. Esimene vaatus sünnib praosti söögisaalis. On suvise pühapäeva õhtupool, kirikukell hundab — maetakse.

Ekspositsiooni rajab mitu ettevalmistavat algepisoodi, kus on asetatud tegevusse ainult kõrvalisikud — teenijad praosti suurest teenijaskonnast. Nende kõnelusest selgub, et praost on ristseil, prouat oodatakse rongilt. Kirikumõisasse on saanud täna suvitajapaar, praosti organisatsiooni-kaasvõitleja doktor Teodor livar oma kihlatud mõrsja Looraga, keda teravakeelelise kammerneitsi suu juba doktori „leivakotiks“ nimetab. Peagi ilmub praost — talupoja poeg — ise ja pärib abikaasa üle. See pole aga veel saanud. Kõneluses kaasvõitlejaga pihub praost oma rahakitsikusest. Tõkendusmotiivid toovad ette kurva tõe, et mees on jõuetu oma naise nõuete ees: abielu lilleaias on pastor kitsena kärneriks. Dramaatilist pinevust toob esimese vaatus lõppu majaproua saatkonnaga tegevuspiirile ilmumine. See sünnib viivituse vältimise mõttes püstijalu ning käsitsi koogisõõmise situatsioonil. Kuninganna oli saanud autol. Mees tasugu rändlinnu autoarve.

Teine vaatus sünnib mõni päev hiljemini praosti aias. Prantsuse aktsendiga printsess — praosti tütar hässitab puudlit talumehe

koera kallale. Doktor Iivar kutsub tütarlast õngitsema. Lavale ilmub aga Looa, kõnetades kurjalt doktorit. Jutlemisest ilmestub, et Looa on esitanud praostile elatismiinimilise majapidamise reformikava, mille aga proua olevat heitnud korvi. Selle episoodi asendab praosti ilmumine majateenija Eerikaga. Jutt on kreditoridest, kes on ilmunud võlga sisse kasseerima. Praostil on taluda palju piinlikkusi. Tal on piinlik Eerika ees võlgade ja võlgnikkude pärast, on piinlik surnud Lombi perenaise pärast, kellele ta ei läinud jumala-armu andma, piinlik on Looa ees kaitsta vana majapidamise korda ning oma „aadliku“ naise seisust. Kuid kõige suuremaks kannatuspiinaks praostile on sõnum: proua on sõitnud majapidamise saneerimise kava kaalutluste tõttu kogu saatkonnaga minema. See on otsekuu Hiiobi sõnum pastorile momendil, mil kuuleme kirikust orelimängu Lombi perenaise põrmule: „Oh ristirahvas, kannata!“

Proua lahkumise ja külast tulnud kreditori sõnum moodustabki kirikuõpetaja elamusharja 2. vaatuses. Kuid sellele ei järgne veel vaatuste vahemaa. Praostile antakse aega otseteed lahendust leida. Ja pikkade wertherlikkude¹⁾ monoloogide järele küpseb otsus: „Ma sõidan linna — ja tulen tagasi ühes oma abikaasaga“ (lehek. 65).

Kolmanda vaatuse sündmustik areneb kirikumõisa aia teises osas. Vaatusel on, nagu eelmiselgi, oma eriline ekspositsioon. Prouat oodatakse jooksust tagasi; teda tahetakse tervitada kana-praega. Vaatuse alul püütaksegi seda munevat kana, kes peab kirikumõisa puuslikule saama roa-ohvriks. Proua viibimise tõttu tuuakse doktori ja Looa vahekordade korraldamine ette, mis on ühendatud tugevasti tõkendavate ning staatiliste motiividega. Erilist dünaamilist hoogu ei saavutata viimseski vaatuses, olgugi et doktori mõrjsja lahkuib kihlusevahekorda katkestades. Siin kuuleme ka, et praost on oma Kanossas käigu (linnas, naise vanemate juures) sooritanud tulemustega: armulist prouat võib jällegi oodata, nagu 1. vaatuses. Aga — saabub kiri proualt äraütlemisõnumiga. Praost ligineb juba oma majavalitsejale Eerikale paljutähendavate vihjetega, tõstab klaasigi preili terviseks, kuid samal hetkel ilmub proua, koerake süles, koerapiits käes. Proua pühad õigused kirikumõisas jaluldatakse. Lõpplahendus on praosti lõplik kapitulatsioon fuurile. Kõik läheb jälle endist viisi, sest „ei saa vabastada inimest, kes armastab iket“.

Draamaluule on süvendatud erakordse tegevuse luule, surutud lühikesisse ajahikuisse. Kitsad aja- ning ruumiraamid nõuavad tugevat kontsentratsiooni, erakorralist saatuse silmapilku. Tavaline argipäevakära ei valluta meeli. Kui vaadelda „Talupoja poja“ konflikti pinevuse aluse ja arengu kohaselt, siis peab märkima, et pinevuse alus — vastandvaateliste ja erikihiliste isikute eluteede ühendus — on õnnestunud, kuid võitluse operatiivne areng on liiga ühekülgne. Süvendatud intriigi lavale ei sünni. Vastaste — praosti ja proua — esimene kokkupõrge, esimese vaatuse hari, eeldaks head võitlemist järgmistes vaatustes. Aga praosti koogirasvased käed ja majapidamise uus eelarve vabastavad mehe vastasest 2. vaatuses. Nii ei näe me vastasleeri väejuhti kogu vaatuse ulatuses, sest oma ärasõidugi sooritab ta „salamahiti“. Ainult sõnumi kaudu kuuleme sellest. Kuid järelsõnum ei üllata kunagi niipalju kui toimus ise. Ning üpris huvi-

¹⁾ Naise nimigi on wertherlikult Charlotte.

tav aste selles peidetud intriigis oleks 2. ja 3. vaatus vahemikul toimuv Kanossa teekond.

Kui 2. vaatus ei too teist vastast üldse vaatepiirile, siis 3. vaatuses saavad võitlevad pooled jälle kokku. Võit on naise poolel. Pastor on kaotanud oma kõrgema inimliku väärtuse — iseseisvuse täielikult. Puuslikuteenistus praosti lillelises templis jätkub: protsessiooni peatülitaja Looa on kõrvale astunud, heale majahaldjale Eerikale antakse hundipass. Muidu aga jaluldatakse kirikumõisas täielik status quo ante bellum.

„Talupoja poja“ tegelaste karakteristika puhul tuleks märkida otsese karakteristika ilmset ülekaalu. Siin avaldatakse enam sõnas kui teos. See on sõnadräma tõelises mõttes, kus on teokaudset karakteristikat (eriti peategelaste puhul) võrratult vähe. Siin puistatakse oma tundmusi ning tunnustusi jumaldatud Charlottele kaheleheküljelises monoloogis, kõneldakse usu vastuolust teadusega, resoneeritakse Don Quijote'st ning Dulcinea'st ja Jumalast ning Augustinusest.

Draama tegelaste valikuskaala on küllaldaselt ulatuslik: homunculusest jumaluseni küünib see kurv. „Talupoja poja“ tegelastepere on huvitav ning mitmepalgeline. Riivame mõnda neist mõne karakterliku joonega. Erilisim kõigist on peategelane praost, talupoja poeg või nagu ta ise rõhutab: mats, täielik mats. Too „täielik mats“ oli olnud kunagi hea tööline Issanda viinamäel, kuid abielu tõi uue jumala majja, ebajumala, kes aga ei sallinud teisi jumalusi enda kõrval, kuid keda pidid teenima peale mehe veel kammerneitsi ja kolm teenijat. Seda kõike võimaldas praostihärra, sest perekondlikud tundmused olid arenenud tal äärmusse. Aga „iga voorus, äärmusse viidult, saab ebavooruseks“, teab elutark doktor lausuda. Abielu, püha elu seisuse, abielu-õnne pärast orjab talupoja poeg linnast toodud ebajumalat kõssis ning küürus ja ei „aja end sirgu“. Jätab ema hauale liiva viskamata, võõrdub kodust ja oma rahvast, unustab kohustusi — kõik oma naise pärast. Laenab majateenijalt Eerikalt selle päranduseosa, jätab palgad ja võlad maksmata, et tellida välismaa šokolaadi ja marmelaadi, sest armuline proua „ei armasta üldse omamaa saadusi“. Noblesse oblige!

Praosti „paabulind“ ning „nahaparkija“ (Looa sõnad), koeraarmastusega varustatud proua esineb kuningannaliste pretensioonidega mehe ja elu vastu. Ta on see pirtsakas huntsantsakas, mittetalupoeg, kelle sugulased istuvat kuningakodades. Tal ei puudu aadlik kõrkus, hoolimatu uhkus ning enesekriitikatu julmus. Tal peavad olema lobisev kammerneitsi, lilled, šokolaad, kohv, vann, koerad ja muud aukandjad teenijate suure komplekti näol. Kogu oma ümbruse nõuab ta oma ümmardusse. See on hukatuseks mehele ning perekonnale. See on puuslik, kellele roa-ohvriks on vist vähe üht munevat kana.

Teine paar — Looa ja doktor Iivar — on teisest laastust. Teodor Iivar on filosoof-meedik, kelle „eetika ei luba vägivaldset ravi-mist“. Seepärast ei poolda ta Looa segamist praosti perekonnasjusse majandusliku kava kaudu. Doktor Iivar on kindlloomuline, iseseisev, ettevaatlik härra, kes veel „lilleaia väravailt“ vaatab kahtlevalt tagasi. Ta armastab loodust, usub ilmutist, intuitsiooni, instinkti, põlgab valjut korda, valjusid seltskonna kombeid ja argade kuldset keskteed, pooldab uute teede otsiskelu, ei tunnusta ebajumalaid, Jumalassegi suhtub kriitiliselt.

Preili Looa on meile mõistetav oma tegude ja eriti oma sõnade

kaudu. Juba esimene repliik ta suust töötab temas tulevast kirikumõisa reformaatorit, saneerimiskava autorit:

„Mitte nälg pole tähtis, vaid kord! Kui on öeldud: õhtusöök kell kaheksa, siis olgu ka kell kaheksa! Kord peab kõiges valitsema! Mina olen äri-inimene, panga ametis — seal peab kõik täpselt minema, kõik minuti pealt“ (lk. 13).

Loora on tänapäeva isestunud, moodsasse mehisusse kalduv naine, kellel ei kõlba sõna „süda“ suhu võtta. Tal ei puudu aktiivsust mehevalikul. Valik ei sünni aga õnneliku kodu loomise kaalutlusil, vaid mehe kõrgemaks karjääriks tarviliku kaalu alusel. Ta on auahne ning oskab kalkuleerida ja oma oskust ning ametiala hinnata: „Nüüdsel ajal peab unistuse asemel arvutada mõistma. Raamatupidamine on nüüd tähtsam kui luuletamine. Tšekiraamat tähtsam kui pühakiri, Pank tähtsam kui jumalakoda“ (lk. 17). Loora „elutöö“ „Talupoja pojast“ on uus majanduse eelarve ja kiire ning enesele vasturääkiv kirikumõisast lahkumine, äkiline peigmehe-santlaagri hülgamine.

Kõige enam kannatada saanud tegelane „Talupoja pojast“ on prl. Eerika. Tema on tubli majavalitseja ning ettemõtlev hooldaja, usin ja ustav teener, kokkuhoidlik-kannatlik koja lukk. Tema püüdis avaraid kirikumõisa uksi hoida ikka koomale-koomale. Sellega sillutas ta aga enesele väljumistee.

Teiste teenijate kohta võiks tähendada, et selle suure koosseisu juures on nende funktsioonid väga piiratud. Nii pühitseb Mari 1. vaatuses oma prii pühapäeva ning ei taha kuulatagi, kui teda käsutatakse koera pesemisele. Kammerneitsi Mizzi harrastab oma lobisemis- ja tantsukunsti grammofoni saatel. Kadri armastab tukkudes jumalasõna-raamatut käsitella. Mainida võiks ka veel tegevusse toodud loomi: koeri ja kanu. „Radža“ pärast on ju teose 1. vaatusel kaks lõppu, sest koera vettekastmine sünnitab lavalisi raskusi.

Olgugi et autor suhtub mõnesse tegelasse romantilise irooniaga, on „Talupoja poeg“ karakteristlikalt ja sõnastuse üldiselt laadilt realistlik aktuaalse teemastikuga, kuid meeleolulise tagapõhjaga (sage kirikumuusika, kellalöömine jne.) draamateos. Temaatiliste ja kompositsiooniliste põhiosiste kaudu on kõnesolev sõnadraama asetav karakterdraamade eriliiki. Osundan siinkohal indeterministliku doktori livari sellekohaseid sõnu väliselt usufatalistlikule praostile: „Kas sa ei leia siiski, et sündmused sinu või minu elus on tingitud meist endast, meie iseloomust“ (lk. 91).

Kui rääkida resümeerides „Talupoja poja“ luulekirjanduslikest väärtusist ja puudusist, siis peab tähendama, et autor on oma teoses tõstnud huvitava probleemiasetuse kirjanduslikule päevakorrale. Operatiivne dispositsioon on aga ühekülgne: peategelased kollideeruvad vaid episoodiliselt; peetakse liigset mõttevahetust, püütakse anda tühjendavat äärmuslikku karakteristikat ning unustatakse, et iga äärmusse juhitud vóorus saab ebavóoruseks. Süvendatud intriig, avalik võitlus on tegevusefóokusest kõrvaldatud ning asetatud seinte taha. Sellega on saavutatud teo tühjus ja sõna täius. Liigsónastus, ulatuslikud tõkendusmotiivid dispositsioonis pole tihti muuga motiveeritud, kui — armulist emandat peab kannatlikult kaua ootama. Ent ometi — kõik pole nii kannatlikud kui karikeeritud külapastor. Miks ei lase autor abielupaari otsesse, avalikku võitlusse? Miks peab naine peaaegu statisti osaga leppima? Ning pastori Kanossa teekonnast oleks võinud saada põnev vahelugu?

2. ja 3. vaatuse vahemikule, kui autor poleks piirdunud ruumilise kontsentratsiooninõudega.

Draama lõpposastikus leidub juba mõni õnnestunud situatsioon: kärsik oode — sageda redelile ronimisega ning mõne terava repliigiga (lk. 81), klaasitõstmine prl. Eerika terviseks proua ilmumisel jne., kuid ometi tuleks teose ja eriti lavastuse huvides mõnigi koht muuta, pinevamat tegevusevaimu teosesse asundada, teost dünaamilisemaks toimetada. Pöörame lõpuks praosti sõnad tema käsikirja kohta arvustatava draamateose vastu:

„Mõnedki leheküljed tulevad nüüd siit välja heita, mõnigi koht muuta“ (lk. 86).

A. Vaigla.

K. A. Hindrey: **Minu elukroonika I, II ja III.** K.-o.-ü. „Looduse“ kirjastus Tartus (1929). I 264 lk. Hind 5 kr. ja 5 kr. 80 s. II 191 lk. Hind 4 kr. ja 4 kr. 80 s. III 250 lk. Hind 5 kr. ja 5 kr. 80 s.

K. A. Hindrey: **Murrang.** Eluloolised leheküljed. Noor-Eesti kirjastus Tartus (1930). 202 lk. Hind 4 kr., 4 kr. 75 s. ja 5 kr. 70 s.

Viimaste aastatega on meile siginud kaunis rohkesti memuaare, nii et neist võime koostada juba paarikümne-kõitelise raamatukogu. Näib, et see kirjanduseliik hakkab meil samuti läbi lööma, nagu ta seda on teinud juba mõningate aastate eest Lääne-Euroopas. Oma ilmelt ja laadilt rahuldab see kirjanduseliik lugeja ilukirjanduslikku närvi, on teatud määral teaduslik ning harilikult ümbritsetud mingi oreooliga, mis lugejaid ligi meelitab, sest memuaaride autoriteks on ikkagi isikud, kes on olnud elus silmapaistval kohal, kes midagi näinud, kuulnud ja läbi elanud, kes jõudnud juba vanaduse-ikka ning nüüd teevad oma elutöö kokkuvõtteid. Memuaaridesse põimitakse harilikult oma hinnangud ning suhtumised ümbruskonda, möödaturanud aega ning ellu. See kõik on teosele parimaks reklaamiks lugejate silmis. Selliseid memuaare on meile andnud A. Kitzberg ja A. Jürgenstein. Teised memuaarid on aga kitsapiirilised ja piirduvad üksiknähtuste valgustamisega, nagu memuaarid 1905. aastast, ilmasõjast, vabadussõjast j. t. Ülalmainitud K. A. Hindrey teosed kuuluvad aga esimeste liiki ja tahavad pakkuda terveni autori senise eluloo.

Alguses tundus asi pisut imelik, kui kuulsin Hindrey „Minu elukroonika“ ilmumisest. On ju autor alles täies meheas ning seda samuti need, kellele on tulnud tal elus kokku puutuda. Kas pole see küllalt riskantne nii enesele, kaaslastele kui ka teosele kirjutada ning avaldada selles eas memuaare? Need ei saaks olla küllalt objektiivsed, ehk kuigi nad seda oleksid, siis võiksid nad autorile tuua asjatuid sekeldusi riivatud ja valgustatud kaasaegsetega, kellel on kahtlematult musti kohti, mis praegu alles päevavalgust kardavad.

Kuid missugustel motiividel on autor asunud siis oma „Elukroonika“ kirjutamisele? Selle küsimuse vastab ta ise: „Kogu elu, mis rikas on olnud, mahutab enesesse palju. Ja seejuures on ikka tung olemas, ühest osast kirjutamise kaudu lahti saada, mida peaasjalikult enne kõike muud oled seesmiselt sunnitud kõnelema“ (lk. 91—92). See on väga usutav väide ja ka teoseid lugedes veendume selles, et Hindrey on elu jooksul mõndagi kogunud, millest tahetakse lahti saada kirjutamise kaudu ja millest maksab lahti saada. Kuid memuaare kirjutades ei olda kohustatud neid kohe trükki saatma. Paljude tähtsate meeste memuaare ei saada isegi

veel peale autori surma avaldada, sest et kaaluvail põhjusil on autor nende avamiseks palju hilisema tähtpäeva määranud. Kas ei seisa meilgi mõne kultuuriloolise isiku memuaare sellise pitseri all. Millised motiivid Hindreyl nii palavaks trükkiandmiseks on olnud, selle jätab autor nimetamata. Eelmainitud hädaohust on katsunud ta seega kõrvale hoiduda, et teosele on kavatsenud anda romaani kuju, kus kõik tegelased esinevad varjunimedega, ja kui ma ei eksi, pidi teose pealkirigi tulema lihtsalt „Romaan“. Sellisena oleks teos ilukirjanduslikult tõesti vastuvõetav, sest enamik romaane on ju autorite peidetud elulood, ja miks ei võiks siis sellist romaani kirjutada Hindrey ning seda avameelselt oma elulooks tunnistada. Teose neli esimest peatükki ongi sellised, meeldivalt tihedad ja viimisteldud väikese Otto elamuste ja ümbruse kirjeldused. Kuid siis katkeb see — jääb pooleli väikese Otto laiaulatuseline arenemisromaani ja Hindrey asub Otto edaspidist arenemist juba otseselt enda isikus kirjeldama vahenditult memuaarilises stiilis, vabandades seda järsku muudatust naiivselt ajapuudusega, nagu oleks teose lõpuleviimine tingitud mõnest kindla kuu sisse langevast tähtpäevast, millest Hindrey on sunnitud ilmtingimata kinni pidama. Tal tekib ka küsimus: „Pooleli jätta?“ Vastab sellele kohe aga sealsamas: „Ei. Mulle ütles kord Münchenis üks professor, kes peale selle veel tark mees oli: Ärge kunagi midagi pooleli jätke, tulgu töö missugune tahes, olgu ta halb või oskuseta — peate ta lõpule viima!“ (lk. 92.) Kuid ega see professor, „kes peale selle veel tark mees oli“, ei käskinud seda tööd avalikkuse ette paisata, kui see halvana lõpule viidi? Sellele väitele tuuakse lisaks veel terve rodu teisi, mis kõik peavad olema vabandavaks põhjuseks järsus kompositsiooni ja stiili muutmises.

Õigust-õelda on Hindrey siiski oma töö, romaani, pooleli jätnud, Müncheni targa professori hoiatusest hoolimata, ja alanud sootuks uut, mille ta on vägivaldselt liitnud eelmisega, mis aga sama hästi oleks võinud ka tegemata jääda. „Jäägu siis arvustajail ülesandeks rubritseerida, kuhu niisugune töö kuulub. Mina panen temale pealkirjaks eeloleva põhjal „Minu elukroonika“, kuigi ma kroonika ajalisest järjestikust kinni ei saa pidada, vaid rohkem mälestiste vormis kirjutan. Ja nii palju elulugusid lugenud, alles tean ma, et neid igaüks omamoodi on kirjutanud, mõni on ainult oma lapsepõlve kirjutanud, teine ainult oma poliitilist tegevust, mõni ainult oma noormehe-aastaid, kolmas oma kooliõpetaja-tegevuse ajajärku — mina kirjutan oma eluloo nii, nagu ta siin saab olema (kas mitte nii, kuis ta tegelikult on? P. H.).

Kellele ta midagi saab pakkuma, seda ma ei tea ja ei või selle järele küsida. Seesmine kategooriline imperatiiv püüab lahti saamist materjalist hõlbustada, mis üsna pikk elu on kuhjanud. . . Kui ta muud ei ole, on ta vähemalt document humain“ (lk. 93).

Nagu autor ise juba tõendab, pole see mingi kroonika tavalises mõttes. Seal puudub sündmuste täppis ajaline märkimine ja ka kronoloogilises järjekorras jutustamine. See on pigemini mälestiste esialgne korraldamatu, viimistlematu mustand, juhuliselt meeldetulemise järjekorras paberile paisatud. Kuid sellest lõpu poole, vaatame enne lähemalt selle document humain'i sisu.

Teose esimeses osas jutustab autor oma helgest varajast lapse-east Abja mõisas, koolieast Viljandis Kuhlbars'i juures ja landesgümnaasiumis ning hiljemini Pärnu kroonu gümnaasiumis kuni sellest välja heitmiseni.

Varajane lapseiga on surutud romaani vormi, nagu juba eespool öeldud. Abjast, kus autori isa tegeles õllepruulina, on antud nii mõnedki huvitavad tüübid, mis osalt tuntud juba A. Kitzberg'i memuaaridest. Hindrey on osanud enda lapseiga ja kasvamiskeskonda, paruniperekonda, eesti majanduslikke tõusikuid ja poolharitlasi-kohtutegelasi valgustada huvitavalt ja erapooletult, kasvava lapse süütu otsekohesusega. Sealt kerkivad esile külm ja ükskõikne isa, elurõõmus tundekas ema, huvitav mõisavalitseja Hermann Krug, pärastine autori õemes, mänguseltsilise Walter parun Stackelberg, preili von Imhoff (Anhage), imelik vanapoiss, vallakohtu-kirjutaja Bernakoff, August Kitzberg j. t. Kõikide nendega on autoril olnud lapse-eas intiimseid kokkupuuteid, millest jutustatakse sama intiimse otsekohesuse ning usutavusega. Seega ei oma see osa tähtsust mitte üksnes kasvava kidura poisikese tundeilma arendamisena, vaid ka teatava kultuuriloolise olustikupildina, milles kasvasid jõukamate eestlaste lapsed aastat neli-viiskümend tagasi. See tõsioludele väga lähedal seisev pilt aitab valgustada nii mõndagi kasvatus- ja ümberrahvastamise või „kadakateks“ kasvamise küsimust, milles on süüdistatud nii mõndagi meie haritlast.

Koduõpetusest siirdub poisike Viljandisse Fr. Kuhlbars'i elementaarkooli, kus areneb poisikesel juba minatunne ja kritiseerimisvõime, mille kasvamist ja väljendumist on Hindrey osanud kaunis tabavalt, huvitavalt ja loomulikult edasi anda. Jälgitagu selles mõttes psühholoogi seisukohalt Hindrey kriitilise suhtumise arenemist Fr. Kuhlbars'isse, vanamoelisse saksavaimulisse kostikohta, landesgümnaasiumi aadlik-korrektse korda, õpetuse- ja kasvatusmeetoditesse, õpetajate kui inimeste ja pedagoogide isikusse — ja te peate tunnustama, et need on parimad kasvava ja areneva poisikese krititsismi ning psühholoogia arenemise leheküljed meie kirjanduses. Kõik poisikese mõtted ja kelmused on naiivse lapselikkusega suudetud usutavalt edasi anda. Sellest seisukohast on huvitavad lugeda koerustükiid pansioonides, koolide õpilaste omavahelised kombes, tülide lahendamise asjalik ning aumehelik kord j. t. Edaspidisest elukäigu jutustusest selgub, et Kuhlbars'i juures ja landesgümnaasiumis on Hindrey omandanud õieti kõik, mis ta koolist head on suutnud vastu võtta, olgugi et ta seal tunnustab enda juba äärmiselt pealiskaudseks. Pealiskaudsusest hoolimata jäid temale külge aadlik korra-armastus ja aumehelikkus, mida ta hiljemini hakkab võtma teatud krititsismiga, sest ta tahtis olla ju „nägus ja peen landesgümnaasiast“ (lk. 171).

Viljandis veedab Hindrey oma ilusama, parema ja korralikuma kooli-ea, millest kirjutiste järele jäänud ka ilusamad mälestised. Pärnu kroonu gümnaasiumis, kuhu ta viiakse majanduslikel kaalutusil praosti nõuandel, algab allamägeminek. „Kooli ilme oli hoopis teissugune kui Viljandis. Klass oli suur, umbes neljakümne poisi ümber. See tegi kooliõpetajaile võimatuks ka sel puhul, kui nad pedagoogid oleksid olnud ja soovinudki seda olla, üksiku õpilasega rohkem tegemist teha, kui seda õppekava ettekandmine ja vastuste ülekuulamine oleks nõudnud“ (lk. 212). Ulakad õpilased, närune sadamalinn ja distsipliinita Makarov'i pansioon saavad kergemeelsele, rahutu iseloomuga, murrangu-ealisele poisikesele saatuslikuks. Õppimine ei edene, edasijõudmine jääb nõrgaks; selle asemel esinevad sagedad korra ja moraali vastu eksimused, milliste tagajärjel ta on sunnitud koolist enne lõppu lahkuma. Kõik need keerukad koolipoisi elamused ja kahtlased ajaviitmised on saanud siingi usutava ja otsekohese käsitluse. Autor on suutnud seda ajajärku vaadelda

erapooletuna, väljaspool seisvana, ja selle tagajärjel on tal valminud loomulikud õpetajate, kaasõpilaste, isikute ja ka enda iseloomustised.

Elukroonika teise ande avab ta oma uue kodukoha Pakkuli kirjeldusega, millise taludest kokkuostetud poolmõisa õemees Krug autori isa toetusel vahepeal oli ostanud. Huvitavalt suhtub poisikeseohtu noormees oma uude võorast (läti) rahvusest ümbrusse ning oma erksa tähelepanelikkusega märgib ta nii mõnegi huvitava rahvusliku joone.

Ümbruskonna keele omandab ta kiiresti, kuid on siiski võoras, üksiklane, metsades rändaja, sõitja ja ratsutaja, rahutu hing. Ta on kodu, sest pole kuhugi mujale minna. Räägitakse nii mõnestki tulevikuplaanist, küll kaupmehe, küll meieri ja juustumeistri karjäärast, kuid otsuse langetamine pole kerge. Sellest imelikust seisukorrast päästab autori H. Treffner'i kooli kuulutus ajalehes. Tartus Treffneri koolis otsustab Hindrey oma pooliku hariduse lõpule viia. Paraku aga ei õnnestu see. Treffneri kooli pedagoogiline ja majanduslik virvarr ei meeldi Hindreyle, kelle võrdlusena alaliselt meeles mõlguvad Viljandi langesgümnaasiumi kuldsed ajad. Kord ja kasvatusmeetodid tunduvad Treffneri juures autorile äärmiselt omapärased olevat, nii et nendest korraga kasvatusmeetodi mõttes tõsiselt juttugi ei saa olla. „Parunliku liiga“ Hindrey ei suuda harjuda matslikkude kaasõpilastega ega direktori isesuguse ümberkäimisega. Alul lahkub ta internaadist ja hiljemini, kui vahekord õige taravaks on läinud, Hindrey Treffneri käest „klobida“ on saanud ja see omakorda vastutasuks vanahärra trepist alla olevat visanud, lahkub ka koolist.

Hindrey on selles teoses hinnanud Treffneri kuulsust ja tema veel kuulsamat kooli noormehe seisukohast, kes saanud oma kasvatusel põhialused langesgümnaasiumis. Seetõttu on tema hinnangud märksa lahkuminevad seniseist kiitvaist ja ülistavaist otsuseist H. Treffneri kooli kohta. Võiksime öelda: endised hinnangud tulid kehvadelt arenematult talupoistelt, kes olid tänulikud ükskõik millise õppimisvõimaluse eest, kes polnud tõsiselt kooli ega kasvatusel näinudki. Hindrey oli aga viibinud tolaaegses paremas ning korralikumas koolis ja hindas toda menažeriid sellest seisukohast. Kahtlematult on ja oli Hindrey hinnang praegusest pedagoogilisest seisukohast õigem, kuigi tekkinud vastuolude tõttu veidi liiga terav. Kuid see on ju tolaaegne Hindrey suhtumine, mida praegune Hindrey, katsudes hoida õiget psühholoogilist joont, on püüdnud edasi anda sellisena, nagu ta oli. Hindrey väiteid ja krititsismi põhjendavad ka A. H. Tammsaare mälestised samast koolist.

Tartus valitseva olukorra tõttu areneb Hindrey Pärnus saatuslikuks saanud joon jõudsasti — tal on sagedasti tegemist kahtlaste preilnatega, tudenglikud pummelungid, korra ja moraali vastu eksimused saavad korduvaiks ja harilikeks nähtusiks. Tal tuleb teha oma elu esimesed laenu liigkasuvõtjailt ja pandimajast ning need lasta kiirelt kõige liha teed. See kõrk kiirendab asja lõpule, sundides teda Tartust samuti lahkuma kui Pärnust, ilma oma poolikut haridust lõpetamata.

Algavad jälle rahutud ajad Pakkulis, kus autor katsub enda aega veeta aasadel, metsades ja lähemate ning kaugemate tuttavate külastamisega, kus ta jällegi on „tuule peal“. Oma saamatusest ja nõrkustest on ta teadlik, heitleb ning võitleb nendega ilma suuremate tagajärgedeta. Sellest seisukohast päästab teda Peterburisse siirdu-

mine, kus ta astub parun Stieglitz'i kunstikooli, millega lõpebki teose teine anne.

Nagu juba öeldud, seisab selle osa väärtus rohketes kultuuriloolistes piltides kui ka areneva psühholoogia tõepärase kujutamises, milline joon on esimesest osast ka teise osa enamikku üle kantud.

„Minu elukroonika“ kolmas osa algab autori mälestistega Peterburist ja lõpeb Müncheni Ažbe koolist lahkumisega ning kojusõitmisega. Peterburis toimib Hindrey juba noormehena. Ta on alul parun Stieglitzi kunstikooli õpilane, pärast mingi konflikti tõttu aga vabakuulaja. Ka seal huvitavad head sõbrad, tudenglikud lõbusad olengud, naised ning viin ja kahtlased urkad teda rohkem kui igav ning üksluine kipsijoonistamine koolis. Ta kärsitu hing ei püsi selliste väikeste, tühiste nikitsemiste juures, ta tahab midagi suuremat, avaramat; et seda aga pole, siis on ta sunnitud anduma lõbudele, millest tal rohkete sõprade ja tuttavate tõttu pole puudust. On ju enamik Stieglitzi kooliõpilastest baltlased.

Õpingute vaheajad veedetakse kodus — Pakkulis, kus on uue kitsarööpalise raudtee ehitamise tõttu rohkem elu ja liikumist. Külastatakse sõpru ja tuttavaid Tartus, Riias, Kuramaal, Abjas j. m. Kõikjal on röömsat elu ning liikumist. Riias ja Tartus puutub Hindrey kokku üliõpilasteringidega ning -organisatsioonidega, millega tal lähemad suhted, ja sel puhul iseloomustab ta nii mõndagi praegust avalikku tegelast ta noorpõlves. Riias võtab ta agaralt osa korporatsiooni „Vironia“ asutamisest ning on seal nende värvide kombinatsiooni kunstiline nõuandja ja looja. Tartus teeb ta „visiidi“ H. Treffererile, et sellele kõike südame pealt ära öelda, ja nii on Hindreyil koolivaheaegadel seiklusi rohkesti.

Peterburi viimaste aastate jooksul õnnestub tal juba endal teenda sõprade Jaason'i ja Thor'i õlul, kes saanud ehitusmeistriteks; neile on Hindrey 16-rublalise kuupalgaga dekoratoriks, lagede ning seinte maalijaks. Ta maalib kotkaid ja kuulikesi, mis aga kuidagi ei taha hästi välja tulla. Majakaunististe valmistamisel leiab ta siiski, et koolis kipsijoonistamisest oleks siin talle kasu tulnud, nii et ta oleks võinud oma ülesannetega sel puhul toime saada. Kui ta peale nelja-aastast Peterburis viibimist 25-aastasena koju tuleb, on selja taga õpiaeg ja -asutis, „millest öelda võis, et ta oli lõpetamata. Ja seegi on eufemism — ta ei olnud ju õieti alanudki“ (lk. 148).

Suvel teeb ta oma esimese raamatu ning näitab seda A. Grenzstein'ile. Ta liigub jällegi Tartus, juba eesti tegelaste hulgas, loeb „Postimeest“ ja „Olevikku“ ning saab aimu politikast.

Päritud vara on autoril lõpukorral ja ta otsib tööd Riia ehituskontorites maalrina, kuid ta iseloomu tõttu ei saa tast püsivat töötajat.

Mõningate seikluste ja kakluste järele asub ta Müncheni Ažbe kunstikooli. Ka siin meeldivad Hindreyle kohvikud, kelnerinnad, daamid, õlu ja vein rohkem kui ateljees töötamine. Müncheni kunstikoolist lahkudes võib ta öelda pea sama, mis Peterburi õpingute aja ja tulemuste kohta. Rikastanud on ta end seikluste kogemustega aga tublisti ning hinganud Lääne-Euroopa erinevat õhku.

Nagu öeldud, on „Elukroonika“ III osa õige sündmusterikas, täis rohkeid ning väga mitmekesiseid isikute iseloomustusi, kuid seda väärtust, mis me saime omistada esimesele ja teisele osale, sellele siiski ei saa anda. Meie oludest eemale siirdumine ei anna talle enam kultuuriloolist väärtust täies ulatuses. Ellusuhtumine on siin endine, kuid siiski puudub III osas esimestele annetele omane psüh-

hologiline ühtlus, julgeks öelda — mõnikord isegi usutavus. Usutavaks vahest jääb siin tagasihoidlikult edasiantud pooliku haridusega kergemeelse noormehe hingetraagika, kes kõige oma sisemise olemise ja välise hiilgusega tahaks olla üliõpilane korporant-värvikandja, kuid kelle tiivad on unistustelossi lendamiseks siiski liiga nõrgad.

„Murrang“ on eelmise otsene järg — seega „Minu elukroonika“ neljas osa. Millegi pärast pole Hindrey siin enam oma esimeses andes antud lubadusest kinni pidanud ja tarvitab teist pealkirja. Või on „Murrang“ paralleelteos „Minu elukroonika“ neljandale osale, nagu on seda 1929. a. „Loomingus“ ilmunud „Kunstikooli“ esimene osa osaliselt „Minu elukroonika“ kolmandale osale? Kuid igatahes jutustab Hindrey „Murrangus“ oma elust endises „elukroonika“ stiilis, Münchenist kodumaale saabumist osaliselt veel teist korda. Esimesed leheküljed on pühendatud Riias viibimisele, kus autor kodunt raha ootab edasi koju sõiduks. Veel kord jutustatakse meile põhjalikult lätlaste iseloomust, seltskondlikust elust ja joogijumalast Trimpusest.

Kodus — seal peab algama siis murrang, kõigi ellusuhtumiste ümberhindamine, lihtsalt sellepärast, et rahapuudusel pole kuhugi minna ega midagi peale hakata. Lähemas ümbruseski on piinlik liikuda, sest et kõik temavanused mehed on juba omil jalgel ning mõned juba õige jõukad. Aeg kulub siis mõtiskeludes, enda valmistatud värvidega pintseldamisega ja aeg-ajalt „rahasantimise“ kirjade kirjutamisega, milline töö ei anna aga mingisuguseid tagajärgi.

Jääb püsima siiski üks kirjavahetus — ühe endise tuttava, prl. Lou K-ga Peterburist, kes enda kriitiliste märkustega valmistab Hindreyle alul valu, hiljemini aga saab siiski tema halvast seisukorrast päästjaks. Oma energiaga tasandab prl. Lou Hindreyle teed kellegi kunstiarmastaja pr. dr. Kr-i juures, kelle käest Hindrey saab Pariisi sõiduks 300 rubla laenu, mis täieneb veel Viljandi linnapea parun Engelhardt'i 100-rublalise lisatõetisega. Ja peale kergemeelseid seiklusi ning rahapillamisi Riias algabki sõit Pärnust „Magnus'ega“ veeteed Dünkircheni kaudu Pariisi, kus ta pidi kohtuma lauluõpilase, oma aitaja prl. Lou'ga.

Algab Pariisi elu Ladina linnaosas. Vene köökide ja odavamate söögikohtade otsimine. Kopeerimistööd muuseumides, mis võlgade katteks ning tänuks toetuste eest kodumaale saadetakse. Algab ka kirjanduslik kaastöö kodumaa ajalehtedele, millega teenitakse lisa vähesele elamisrahale. Tekivad kokkupuuted pagulaste A. Grenzstein'i ja A. Dido'ga kui ka kunstiopilastega, kes elavad kõik omapäraselt elu. Arendavalt mõjuvad kokkupuuted saksa ja vene kirjanduslike ringidega. Aega viidetakse tuttavate tütarlaste juures ja kohvikus ning kõrtsis, kui on raha. Boheemlase nälgiv virelemine kestab Hindrey'l kuni kodumaale tulekuni, ilma et ta Pariisis midagi kavakindlat oleks teinud või õppinud.

„Murrangus“ on Hindrey tabanud mõningad huvitavad ja omapärased jooned Pariisist ja igast ilmakaarest sinna kokkuvalgunud „kunstiopilastest“, kuid elukroonikana lööb see teos millegi pärast ka kolmanda ande kõrval kahvatuma. Seal tundub puuduvat siirsus, psühholoogiline tõepärasus. Tundub, nagu oleks Hindrey katsunud ennast näidata teisena, kui ta on, — puhtama ning süütumana. Ei saa ometi uskuda, et need muremõtted, mida ta teose alul kodus rahapuudusel mõlgutas, oleksid jätnud sügavamad jäljed. Tõendas ta seda ju isegi oma kergemeelsete seiklustega kodumaal ja Riias,

kui oli kätte saanud pr. dr. Kr-ilt 300-rublalise laenu. Kuigi murrang tõepoolest on sündinud, siis pole seda tõepäraselt ega usutavalt edasi antud. Seepärast tundub autori naiivsus, kes Pärnust alates ja Peterburi ning Müncheniga lõpetades studeeriski peamiselt elu varjukülgi ja tutvus ka „mülgastega“, Pariisis elu ja selle varjukülgede käsitlemises ebausutav. See läheb isegi nii kaugele, et prl. Lou ja selle sõbrannad, kelle kasvatus oli olnud kindlamates kätes ja kelle eksimised moraali ja korra vastu väiksemad, on Hindreyst tema enda ütluse järele elukogenumad ning teadvamad kõigis Pariisi varjukülgedes ja võtetes.

Kodumaalt eemal viibimise tõttu pole selle teose kultuuriloolisedki väärtused kuigi suured ega kaaluvad; olgu küll, et seal räägitakse nii mõnestki avalikust tegelasest, kuid nende ümber keerleb juft peamiselt ikkagi rahapumpamise seisukohast.

Nii siis: nende inimlike dokumentide sisulised ja hinnatavad väärtused on esimestes annetes väga kaalukad. Ometi on kõigis teose osades lubamata palju puudusi, mis õigustavadki neid nimetama mälestiste märkmeiks või mustandiks.

Lugemise puhul valdab alatasa tunne, nagu oleks töö kirjutamise aegu laua ääres seisnud trükikoja jooksupoiss, kes on viinud lehed kuivatamatult trükikotta laduda. Ei saa lahti tundeist, et autor pole vaevaks võtnud kirjutist tervikuna veel enne trükkimist läbi lugeda ega kohendada. Seda tõendab teose väga lohakas kompositsioon, mida õieti pole olemaski. Kõik, mis meelde on tulnud, on ilma mingi korrata ja enesele aru andmata paberile paisatud. Mõne asja kirjeldamisel tuleb juhtumisi meelde mõni seik või isik — ja kohe, endist juttu katkestades, pühendatakse sellele lehekülgi, küsimata, kui palju see asjasse puutub või lugejat huvitab. See on äärmine hoolimatus algelisemategi kompositsiooninõuete vastu, rääkimata suuremast nõudlikkusest, mida Hindreylt kui suurte kogemustega isikult õigustatud ollakse tahtma. See põhjustab teoses sagedaid sündmuste ja juhtumuste kordamisi — kui tärkab mõni juhtumus meelde, jutustatakse see ja teises ühenduses jälle uuesti, või ümberpöörduvalt — esinevad asjatud ringikäimised ja peenutsemised, kus neid pole vaja, sagedasti isegi loogilised komistused ning arusaamatused.

Sama, mis öeldud kompositsioonist, on täiel määral maksev ka stiili kohta. See on vanamoeliselt lohisev, kohmakas, ei kunagi väle, sirgjooneliselt jõuline ega puhas. Stiili võimatukstegemiseks aitab edukalt kaasa teoste häbematu vigane, vanamoeliselt saksapärane keel. Või on Hindrey selle meelega teostesse jätnud, kui asitõendi enda heast ja korrapärasest saksa kasvatusest Viljandi langesgümnaasiumis? Ei tea. Kuid praegusel ajal on säärane keel korralikkudes raamatutes küll lubatamatu; ta otse kubiseb ortograafilistest, morfoloogilistest, süntaktilistest, loogilistest, interpunktsiooni, derivatsiooni j. t. vigadest. Raske on sellest teosest leida korralikke, veatuid lauseid. Vigade parimaks näiteks on kõik ülalmainitud anded, eriti esimesed osad. Seepärast pole mõtet nende esitamise ega analüüsimisega ruumi raisata. Kõige algelisemagi haridusega lugeja võib neid leida igalt leheküljelt.

Need vead segavad lugemist ja ajavad sageli vihale. Tekib küsimus: kuhu on jäänud kirjastuste korrektorid? Või on Hindrey oma suuruses kuulutanud oma keele asitõendina tõesti pühaks ning puutumatuks? Paraku peab vist viimast uskuma jääma.

Lugemist lõpetades on tõsiselt kahju, et säärane huvitav ja sündmusterikas materjal on nii saamatult ära rikutud.

P. Hamburg.

Jaan Kärner: Naine vaesest maailmast. Romaan „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus 1930. 244 lk. Hind 3 kr. 75 s., 4 kr. 50 s. ja 5 kr. 25 s.

Pisut võõrastava mulje ehk jätab selle romaani ideeline külg, pisut jahmatamapanevgi ehk tundub see mõnele lugejale oma selgelt ja puhtalt kommunistliku põhilaadiga. Aga kuis ka keegi suhtuks romaani vaimlisse õhkkonda, ühte peab, erapooletu olla tahtes, ometi mõõnna: väga ühtlane on see teos ideeliselt küljelt, väga terviklik ja otsejooneline. Ei mingisuguseid võnkumisi, kahevahel-kõikumisi, ei mingit siia-sinna viskumist nagu näiteks Mait Metsanurga vaimlisele pahempoolsusele pretendeerivais teoseis. Jaan Kärner on oma romaaniga loonud teose, mis sisemiselt terviklikumaid meie kirjanduses, — ükskõik siis, kas väljudes isiklikest veendumusist või himust, enamiku ilmavaate vastu protesteerida, või koguni jonnakast soovist, endiga rahulolevaid kaaskodanikke jahmatama panna (võib ka olla, et kõigist neist põhjustest korraga ning lisaks veel mõningaist muistki!).

Romaanina ei ole „Naine vaesest maailmast“ küll esmajärguline teos, ei avasta ennetundmatuid perspektiive ega mõju rabava ilmutisena, pakub aga siiski enam kui mõningad puhtsensatsioonilise taotlevad kergekaalulised „suurteosed“. Kärner on enesele asetatud ülesannet võtnud väga tõsiselt. Suurt hoolt on pühendatud loomingu proosalistele eeltingimustele: ainesse süvenemine, aine kavastamine ning korraldamine ja vormiline viimistlus on eeskujulikud. Kompositsiooniliselt, stiililiselt ja keeleliselt (mäherdune haruldus meie oludes!) on Kärneri teos rõõmustavalt soliidne. Eristlik mainimist väärrib Kärneri kultiveeritud keel, millele eriteadlased hea tahtmise juures kahtlemata veel saaksid etteheiteid teha, mis harilikule lugejale aga paljude meie parimategi kirjanikkude keelelise tasemega võrreldes tundub imponeerivalt korralikuna.

Jutustus on loogiline ja voolav; võib-olla natuke kahvatu ja temperamentitu, selle eest aga vaba laiutavast piasiajadesse uppumisest. Tegelased pole väga lopsakate joontega fikseeritud, jätavad ajuti pisut kahvatu mulje, kuid tunduvad üldiselt usutatavana.

Õige selgejooneliselt on peategelased piiritletud. Nii saame kujuka pildi romaani keskkujust: noorest, võrdlemisi kerglasest, kaunis edevast ja — romaani terminoloogiat tarvitades — „väikekodanlisest“ naisest. Tabavalt on joonistatud ka meespeategelane Konrad Raudvere: see pisut idealiseeritud mässaja maksva korra vastu, see kõiki õnnetuid aidata tahtja. See väsimatult teotseva klassivendade-juhi kuivavõitu kuju sunnib mitmeti rööpjooni tõmbama Mait Metsanurga Kristjan Raudmaga, kellest Raudvere kuju erineb suurema algatus- ning teovõimsusega ja loomupärase terve mehisusega: kui Metsanurga revolutsionäär ainult mõtiskleb, meeleolutseb ja lakkamatult iseenese hingedurdudes sorib, siis Kärneri töölistejuht ei näi iseenda ega oma meeleoludega üldse tegelevat.

Sobivaks kõrvalkujuks Konrad Raudverele on Hannes Maltsa pehmeloomulisem, pealiskaudsem (ja ka pinnapealsemalt käsitletud) kuju; võrdlemisi väheütlevad on Raudvere ja Maltsa mõtteosaliste episoodilised kujud. Huvitava üksikasjana olgu märgitud, et õige põgusalt episoodilise kujuna esineb romaanis ka Viktor Kingissepa sünges kuju, mis aga kahvatuma mulje jätab, kui algkuju vaimline kaal lubaks.

Raudvere vastandkujudest, kodanlaste esindajaist, on tüüpiliselt ühekülgsed ja ebameeldivaima käsitluse osaliseks saanud Kusta

Ubalehe alatu roimarikuju, mille riivatuse rõhutamises peaaegu liiale on mindud. Kusta Ubalehe klassikaaslaste kujud üldse tunduvad kõik tendentsliku ühekülgseusega käsitletud olevat; nii näiteks Lilli Niitma vend ja vennanaine.

Omalt viisil paljuütlev on Theodor Veemi selgrootu ja kuidagi viril, isikupäraste joonteta kaju, mille tähtsus ja tarvidus juurdub teose ideelises aluses ja tendentsis, nagu mõne muugi kõrvalise kaju näiliselt tarbetu olemasolu (täditütar Ilse; veelgi väheütlevam Bagert jne.).

Juhtmõtteks, millest võrsub romaani tendents ja mis peab seda õigustama, on veendumus, et „Inimesed on enamasti kõik head. Ainult elu teeb nad halvaks. Ja see kord, mis teeb elu raskeks“ (lk. 105). Autori uskudes, et „On õnnetus olla vaene“ (lk. 111), suubub romaani tendentsliku värvinguga ideestik põhimõttelisse küsimusse: „Kummal neist oli õigus: kas Veemil, kes tappis, sest et tal kästi tappa, või Konradil, kes tapeti, sest et ta ei tahtnud tappa?“ (lk. 239). Romaani keskkuju, Lilli Niitma, vastab sellele küsimusele loomulikult, et õigus oli Konradil. Lugeja lahendada ning otsustada jääb, kas oli õigus Konrad Raudverel, kas üldse oli õigus kummalgi, kas küsimus õieti on asetatud ja kas nii sügaval juurduva küsimuse peale võib olla õiget ning õiglast vastust.

Autori teeneks aga on olm, et ta oleviku ja lähema (ning võib-olla kaugemagi) tuleviku tõsisemaid ja põletavamaid keerdküsimusi on vaatlusele võtnud. Kuis ka keegi oma ilmavaate seisukohalt suhtuks romaanisse ja selles esitatud ideestikusse, tõsiselt tähelepanu ning arusaamispuuet nõuab ja väärrib see teos ikkagi.

M. Sillaots.

August Mälk: Läbi öö. Romaan. „Tapperi“ kirjastus Tartus 1929. 402 lk. Hind 4 kr. 50 s. ja 5 kr. 25 s.

„Kuid sina, Proomet, ära nukrustu! Minu süda jääb sulle, kuigi kohustuste järele...“ jne. Nii tahaks lohutada Mälki ennast samuti, kui ta mehelemineval Laural laseb lohutada oma peategelast „Läbi öös“.

Romaan on nimelt säärane, et teda ka kõige parema tahtmise peale vaatamata ei saa rahulolemisega käest ära panna. Loed, vahet huvigagi, aga kui peatuma jääd, pead paratamatult siunama autorit — kuigi mõne joonekese eest tahaks kas või kiitagi...

Nii on vahet kaunis raske enesele kindlaks teha, mis sel teosel just puudub. See on kui lill, mille värv tõmbab, lõhn aga eemale peletab. Sellise lektüüriaga ei harju kergesti, ei saa harjuda — olgugi et muidu mingi ürghuvi kisub lugema Mälki.

Kui Mälgi „Hukkimise“ puhul võis konstateerida, et autor hakkab katsesarvi sirutama puhtakujulise realismi poole, siis käesoleva järjekorralise teose juures ei saa seda väidet enam paikapidavaks tunnistada. Mälk on laskunud tagasi. „Läbi ööst“ hõõgub liiga pealetungivalt „Kesalibliku“ ja „Hukkimise“ algupooleromantilist lõhna. Aga mitte puhtalt, — mis oleks omaette teatud voores, oleks stiilikindlus ja „võime“. Mis sellest, et võõras ja sobimatu tänapäevaga.

„Läbi öös“ aga pole autor tahtnud (või suutnud) pidada mingit kindlamat seisukohta ega joont. Kuhjatakse kõike ja kõiksuguselt segipaisatut. Romaan, mis algab ja lõpeb kesaliblikliku magususega,

püüab haarata niitpeeni romantilisi hingelõimi, jõhkrat ärielu, spekulatsioonid ja isegi sotsiaalsed olukorrad, ei suuda aga lõpuks saavutada ühte ega teist ning muutub pikapeale tammumiseks ühelt alalt teisele, juhulisuselt vastu juhulisusele; see põrutab vormi pragusid täis ja tagatipuks moonutab võib-olla terviklikult mõeldud asja korrapäratuks tombuks. Lisaks eelmisele seltsib autoril tahe tekitada põnevust, ajada sündmustikku keeruliseks ja „dramaatiliseks“, trikiküllaseks, mis aga jällegi iseenesest pole kriminaalne põnevus ega trikk triki tõsisel kujul, vaid odavavõitu kinolikkus. Mõned arvustajad ongi seepärast „Läbi ööd“ nimetanud — kinoks. Kuid seegi väide ei pea paika, kui üksikasjalisemalt jälgida romaani konstruktsiooni ja tegevuse arengut. Kino jaoks on „Läbi öös“ rohkesti vesikasve, üle-aruseid detaile ja urgitemisi mõnede tegelaste veidrais kalduvusis (näiteks Proometil öised viuldamisid aadliperekonna kabelis ja filosoferimised). Kino nõudeid silmas pidades oleks tulnud käsikiri igatahes teha teissugune. Vaevalt aga mõtleski Mälk tööd kirjutades kinole — ja seepärast on õiglasem ta sellest kahtlustusest hoopis vabaks jätta.

Aga kui „Läbi öö“ pole korralik romaan ega kinostsenarium — mis jääb siis veel üle, millena teda võtta? Lektüürina, lugemismaterjalina. Halvem ega parem pole ta ses suhtes sugugi kui sajad teiste rahvuste ajaviiteraamatud, courts-mahlerid ja muud. Tal on isegi eelistusi. Aine on lähidane ja uudne, tegevustik, eriti salapiirituse-veo osas, küllaltki põnev ja paljud sündmused väga tabavalt edasi antud. Mis sellest, et vahest välgatab anekdoodi või kuulujutu maiku!

Teine lugu on aga psühholoogilise küljega. Siin kõik kuidagi ei sobi ega sobi. Juba algusest peale tekib mingi võltstoon, mis kandub läbi kogu Froometi „eksimusteöö“, ta peadpööritava karjääri ja spekulatsioonide rägastiku. Sisemiselt iseenesest kui ka oma suhtumises maailmaga ja sündmustega tundub Proomet võltsina. Ka sel juhul, kui teda võtta keskmise ajaviiteromaani kangelasena. Tal puudub igasugune järjekindlus. Ta liiga suur eeleogia ning romantitsemine armuasjades teeb uskumatuks ta peadpööritava edu ja „kiskja hundi“ ahnuse ärialal. Inimene, kes kunstnikuks saamas, kes selleks peaaegu sündinud, armub oma endise õpetaja noorde leske nii „pala-valt“, et kui see majandusliku häda sunnil abiellub teisega, kaotab kunstnik võimed edasiõppimiseks, määratseb peatuna kaotatud naise pärast, — kas säärane inimene suudab millalgi olla kangelane spekulatsioonides ja võistleva kapitali väljasõõmises. Ei, tundub ja on päris tavaline nähtus, et kui mehel puudub pea ühes õnnemängus (milleks tahaksin nimetada Proometi vahekorda Lauraga), siis ei ole tal seda ka teises.

Pealegi pole autor vaevaks võtnud Proometi järsku murrangut ja üleminekut „kannataja tallekese“ nahast „kiskja hundi“ kuube ette valmistada ega usutavalt põhjendada. Kogu asi sünnib juhuliselt, ühe piiritusevedaja Karsna paarisõnalisest märguandest ja juhtumisi õnnestunud operatsioonist. Võiks ju oletada, et Proomet teotseb affekti mõjul, vihatujul Laura vastu. Kuid seegi oletus langeb hiljemini ära — kui avalikuks tuleb, et Proomet kuni „eksimusteöö“ lõpuni armastab Laurat ja kõik malekäigud teeb ainult kättemaksuks naisele, nagu näiteks põletab selle vastse kodu ja rikub vast neitsiikka jõudnud tütre. Seega oleks Proomet ühelt poolt nagu tujuinimene (õppimise huisapäisa katkestamine), teiselt poolt aga hoopis vastuoksa: aastateks ettekavatsev ja plaanikindel teo-inimene. Loo-

mulikult pole ta kahte kumbagi, vaid lihtsalt pisut äpardunud raamatulik Don Quijote, „vürtspoodniku südamega“ tuline armastaja, pealegi igavenc armastaja — nagu ka autor ise lõpuks õigele veendumusele välja jõuab. Ent kes usub tänapäeval säärase inimese olemasolu? Ei, keskaja rüütliromantikaga on tal enam ühist kui XX sajandi teovõimsa ja kainelt elu peale vaataja mehega.

Üldse kerkib toda keskajalist tolmu mujaltki teose raamides. Kas või suurkapitalisti elutsemisest vanas aadlilossis ja mingist imeilikust vanade piinamisdokumentide leitest — mis iseenesest Mälgile au ei tee, sest säherdused asjad tuletavad kohutavalt meelde liiga kulunud võtteid.

Seega üldkokkuvõttes: „Läbi ööl“ puudub psühholoogiliselt usutav peategelane (kuna mitmed kõrvalkujud selle peale vaatamata on päris ehtsad, näit. Proometi koolisõbrad, pool-põhjaläinud muusikud), puudub kindel ajaline moment, sisse-elatud ajajärk, mida peaks romaanilt nõuda võima, ja kindel kompositsioon. Peale selle lööb kahe erineva — romantilise ja realistliku — vaatlusviisi vahel kal-lusklemine autori kujutuste veepinna segamini, ja see halvab mõju.

Ühiskondliku ideestiku või ka millegi sellesarnase poolest on „Läbi öö“ lagedam kui ükski Mälgi varem teos, olgugi et neis kunagi pole just ühiskondlikud sõlmed olnud tulipunktiks seatud. „Aktsooni“ rühmituse — kuhu ka Mälk kuulub — üldsuunast on ta selle teosega astunud sammukese kõrvale, saades sellega küll omapärasemaks, jäädes aga kaugemal olevaks kaasajast ja selle põletavaist probleemest.

Selle teose puhul on räägitud mingist erilisest soome kirjanduse mõjust Mälgile. Ent seda saab vaevalt olla: pole näidata ühelegi otskohesele eeskujule. Oma üksinduses ja eemaletõmbumises on Mälk iseseisvalt jõudnud säärase teemade juurde. Ainult kahju, et ta seekord pole suutnud tõusta kõrgemale keskmise lektüüri tasapinnast. Ometigi eeldaksid kõrgemaletõusu aine värskus ja Mälgi oskused.

R. Sirge.

Richard Janno: **Neitsi Maarja**. Jutt ühest haprast alpilildest Kirjastusühisus „Loodus“ Tartus. 112 lk. Hind 50 senti.

Jutustuse paigaks on Alpid ja Šveits ning nimategelaseks šveitslanna, kuna mees-peategelane on sinna sattunud oma haige onu Kotermani saatjana. Eesti tegelaskonna moodustavad veel vaid härra ja proua Kunder. Kõik teised on juba šveitslased. See on armujutt, milles tahab põhitooni anda õrn lürism. Viimasesse on vaid lõpul tagasihoidlikult segatud vaikset ironiat.

Selle jutustise kirjanduslikkudeks vaderiteks on kahtlemata olnud kodumaalt Oskar Luts ja välismaisena Knut Hamsun.

Juba pealkiri tuletab nii elavalt meelde Lutsu „Kirju Maarjale“, ja mitte ükski pealkirjad, vaid ka käsitluslaad ja lüüriline aluspõhi, kuna Knut Hamsunilt näikse jutukeses laenatud olevat nii mõndagi, mis koostatult eesti vaderilt pärinevaga surub Jannole enesele kuuluva osa õige murdarvuliselt tibatillukeseks. See Janno kirjanduslik pärisosa oma mikroskoopilises suuruses ei suuda muidugi mõjule pääseda, sest sel puuduvad omapärased ning jõulised omadused, mis kandvatena võiksid arvesse tulla.

Neil asjaoludel ja põhjustel varisevad „Neitsi Maarია“ kirjan-
duslik-kunstilised väärtused veelgi õrnemate lillekestena, kui on seda
raamatu Eevamaaria oma moodsas jenoveevalises vaikes õrnuses,
millised mõjuvad oma lürismiga sageli rohkem muigeid esilekutsu-
valt kui autori iroonia Kunderite abielupaari puhul.

Sama autori „Metsmehe“ kõrval on „Neitsi Maarია“ igatahes
päris metsalainud teos, mis võiks olla vahest välja toodud noore au-
tori harjutiste-tagavaradest ja kuuluda varasemasse aega, kui jätta
kõrvale oletus esikteose tasemelt laskumisest.

Bernhard Linde.

Endel Loide: Susanna. Näidend 9 pildis. Kirjandusrühmitus
„Sumero“ kirjastus 1930. 104 lk.

Autor arvab eessõnas, et loojale ei või kunagi esitada küsimust,
miks ta selle või tolle asja on teinud; võib vaid küsida, kas ta selle
hästi või halvasti on teinud. Väide on õige, kuid ainult looja enda
seisukohalt, aga väljasseisjale liituvad need kaks küsimust omavahel
alati. Ja viimaks vastab autorgi, miks ta selle draama on kirjutanud
just nii. Põhjuseks on see, et autor oleks küll tahtnud öelda praeguse
aja kohta, et „papid on petised ja variseerid, kohtunikud Joosia
ja Ilkia taolised, võimumedhed ja politikud — idioodid jne.“, aga ta
kardab seda öelda otsekoheselt (ometigi on ta seda ju teinud!) ja
kardab ka, et kirjutades praeguse aja üle peaks ta olema seltskonna
ja iseenda kohtunikuks — ja seepärast kirjutab ta ajaloolise draama,
et vältendada sellist „tõde“.

Siin on kaks suurt hädaohtu. Eeldades, et draama on ajalooli-
selt kõigiti heal alusel, võib siiski küsida: kas poleks olnud ajaloos
perioode, mis oleksid „tõe“ kehastamiseks vastavamad? Ja muidugi
on, kas või sassaniidide riigi viimased aastakümned enne islami lõp-
likku võitu. Ja teine hädaoht on see, et oma aeg projitseeritakse mi-
nevikku; ja ka sellest pole draama puhas, vaid tas on seda meetodit
järjekindlalt tarvitatud. Ja viimane pahe esineb selles, et draama on
iseendast juba raske ja halb vorm nimetatud „tõe“ kirjeldamiseks.
Ja nii on siingi: papid ei esine variseridena ega petistena, võimu-
medhed ja politikud pole idioodid; millegi pärast on salvatud ainult
kohtunikke, silmakirjavagu ja teisi tavalisi surelikke.

Ainestiku poolest on see draama meie piirides ju täitsa uus.
Nabúnâ'idi, viimase Uus-Babüloonia kuninga (555—538 e. Kr.) ajast
teatakse meil väga vähe. Ja sellepärast võib võhik kergesti saada
arvamuse, nagu oleks siin süvenetud põhjalikult sellesse aega. Autor
isegi arvab seda, ja ta arvab veel enam: et selle aja ja meie päevade
vahel pole mingit vahet, vaid et kõik on seesama päikese all.

Agas põhjalikust süvenemisest ei või väga palju kõnet olla.

Esmalt tuleb ju nõuda formaalset täpsust. Nii võõraste akkadi-
keelsete nimede kirjutamise suhtes. Siin talitatakse aga täiesti oma-
pead. Vahel seisab Nabukudurriussur (lk. 103), vahel Nebukadnetsar
(lk. 104). Miks segada akkadi ja heebrea nimetused? Ne-eri-gal
(lk. 47) on väga haruldane šumeri kirjutusviis (tavaline: Ne-uru-gal
= „Suure linna isand“), babüloonlane aga ütles Nergal (= allmaa
ja taudide jumal). Kord on õieti Ereš-ki-gal (lk. 103), siis jälle
võimatult E-reš-kigal (lk. 54). Bit-dak-uri (lk. 97) asemel öeldi
Bit Dakkûri (provints lõuna pool Baabüloni). Kuna akkadi kirjutus-
viis on, nagu ta oli nende eelkäijail šumerlasil, silpkiri, siis on sõna
kriipsudega eraldamine õigustatud ainult liitnimedes (nagu Nabû-

kudurri-ussur või Ne-uru-gal), aga mitte kunagi niisuguseis nimeses kui Bit-dak-uri või Nabu-da-jan. See on teaduslik, ja kui tarvitada ilukirjanduslikus raamatus teaduslikku transkribeerimisviisi, siis võetagu tarvitusele ka Thureau-Dangin'i indeksid (da₁, da₂ das, dâ, dâ jne.). Oldagu juba konsekvantne! — Olulisemaid vigu on sage „patees“. Selle sõnaga on lugu kaunis keeruline. Nimelt pole vastuvaidlematult kindel, et see sõna üldse on olemas, sest ühel silpmärgil võib olla mitu väärtust („pa“ asemel võib lugeda ka „bâ“, „had“, „hat“ jne.). Kui aga tarvitada seda sõna (babüloonlasil oli selle, algupäralt šumeri, sõna asemel šaknu või išakku), siis peab teda tarvitama „patesi“ (vististi rõhuga esimesel silbil). — Kala-šergat'i nime pole mulle kunagi silma puutunud ja mul on suur kahtlus, kas see võimatu inimesenimi pole tuletatud Kal'at Šerkat'ist (varemini kirjutatud Kala-šergat, araablaste nimetus Assuri varemeile)! — Vähe raske on kuulda „Semiramidese“ aias (lk. 35), sest esmalt on see Kreeka nimi, mida babüloonlane sel ajal küll ei tundnud, ja teiseks, kas peab kreeka genitiivist eesti keeles tuletama nominatiivi? Õige oleks „Semiramis'e“! Kõnelus „Semiramidese aiapeost“ on ajalooliselt absurd: selliseid asju ei juhtunud kunagi. Armastuse- ja sõjajumalanna Ištar oli tavaliselt ülijumala Anu naine, mitte aga ta tütar (lk. 15).

Veel vähem usaldatavad on igasugused äravahetused ning ümberpaigutused. E-sag-ila ei olnud müürikindlustis, vaid Marduki tempel. E-temen-an-ki oli kuulus tempeltorn ja asus keset Baabüloni, mitte aga kaitsemüüris. Imgur Bêl ja Nimitti Bêl olid müürid, mitte aga kindlustised müüris. E-ul-maš polnud kungas Baabülonis, ega ka mitte sama, mis „kreeklaste akropolis (!“, vaid Anunit'i tempel Agade' linnas. Karkemiš pole kunagi asunud vastu „Miidia“ (! kas „Meedia“?) piiri. „Suure Isanda Linn“ pole kunagi surnute-maa nimetus, vaid enamasti: Kur-nu-ge-a (šum.) ehk irsit lâ târi (akk.) = „Maa, kust pole tagasipöördud“. Ištari ülempreestrinna oli tavaliselt kuninglikust või kõrgemast soost, mitte aga võõras kreek-lanna. Üldse on võimatu, et Nabûnâ'idi ajal oleks olnud Babüloonias säärane leegion kreeklassi (isegi Nippuri patesi kannab kreeka-pärast nime!). Byron'i „Sardanapa'i“ mõju!!! Hümnil Ištarile (lk. 41) puudub babüloonlik värving täiesti ja ta on ainult halb luule-harjutis.

Kolmandaks on ajaga küsimus väga problemaatiline. Autor annab ajaks 547, aga sündmused, millest kõneldakse, on hilisemad, või neid pole kunagi juhtunud. Nabûnâ'id oli 547 Têmâ's, kus ta üldse veetis suurema osa oma valitsusaega, autori jaoks on ta aga Baabülonis. Linnade jumalate kesendamine Baabüloni oli alles 538; motiivid selleks sammuks pole teada, aga autoril on nad teada! Kui oleks vähe vaadatud Nabûnâ'idi kroonikat, siis oleks autor teadnud, et 547 oli Kyros'el Halys'e ääres lahing Kroisos'ega ja et selle ajani polnud babüloonlasil veel olnud mingeid sõdu pärslastega (lk. 54). Seepärast on täieline ajalooline võimatus lk. 39 seisev: „Cyros (!) on vaid sellepärast Arbela kaudu lõuna poolt Kalahi varemeid (Arbâ'ilu on Kalhust umbes 60 km idas ja teadmata on, kas Kalhu oli Nabûnâ'idi ajal varemeis! H. M.) Eelamisse tungind, et Babylonile lõu-nest (!) hoopi anda. (Aga Elam oli ju Kyrose lähem naabermaa! H. M.) Ja pea võivad ta lugematud väed Babüloni rõngana ümber haarda.“ Pean ütlema, et ma sellest maršruudist midagi ei mõista; teda pole ka kunagi olnud, sest ta on geograafiliselt peatselt võimatu. Kyros tuli Baabüloni vastu põhjast ja alles 538 oli mingi võit-

lus Upi-Opis'e juures, millele autori Bêlšarussur valmistub juba 547 ja niisuguse strateegilise plaaniga (lk. 44), mille kaudu ta küll oleks mägikitsi kätte saanud, aga mitte kunagi Kyrost. — E-bar-ra (Šamas'i tempel Sipparis) taaspüstitamisloole, mis juba minevikus, tugineb draamas üks sõlm, aga E-bar-ra püstitati uuesti alles 545. Autor ei tea aga midagi sellest, et juba 548 läks Gutiumi šaknu Ugbaru (Gobryas) üle Kyrose poole. Ja ta kõneleb Kufa (45) ja Kerbela (97) vägedest, aga neist linnadest võib kõnelda alles peale Kristust; Kufa on koguni araablaste rajatud! Tähendab, eksimus tuhande aasta piires!!

Kõige halvem on lugu aga aja mõistmisega. Autor arvab, et meie ajal pole sellega mingit vahet, — faktid on samad! Kuid faktid on maailmas selle algusest saadik samad, vahe teeb ainult nende mõistmine. See vahe on suur juba üksikute inimeste hindamist mööda, veel enam ajaloo ja kultuuriperioodide vahel. Faktid ise pole midagi, nende mõistmine on kõik! Juudid ja babüloomlased on lahutatud hiina müüri: esimesed on kitsarinnalised, omakasupüüdjad silmakirjavagad, kelle eluülesanne on lapsed, teised on väikekodanlikud intelligendid, suurmeelsed ja raffineeritud nautijad, kelle elu ainus otstarve on nähtavasti armastus. Ja säärast vahet pole kunagi olnud, vaid sel ajal olid kõik inimesed usklikud ja kartsid; vahe oli ainult vagaduseobjektis, mitte vagaduses. Ištari, kes on pandud kaitsma armastust, oli niisama „verejanuline“ kui juutide Jahve (Gilgamešepoose kuues kivilaud, Lullu kuninga Anubanini' reljeef!), kui neid kahte üldse saab võrrelda. Elaamos'e Jahve kritiseerimine (lk. 36 j.) on sellepärast võimatu, et ta omad jumalad olid samasugused kui Jahve, väliselt muidugi. Meie eetikaga ei tohi minna vana aja juurde! Ei olnud niisugust babüloomlast, kes poleks tarvitanud deemonite vastu nõiduseabi, ja sellest ei ole draamas poole sõnagagi juttu. Ja selleks oligi eriti vaja preestreid, ja meil on küllalt andmeid selle tõestuseks, et nad uskusid ise, mida nad tegid. Baabülon oli legalistlikum maa kui Iisrael ja seepärast on võimatu ning endast absurdne lause Elaamos'elt: „Susanna, ma ei tunnista pattu, mis armastuse pärast teht“ (lk. 36). Armastusest ei või Baabülonis enam kõnelda kui Iisraelis, sest naisel polnud kuigi palju avalikke õigusi (seepärast on ka võimatu, et Bêlšarussur soovib näha Joakimi maja emandat ja et see külalisi palub aeda — lk. 63 j.). Armastuse „paradiisiks“ võisid ju olla Ištari templid, aga need ja nende elanikud olid babüloomlastelegi enam nuhtluseks kui rõõmuks. Ja idamaa naised (kas ainult idamaa?) pole olnud ega ole niisugused, kui autor tahab neid näha. Lause Susannalt: „Tahan armastust, aga mu mees hää lastesigivust“ (lk. 14) on võimatu idamaalati, sest seal on naise ainuke soov sünnitada lapsi ja nende saamiseks võetakse tarvitusele kõik võimalikud vahendid (nii tuleb mõista ka Loti lugu — lk. 37). Ainult Ištari preestrinnadele oli keelatud laste saamine, aga neid ei peetud korralikeks naisteks. — Muidugi, seaduste vastu on kõikjal eksimisi, aga nii Baabülonis kui Iisraelis karistati naise abielurikkumist ainult surmaga. — Seesuguseid vääratusi esineb siis raamatus, ja ma ei suuda küll leida, et oleks süvenetud sellesse aega.

Keeluliselt leidub raamatus muu seas halbu germanisme, nagu: „Ohver on Valitsejatarist vastu võet“ (lk. 43).

Kompositsiooni mõttes on Susanna kohtulugu päris hästi seotud sündmustikuga, mis iseendast on üpris põnev. Aga täiesti on ülarune kolmas pilt, kus Ilkias ja Joosias võrgutavad Rebekka't ja

Tamara't, samuti Lysios'e stseen lk. 58. — Inimeste kõnelused on suuremalt osalt sisutud ja neid võib võrrelda india draamade kõnelustega (vankrisolija konstateerib, et vanker liigub; aiasolija, et seai puu õitseb jne.). Kolmanda pildi lõpus on selline stseen: Rahvas on kohtukojast välja läinud, Uusia tuleb ja küsib: „Kas meid keegi ei kuule, isandad?“ Ja Ilkias vastab, nagu ei näeks Uusia seda ise: „Ei keegi, sest kohtukoda on juba tühi“ (lk. 31). Tühjad sõnad on ikka pateetilised ja paatost on autor eriti naistele ohtrasti jaganud, näit. Adyothea'le (lk. 49): „Kuidas julged sa teotust visata selle näkku, kes ausalt ja truult(!) kõrgeid kohuseid täites on võitnud rahva jäädava armastuse?“ Otstarbetu lause sel kohal! Või on inimesil suus ammuiganud õhtumaised fraasid, nagu: „Armastus ei päri rahvuse ega usu järele“ (lk. 17). Kõige selle tõttu tunduvad inimesed nukkudena ja psühholoogia on kohati väga nõrk. Joosias teab, et Susanna on Elaamose „armuke“ (lk. 64), miks ta siis seda üldse ei esita kohtus? Susanna kaitseb end väga pateetiliselt, aga siin ei veena see kedagi, sest Susannal puudub oluline alus selleks, et ta õigeks võidaks mõista, — süütus. Susanna kaebab oma toore mehe (lk. 47), kelle toorusest me ühtegi näidet ei saa, armastusepuuduse üle, vihkab teda, peab ta suudlust kärnkonna puudutuseks (lk. 71), aga Joakimi tegelused näitavad, et armastusepuuduse pärast ei võiks Susanna suudki lahti teha. Bêlšarussur on täiesti iseloomutu kuju; ta langeb ühtelugu ühest äärmusest teise; tingitud on see muidugi sellest, et hea kuningas peab olema kõigile vastutulelik ja ise ometi ka tahab elada; aga niisuguseid suurmeelseid ja rüütellikke inimesi on Baabülonis ja üldse väga vähe leida; neid on sentimentaalseis kinodraamades ja naiste unistusis keskkoolipõlvel. — Elaamos peab olema keskkuju meeste seas, aga ta on selline tavaline, ent väga mannetu mehike, kes on valmis Susanna pärast tegema kõik, ka tapma oma parema sõbra. Ta luuletab Susannale „ilusaid oode“ (lk. 19), tegu, mis on võimatu selleaegses Baabülonis. Kõrvalkujud on veel palju elutumad, aga vägagi iseteadlikud. Ja mulle on täiesti arusaamatu, miks Adyothea just Ištari pidu aegu teeb avalikuks oma „põlastusleegi“ Bêlšarussurile, ta „ära tõugates“. Draama lõpus on Susannal deus ex machina ülesanne: kõik likvideerida — õnnelikult. Autor motiveeriks vahest sedagi Susanna -vaheleastumist ta endateadvusega, et naise süda on nagu tuhande saladusega meri (lk. 34) või et ta on nii ilus, et mehed teevad kõik ta pärast! (lk. 100). Aga seesugused võimed on neil päevil vähemalt fantastilised!

Psühholoogilised puudused teevad sellest draamast hea kino-draama: on armastust, enesetapmine ja selle katseid, intriige risti ja põiki — ja lõpp hea, kõik hea!

Draama tahab olla muidugi „armastuse“ apoteoos, nagu sama autori „Lucifer'gi“. Aga ma ei leia sellest midagi uut. Sest kui tarvitada niisugust vana, labast ja kulunud illusiiooni mõne raamatu kandva ideena, siis võib nõuda vähemalt midagi uut käsitelus ja mõteteis. Aga siin on kõik ammu tuntud, ammu kuulnud või loetud mõtted ning mõtetekäigud (lk. 70 eriti).

Ja viimaks vaga soov kirjastajale: „Sumero“ on vale. Õige on „Šumero“, kuigi šumerlased pole seda nimetust endi kohta kunagi tarvitanud.

Hugo Masing.

K. Laagus: Leitnant Vasmer. Draama 4 vaatuses. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus (1929). 100 lk. Hind 1 kr. 50 s.

Näitekirjandus on meil alati kiratsenud ja selle arendamine on seisnud kogu meie kirjandusloo ulatusel kahe isiku: enne A. Kitzberg'i ja praegu Hugo Raudsepa õlgadel. Pole teda suudetud elustada isegi võistluse ega nimekate poolriiklikkude auhindade määramisega. Seepärast väärib tähelepanu nõrgemgi üritus sel alal, mis ei tuleks muidu vahest kõne alla.

Käesoleva draama autoril on see teine dramaatiline katse. Ühevaatuseline tragikomöödia „Doktor Moll“ ei sisaldanud erilisi väärtusi ega elustanud suuri lootusi autori tulevikutoodangu kohta. See kuulus turukauba hulka, millega rahuldatakse maanäitelavade nõudeid vähenõudliku peo-õhtu kava täiteks. Käesolev katse tahab olla autoril aga nõudlikum ja ulatuslikum. „See nõiaring, millest Su elu ja hinge traagika tingitud, on mind palju aastaid erutanud ja rahu riisunud. Koondasin nüüd ta Sinu ümber, kuis suutsin“ (lk. 3), ütleb autor teose alul peategelasele, Vasmerile, määratud kirjas.

Peab tähendama, et nõiaring on vägev ning inimlikult põrutav ja küllalt traagiline võimsaks tegevuse arenguks, kuid selle ringi koondaja jõud on olnud liiga väike võimsate situatsioonide arendamiseks ning ringide koondamiseks. Sellest on tingitud jõuetuse ja tühjustunne, millega paned selle raamatu pärast lugemist käest.

Peategelase Vasmeri kõnelus enesega teises vaatuses lk. 55 viitab teose sündmustiku ja selle lahendamise iseloomule: see kuulub vanakreeka saatusedraamade hulka, mille tüüpilisemaks esindajaks on Sophokles'e „Kuningas Ödipus“. Üldjoontes on probleem sama. Leitnant Vasmer satub lapsena kodust kaugele, mehe armub ta oma poolõesse, möldritütresse Ellisse, ja teeb selle oma naiseks, teadmata oma sugulusastmest armastatuga. Teadlikuks saab ta sellest vana Jakobi jutustuse kaudu. Siis on aga hilja, ja leitnant loodab armastatu au päästa pulmadega ning vabadussõja ägedaisse lahinguisse sööstmisega. Seega ei saaks kohutavast tõsiasjast keegi teada ja ta loodab traagika endaga kanda hauda. Saatuse, pigemini küll autor, tahab aga teisiti, ja pulmamajja ilmub Vasmeri kasvataja, nõdrameelne Kata, kes asja paljastab, ja leitnant Vasmer leiab lahenduse revolvrikuuli kaudu, mille ta veskikojas endale pähe laseb.

See on sündmustiku üldprobleem, mille ümber keerleb kogu teos; tagaseinaks Lõuna-Eesti suurveski oma liiderliku perenaise tumeda minevikuga vabadussõja foonil.

Nagu öeldud, pole leitnant Vasmer selle draama arendamiseks küllalt kohane ega jõuline. Leitnandi nimetus kutsub esile küll kujutuse jõust ja vaprust, kuid siin viib see meid eksiteele; tegu on ainult vabadussõjaaegse hädaleitnandiga, kes vastu oma tahtmist on sellesse mundrisse pandud. Tegelikult on Vasmer õpinguis takistatud viimase kursuse teoloog, täis õrnust ja sentimentalsimi, kelle kindralstaap asub tähtede taga, nagu sõber Jaanus teda tabavalt iseloomustab (lk. 40). Peategelase nukrustavast unistamisest ja tähtede taga viibimisest on tingitud kõik teose puudused — loidus, venivus ja ei kunagi õigele dramaatilisele soonele sattumine. Sellest seisukohast iseloomulikud on Vasmeri filosoferivad targutused (lk. 38, 54—56, 76—79 j. t.). Ta tunnustab isegi, et nõrkus ning jõuetus ongi viinud ta niikaugele. Ta tuletab meelde Kristust, kes alati on käskinud üles tõusta ja mitte kunagi kummarduda (lk. 77). Meelestab isegi ühe Karpaatide kooparauga usu endasse.

„Mina usun enese olemise piiramatusse, oma elujõusse ning võimesse, mille kaudu teostub Elu Geeniuse vääramatu tahe. Oma elu, mis sädemike universumi loojast enesest, pean ma hoidma ja edasi arendama. Ma armastan kõike loodut ning elavat. Ja mida ma enesele ei soovi, ei soovi ma ka kellelegi teisele. Nii sündigu“ (lk. 78). See kõik aga ei kinnita tema teovõimet ega anna tarvilisel määral aktiivsust, kannatlikkust ega ettevaatlikkust. Nagu pool lohistades peab ta vastu kuni teose lõpuni.

Säärane peategelane ei lase ka teistel tegelastel esile kerkida; vastasel korral oleks aktiivsus ja teose raskuspunkt nendele nihutatud, mis oleks aga teosele sootuks uue suuna võinud anda. Sellest on tingitud ka teiste näidenditegelaste nagu survealune liikumine. Nende iseloomustuses on piiratud ainult jutustusega, kuna dünaamiline kujutamine on täiesti kõrvale jäetud. Ka sellise iseloomustuse kasutamisel oleks nii mõnestki tegelasest saanud huvitavad elavad kujud, kas või 46-aastase tugeva kasvuga blondist, priskest ja kirklikust Juuli Varikust, kes oma armuseiklusega veskipoisi Peetriga avab näidendi ning heade tagajärgedega sealsamas lipitseb naabermõisniku hr. v. Samen'iga, puhkusel oleva majoriga. Oma põhitiübilt on see huvitav ja teatud määral uudne kuju. Ta südamel lasub oma esimese mehe roim, kelle lummutis liigub veskis. Tal poleks midagi selle vastu, kui praegune mees, Andres, läheks sama teed masinate rihmade vahele, asemele astuks jällegi jõulisem veskipoiss, seekord küll Peeter. Kuid nagu öeldud, sellegi kuju viimistlemine on autoril pooleli jäänud. Ta suur opositsioon leitnant Vasmeri vastu kaob õige kergesti ja ilma suuremate vastupuiklemisteta võtab ta selle igatsetud major v. Samen'i asemele oma väimeheks.

Kõigile kujudele on jäänud viimistlus ja isikupärasus andmata, olgugi et autor teose alul tunnistab, et ta olevat käesoleva teose kallal kaua aastaid mõelnud, millise aja jooksul oleks juba kõik pidanud suutma kristalliseeruda. Kahjuks pole seda aga sündinud ja seega on suurelt kavatsatud saatusedraama jäänud liiga kahvatuks ning verevaeseks. Ka sündmuse sidumine vabadussõjaga tundub asjatuna. Neil põhjusil ei saa sellel draamal olla suuri kirjanduslikke väärtusi ega julge ennustada talle ka lavalist menu, sest ta ei oma ka erilisi lavalisi väärtusi.

P. Hamburg.

Martti Haavio: Kettenmärchenstudien I. F. F. Communications nr. 88. Helsinki, 1929. Suomalainen Tiedekatemia. 224 lk.

Läinud aasta rikastas folkloristlikku kirjandust ühe huvitavaima ja väärtuslikema teosega; see on noore soome teadlase Martti Haavio väitekiri aheljuttude üle. Et siin nii palju tähelepanu on pööratud ka eesti materjalile, siis olgu lubatud mõni sõna sellest raamatust kõnelda.

Haavio teose senini ilmunud esimene raamat jaguneb õieti kahte ossa: sissejuhatusena aheljuttude uurimise ajaloost, algupärast ja faktoreist, ja spetsiaaluurimus jutust „Mis ma oleksin pidanud ütleva“.

Esimene, kes teaduslikku tähelepanu pööras sellele liigile rahvaloomingust, oli „juutide suur sõber“ Wagenseil, katsudes 1699. a. seletada juutide paasapühade liturgilisi aheljutte „Üht, seda ma tean“ ja „Kitseke“. Sellest ajast peale on tuntud aheljuttude vastu kaunis elavat huvi, kuigi tähelepanu on siiski peaaegu alati kontsentreerunud

nende algupära küsimusele. Neid on katsutud seletada ühelt poolt kui kõige sügavamat religioos-rituaalset sümboliluulet, teiselt poolt kui lihtsat, naiivset sõnamängulist lasteluulet. Aheljutu-taolisi retsitatsioone tuleb ette ka katoliiklikel lamberdi-õhtuil, kreeka buffoonia-pühil ja muil ida- kui läänemaade usulisil tseremooniail. Ometi ei ole kõik aheljutud kiriklikust otstarbest kasvanud ja siis lasteluuleks tarretunud, vaid neis esinev kuhje (cumulation) ja aheldamine on karakteristlikumaid primitiivse keele omapärasusi, mõlemad lihtsalt kordamise erinähtused, mida igal sammul võime märgata primitiivsete rahvaste luule väljenduses. Saksa õpetlase Karl Bücher'i arvates on ahelluule välja kasvanud ketrustubadest. Eeslaulja laulab ainult paar värssi, sellevastu kasvab alatas koori partii, ja seni on eeslauljal aega uusi värse improviseerida.

Aheljutte moodustavad formaalsed faktorid on nii siis kuhje ja ahel-lause ühes nende juurde kuuluvate alarühmadega ja nende vormide liidenähtustega. Ahel-lause on Eestiski õige tuttav rahvaluule poeetiline võte. Olgu näiteks kas või tuttav lastevärss „Onnimanni“ (< sm. „Oli ennen oltermanni“), „Kits kile karja“ või „Kus su kulla pesakene“. Värsside ehitus lihtsamal kujul oleks järgmine: $ab+bc+cd$. Kuhje klassiliseks näiteks on hollandi lastevärss „Hans Mikkel udi Limmelmegaden“. Jutustatakse üks fakt, asja edasises arenemises jutustatakse uuesti otsast peale ja lisatakse juurde fakt 2 (s. t. sümboolselt: $a+ab+abc$). Tihti on liidetud mõlemad faktorid, näit. laules „Ega suzi kitze süö ei“ või „Härra saatis Jaani põllule“. — Sellega oleks siis aheljutt rahvaluule produkt, mis oma nime on saanud välisest vormist. Sisult võib ta olla väga mitmekesine: lihtne lastevärss, religioosne retsitatsioon, pipardatud pilkelaul jne. Aga et ahelataoliste luulendite sisu on oma iseloomult enamasti naiivne muinasjutt, siis nimetab Haavio kõiki selletaolisi luulendeid nimega aheljutt (Kettenmärchen).

„Mis ma oleksin pidanud ütlema“ (Aarne Mt 1696) on humoristlik aheljutt, tuntud kogu Euroopas ja Aasias. Intriig põhjened kontrast-assotsiatsioonil: peategelasena esinev lollakas poiss tarvitab häid nõuandeid sõnasõnaliselt esimesel ettetuleval, aga hoopis vastand-olukorral. Jutt on proosaline, ainult mõnes üksikus suur-, väikevene ja sürjani variandis leiame värsilise moodustise.

Vanim variant esineb india Tripitaka-teose hiinakeelses tõlkes umb. 400 a. p. Kr., aga selle algtekst on pärit ajast paarsada aastat e. Kr. Olgugi et see on kirjanduslikult ümber töötatud ja juurdelisatud eel- ja järel-looga, põhjened ta ometi rahvatraditsioonil. Haavio arvates ongi käesolev aheljutt pärit Indiast. Vanim Euroopa variant on Saksamaalt 16. sajandi keskpaigast.

Variante on kokku 281, neist soome omi 108, eesti 37¹⁾, ukraina 15, teisi vähem. Eriti vähese arvuline on Aasia materjal. Et soome ja eesti materjali nii rohkesti ja nad uurijale kui soomlasele lähedaj, siis on neile pühendatud eri-peatükid.

Eesti redaktsiooni normaalkuju — motiivid AEGH(UT) — oleks umbes järgmine:

Ema saadab oma lollaka poja teatava ülesandega välja.

1) Eesti materjal on ainult Hurda kogust, mis senini registreeritud kaudu kättesaadav, nii et teistes kogudes leiduv ainek on kahjuks kasutamata jäänud.

A. Poiss kohtab viljapeksjat ja ütleb: „Küll teil on palju vilja!“ Saab peksa, läheb koju ja jutustab emale. Ema õpetab: „Oh sa rumal poiss, oleksid pidanud ütleva: Jätka, Jumal, vilja!“

E. Ta läheb ühte kohta, kus tulikahju, ja ütleb: „Jätka, Jumal, tuld!“ Saab jällegi peksa, pöördub koju ja teatab emale. Ema õpetab vett peale valada.

G. Seekord kohtab ta kaht kaevul lobisevat naist ja valab neile vett peale. Saab muidugi jälle peksa. Ema ütleb: „Oleksid oma pea vahele pistnud ja kuulatanud!“

H. Nüüd kohtab lollpää kaht purelevat koera ja pistab oma pea nende vahele. Koerad hammustavad. Ema ütleb: „Oleksid pidanud nuiat võtma ja sellega lööma!“

Järgnevad motiivid esinevad harvemini — hakkavad välja surema.

U. Lööb koerte asemel mõisahärrat või köstrit. Ema õpetab mööda minna.

T. Sant tee ääres — läheb mööda.

Esitatud redaktsioon on pärit kustki Ida-Euroopast, levinud üle kogu Eesti ja siit edasi rännanud läbi Ingeri Ida-Karjalasse. Eriti T-motiiv on puht ida-euroopaline.

Ometi leidub Kagu-Eestis (Lõuna-Viljandimaa ja Võrumaa) hoopis eriline redaktsioon — motiivid ABDCEG, mis on üsna ligidane jutu algkujule:

Ema saadab poja õpetajalt vilja tooma. Alatasa kordab poeg teel küsitavat viljamõõtu (külmit, kaks kolmandikku või muud).

A. Teel kohtab ta külva, kes seda kuuleb ja poisi läbi peksab. Poiss läheb ema juurde kaebama, mille peale ema kostab: „Oh sa rumal poiss, oleksid pidanud ütleva: Saja- ja tuhandekordset õnnistust!“

B. Nüüd kohtab poiss matuserongi.

D. Mees viib vana koera metsa puua. Poiss ütleb: „Issand ülendagu hinge ja alandagu pattu!“

C. Kohtab pulmarongi ja ütleb: „Kuhu see vana lita siis nüüd viiakse?“

E. Tulikahju. „Oh rõõmu ja õnne!“

G. Valab õpetaja raamatu peale vett.

Huvitaval kombel on pea täpsalt sama redaktsioon ka Lääne-Soomes, kuna ümbruskonnas selletaolist ei leidu. Vastastikune laen ei ole võimalik, sest nende vahel esinevad teised redaktsioonid. Varemalt on umbes sama redaktsioon ette tulnud ka Saksamaal ja Skandinaavias, kust siis esimesest Eestisse ja viimasest Soome siirdunud. Eriti D-episood on puht lääne-euroopaline joon.

Teos on huvitav eriti sissejuhatuses tehtud kirjandusteoreetilise osa poolest. Palju huvi rahvaluulendi bioloogilisel jälgimisel pakub ka peatükk ladestuis. Haaviol on hea uurijavaist, nii et folkloristide ja rahvaluule-sõprade pere jääb põnevusega ootama alatud suurteose järgnevat osi.

Herbert Tampere.

Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat

I köide. Tähed A—M.

XXIV + 560 lehekülge, hind 4 kr., nahkköites 6 kr.

II köide. Tähed N—Rio.

Leheküljed 561—1120, hind 4 kr., nahkköites 6 kr.

„E. õigekeelsuse-sõnaraamat“ toimetab Tartu ülikooli eesti keele lektor J. V. Veski, kaasa töötavad kõik juhtivamad eesti kēleteadlased. „E. õigekeelsuse-sõnaraamat“ on ainus usaldatav juht eesti keele õiges tarvitamises nii kirjas kui sõnas. Juba 1925. a. teatas Haridusministeerium ringkirjaliselt I köite puhul, et „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ tuleb võtta aluseks nii koolides kui asutistes.

„Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“ on ka igapähele kättesaadav, kuna suurusega võrreldes on hind erakordselt madal.

Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat

III köide. Tähed Rio—Ü.

Raamat on trükis ja seda võib ette tellida; saadetakse välja poognate kaupa nende ilmumise järgi.

Tellimishind alates 71. poognaga Kr. 3.50

„ 76. „ „ 3.—

Peaks kogu raamat paisuma üle 105 trükipoogna, siis tuleb tellijail veel juurde maksa, millest teatatakse vastaval ajal.

Tellimisi võtavad vastu suuremad raamatukauplused ja
EESTI KIRJANDUSE SELTSI büroo, Tartus, Lai t. 35. tel. 6-01.